ACADEMIA ROMÂNĂ
ORIILE SECŢIUNII LITERARE
SERIA III TOMUL II MEM. 5

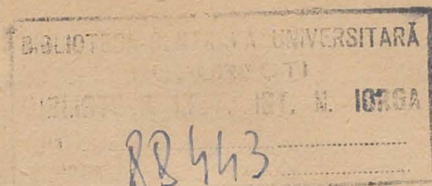
DIMITRIE CANTEMIR IN RUSIA

DE

ŞTEFAN CIOBANU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CVLTVRA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI
1925

DIMITRIE CANTEMIR IN RUSIA.

DE

ŞTEFAN CIOBANU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

Şedinţa dela 11 Iunie 1924.

PREFAŢĂ.

La 21 August 1923, România culturală a cinstit amintirea lui Dimitrie Cantemir. Această dată memorabilă pentru istoria culturii româneşti a provocat un interes viu faţă de acela, care, cum scrieau soţia şi copiii lui, acum două sute de ani, «isprăvind cursul vieţii trecătoare, s'a mutat în cea veşnică».

Personalitatea genială a celui mai de seamă cărturar român, activitatea lui literară şi ştiinţifică, nu sunt încă pe deplin studiate. Şi cele câteva date din lucrarea de faţă, cari aruncă puţină lumină asupra unor pagini puţin cunoscute din viaţa marelui Voevod, vor servi ca material pentru acei, ce se vor ocupa de chestiune mai pe larg.

Chişinău, 16 Noemvrie 1924.

I

VIAȚA LUI DIMITRIE CANTEMIR IN RUSIA.

Sunt cunoscute îndestul împrejurările, în cari Dimitrie Cantemir a intrat în alianță cu Petru cel Mare și s'a retras cu armatele rusești în Moscovia, unde-și petrece restul zilelor. Soarta tragică a unui domnitor, care pentru un vis frumos, nesilit de nimeni, își pune în cumpănă viitorul său și al copiilor săi, care își lasă bogății în țară și posibilități de a domnì peste un popor, și care își ia drumul pribegiei, este cunoscută în istoria Românilor mai mult decât în istoria altor popoare. Dar soarta lui Dimitrie Cantemir pare și mai tragică, dacă luăm în seamă că acest domnitor ca cultură și claritate de conștiință se ridică deasupra tuturor, că acest istoric renumit, acest diplomat iscusit rămâne înșelat în calculele lui. Retras în Rusia, străină lui ca moravuri și obiceiuri, frământată de încercările de reformație siluită a lui Petru cel Mare, de răsboaie fără sfârșit, Dimitrie Cantemir, care își înțelegeà rostul său în viață, își cunoșteà mai bine ca oricine țara părăsită, trebuià sà sufere mult în urma sfărâmării iluziilor de a-și vedeà țara liberă și tronul asigurat pentru copii. Aici, în Rusia, el își scrie cele mai însemnate opere, din cari primul loc îl ocupă acelea, cari se referă la țara lui. Acest fapt justifică interesul pe care trebuie să-l avem față de viața lui Dimitrie Cantemir în Rusia; ori și ce amănunt poate contribuì la luminarea personalității lui, la completarea celor cunoscute despre el.

Este stabilit în literatura istorică, cea românească și cea rusească, că Dimitrie Cantemir, căpătând încrederea Turcilor și tronul Moldovei, sosește în capitala Moldovei la 10 Decemvrie 1710 (a fost proclamat domnitor în ziua de 23 Noemvrie 1710). Raporturile dintre Rusia și Turcia, încordate de multă vreme se rup definitiv cu puțin înainte de această dată și anume la 20 Noemvrie 1710 [1]), când divanul turcesc

[1]) С. Соловьевъ. Исторія Россіи. Москва. 1866. vol. XVI, p. 56 А. Кочубинскій. Сношенія Россіи при Петрѣ I-мъ съ южными славянами и румынами. Москва 1872, p. 32.

declară solemn răsboiu Rusiei și-l întemnițează pe reprezentantul Rusiei, Tolstoi. Acestei date i-a precedat o luptă diplomatică înverșunată la Constantinopole, la care au luat parte nu numai reprezentanții Turciei și ai Rusiei, ci și ai mai multor țări europene, din cari unele erau interesate la învingerea Rușilor (Suedia și aliații ei), iar altele la prăbușirea Turciei).[1]) Cantemir care în toiul acelor lupte se aflà la Constantinopole, fără îndoială a luat și el parte la rezolvirea conflictului ruso-turc și, cum vom vedeà, încă fiind acolo a intrat în legătură cu Rușii, mai mult, s'a obligat până la oarecare măsură de a intrà în alianță cu Rusia, când va devenì domnitor. Conduita lui Dimitrie Cantemir înainte de venirea armatelor rusești în Moldova, dela început pare suspectă. «Cantemir, neputincios între doi puternici, a recurs la arma celui slab, la șiretenie», spune istoricul rus despre el [2]). Căutând să capete simpatiile boierimii din Moldova, care ținea minte cum el «când erà beizade la domnia frăține-său, lui Antioh, că erà atuncea nerăbdător, zlobiv la beție și-i ieșise numele de om rău» [3]), Cantemir a luat câteva măsuri de ordin administrativ și financiar, cari au plăcut tuturor [4]). Intre altele el dă drumul din temnițe unui număr destul de mare de boieri moldoveni, închiși de către Nicolae Mavrocordat pentru simpatii față de Ruși. Aceste măsuri ale lui Dimitrie Cantemir nu pot fi explicate decât presupunând, că el aveà dejà hotărîrea luată în ce privește atitudinea lui față de răsboiul ruso-turc, și părerea răposatului A. D. Xenopol că purtarea lui Cantemir față de Turci a fost sinceră până în momentul tratativelor lui cu Petru cel Mare prin medicul grec Policala [5]), pare a nu fi întemeiată. Șovăiala lui Dimitrie Cantemir, care a pus pe gânduri boerimea din Moldova [6]), este aparentă, este un joc dublu pentru a câștigà timpul necesar până la venirea armatelor rusești. Această presupunere se întemeiază și mai mult pe următorul pasaj dintr'o scrisoare a lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din Septemvrie 1721. Plângându-se de situația lui grea și arătând serviciile pe cari le-a adus lui Petru cel Mare, Cantemir scrie:

«Fiind la Constantinopole, credința pe care am făgăduit-o excelenți sale domnului Petru Andrei Tolstoi n'am călcat-o, martor este însuși

---

[1]) C. Соловьевъ. Op. cit., vol. XVI. p. 51—55.

[2]) C. Соловьевъ. Op. cit., vol. XVI, p. 77.

[3]) *Ion Neculce,* p. 302. Ediția M. Kogălniceanu. București, 1872.

[4]) Ibidem.

[5]) *A. D. Xenopol,* Istoria Românilor. Iași 1896, vol. VIII, p. 110.

[6]) *I. Neculce,* p. 305.

Dumnezeu şi excelenţa sa. Iar cum am venit în Moldova, înainte şi după venirea Maiestăţii Voastre în ţara noastră, am păstrat aceeaş credinţă, — pe tine te pun martor şi judecător, stăpânul şi împăratul meu» [1]).

Acest Petre Tolstoi a fost trimis la Constantinopole în Noemvrie 1701 cu misiunea de a adunà materiale privitoare la starea creştinilor în peninsula balcanică şi a culege şi informaţiuni cu caracter militar [2]). Prin diferite mijloace, folosindu-se chiar de conrupţie, de bani [3]), el căutà să atragă simpatiile popoarelor subjugate Porţii şi nu puteà să nu intre în legături cu Dimitrie Cantemir.

Deci este clar, că tratatul din 13 Aprilie 1711, încheiat în oraşul Luţc între Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir prin Luca Visternicul [4]), erà ultima fază a tratativelor de alianţă cu Rusia, pregătită încă la Constantinopole, unde Dimitrie Cantemir îşi ia anumite angajamente. Prin aceasta se explică şi încrederea ţarului Rusiei în Cantemir, pe care n'a putut-o sdruncinà afirmaţia unor boieri cu simpatii faţă de Rusia *«că el este ca şi un Turc»* [5]).

In tratatul dela 13 Aprilie 1711, Dimitrie Cantemir, recunoscând protectoratul imperiului rus asupra Moldovei în caz când Turcii ar fi învinşi, caută să asigure până la oarecare măsură integritatea şi independenţa ţării sale, independenţă care pare istoricului A. Brükner *«în realitate desăvârşită»* [6]). Acest tratat în punctele lui esenţiale, fără îndoeală, a fost opera lui Dimitrie Cantemir. Cele mai multe articole din acest tratat se referă la drepturile familiei Cantemir asupra Moldovei, în care domnitorul ereditar capătă drepturi de suveran, iar drepturile vechi ale boierimei moldoveneşti se limitează, ceeace provoacă nemulţumiri din partea boierilor [7]). Pe lângă că aceste puncte au fost dictate de interesele personale ale lui Cantemir, ca şi punctele ulterioare, cari prevăd garanţii pentru Cantemir în caz de neizbândă a răsboiului,

[1]) V. anexa XLVIII.

[2]) А. Г. Брикнеръ. Иллюстрированная исторія Петра Великаго. С. Петербургъ. 1882, vol. II, p. 468.

[3]) Ibidem, p. 469.

[4]) Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи. С. Петербургъ. 1830, pp. 659—661, No. 2347. Acte şi documente relative la istoria renaşterii României. Vol. I, pp. 15—21. А. Кочубинскій. Op. cit., p. 46.

[5]) *I. Neculce*, p. 305.

[6]) А. Г. Брикнеръ. Op. cit., p. 149.

[7]) *I. Neculce*, p. 316.

în ele se oglindește spiritul epocei, care a precedat «absolutismului luminat», concepție pe care și-a însușit-o Dimitrie Cantemir la Constantinopole din contactul cu lumea diplomatică și din studiile sale istorice.

Dimitrie Cantemir ia toate măsurile posibile ca să se ție de angajamentul luat față de Petru cel Mare. In scrisoarea sa către feldmareșalul rus Șeremetiev din 4 Iunie 1711 [1]), Dimitrie Cantemir îl anunță, că el a trimis ordine în toate părțile principatului, împreună cu manifestele rusești ca «să se adune și să se înarmeze tot poporul și să vie sub comanda armatei monarhului până la ziua de 15 a acestei luni, și cine nu va venì din boieri, i se vor luà moșiile, iar poporul va fi dat judecății nu numai celei lumești, ci și blestemului împărătesc». Este vorba de cunoscutul manifest al lui D. Cantemir către supușii săi [2]). In curând Dimitrie Cantemir ia contact direct cu Rușii. Domnitorul Moldovei face cea mai bună impresie asupra Rușilor. Brigadierul francez Moro de Braze, care se aflà în armata lui Petru cel Mare, în memoriile sale notează următoarele: «Domnitorul a rămas cu Maiestatea Sa. El erà de statură mijlocie, minunat de bine făcut, foarte frumos, grav și cu cea mai fericită fizionomie. El erà amabil și politicos; vorba lui erà prietenoasă și liberă. El vorbià foarte bine limba latină, ceeace erà foarte plăcut pentru acei, ce-l înțelegeau» [3]).

In jurnalul de campanie al lui Petru cel Mare găsim despre această întâmplare următorul pasaj:

«La 24 Iunie (1711) Maiestatea Sa a binevoit a merge împreună cu oamenii săi de aproape în orașul românesc Iași... unde a venit înaintea Maiestății Sale și domnitorul român, domnul Cantemir dela armata lui. Și dânsul l-a întâmpinat pe Maiestatea Sa; deasemenea pe stăpâna împărătească — soția lui împreună cu copiii la intrare în oraș. Acest domnitor este un om foarte înțelept și capabil pentru sfaturi. Când

[1]) V. anexa I.

[2]) *N. Iorga*. Carol al XII-lea, Petru cel Mare și țările noastre. Anal. Acad. Rom. vol. XXXIII, seria II, pp. 126—127. *Hurmuzachi*, Documente, vol. I, supl. I, pp. 396—397.

[3]) Memoriile lui Moro de Braze au fost traduse în rusește de către poetul rus A. S. Pușchin. V. Сочиненія и письма А. С. Пушкина ред. П. О. Морозовъ vol. VI, p. 213. V. *V. Vericeanu*, Insemnări la Pușchin despre noi și războiul ruso-turc din 1711. *Arhiva* de sub direcția d-lui I. Bărbulescu. 1924, No. 1, p. 57.

Maiestatea Sa se găsià la Iaşi, acel domnitor cu soţia şi casa lui l-a tratat pe Maiestatea Sa destul de bine» [1]).

Petru cel Mare a fost nevoit să încheie cu Turcii în ziua de 11 Iulie 1711 o pace puţin onorabilă pentru Rusia. Turcii au pus drept condiţie a păcii extrădarea lui Dimitrie Cantemir. Trebuieşte recunoscut, că ţarul Rusiei cu toată situaţia lui grea, în această privinţă a avut o atitudine foarte cavalerească, refuzând să îndeplinească cererea Turcilor Unele izvoare ruseşti adaugă că Petru cel Mare la cererea Turcilor s'ar fi exprimat astfel: «Mai bine voi cedà Turcilor ţara mea până la Cursc, decât pe principele, care din iubire faţă de mine şi-a părăsit ţara» [2]).

Mai aproape de adevăr este versiunea, că Cantemir a fost ascuns în lagărul rusesc, fie de bucătarul lui Petru cel Mare, fie de împărăteasă, «în haine nemţeşti, cu barba rasă» [3]), şi Petru cel Mare a refuzat să-l extrădeze sub pretextul, că nu ştie unde se găseşte, fapt pe care îl confirmă şi I. Neculce [4]).

După încheierea păcii, armatele ruseşti însoţite de un «ciauş», reprezentant al învingătorilor, se retrag dela Stănileşti spre Nistru. Dimitrie Cantemir, călăuzit de două sute de călăreţi ruşi se abate în mdo clandestin dela armatele ruseşti şi în seara de 14 Iulie îşi face pentru ultima dată intrarea în Capitala Moloovei, aproape părăsità de locuitori, ca să-şi ia familia. Aici Domnitorul Moldovei se opreşte pentru două zile, întâmpinând mai multe greutăţi în organizarea transportului familiei şi al bagajelor, şi Luni în ziua de 16 Iulie el părăseşte pentru totdeauna Iaşii [5]), trece Jijia la Popricani şi se întâlneşte cu Petru cel Mare la Zagarancea.

Cronicarul moldovean, care l-a urmat pe Cantemir, ne dă o listă de 24 boieri mai de seamă, cari au părăsit Moldova împreună cu armatele ruseşti, adăugând că pe lângă aceştia au fost «şi alţii mai proşti şi mai

---

[1]) П. Пекарскій. Наука и литература въ Россiи при Петрѣ Великомъ. Op. cit. vol. I, p. 249.

[2]) И. И. Голиковъ. Дѣянія Петра Великаго. Москва. 1838. Vol. IV p. 267. Димитр. Бантышъ-Каменскій. Словарь достопамятныхъ людей русской земли. Москва, 1836. Vol. III. p. 38. А. Бееръ Исторія о жизни и дѣлахъ молдавскаго господаря князя Константина Кантемира. Москва, 1783 p. 290.

[3]) П. Пекарскій. Op. cit. Vol. I p. 249.

[4]) *I. Neculce*, p. 329. А. Кочубинскій. Op. cit,. p. 68.

[5]) А. Кочубинскій. Op. cit., p. 68. Журналъ Министерства Нар. Просвѣщенія 1848 г. Февраль, p. 108—109.

de jos slujitori» [1]). In una din cele mai vechi istorii ale lui Petru cel Mare se afirmă, că împreună cu Cantemir a trecut în Rusia un număr de 448 de boieri și funcționari [2]). Numărul Moldovenilor, cari au urmat armatele rusești, a fost mult mai mare. La 22 Iulie Șeremetiev, din lagărul de pe Nistru, într'un raport întreabă ce să facă cu Românii, cari formau trei regimente (al lui Nicula, Cârju și Abaza),—«să-i lase în armată sau să le dea drumul?» Nu se știe răspunsul lui Petru cel Mare, probabil că cei mai mulți din ei s'au întors în Moldova. Totuși l-a urmat pe Cantemir un număr de «peste 4000 de suflete de sex masculin și femenin» de «popor românesc care astăzi pentru credința creștină sunt nevoiți să-și lase patria și vin în împărăția rusească» [3]), cum scrie domnitorul Moldovei într'un raport al său către Petru cel Mare la sfârșitul lunii Iulie. Prin urmare, pe lângă soția lui Dimitrie Cantemir, Casandra și cei șase copii ai săi (Matei, Constantin, Șerban, Antioh, Maria și Smaragda), a trecut în Rusia un număr destul de mare de Români.

---

[1]) *I. Neculce*, p. 332.

[2]) И. И. Голиковъ. Op. cit., vol. V, p. 35.

[3]) V. anexa VII. А. Кочубинскій, p. 70. П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, p. 571. Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи. 1830, vol. IV, p. 724—725, No. 2413.

In cartea lui *Bayer* (op. cit., pp. 363—400), Bantâș Camenschi publică genealogia familiilor boierești din Moldova, cari au trecut cu Petru cel Mare în Rusia. Iată lista acestor familii:

1. Ilie Abaza
2. Dimitrie Aga
3. Nicolae Armaș
4. Ion Banar
5. Bantâș
6. Savin Banul
7. Constantin Brață
8. Ion Buhuș
9. Ion Vatav
10. Constantin Vatav
11. Miron Gafencu
12. Grigoraș Hâncu
13. Nicolae Hâncu
14. Vasile Zărul
15. Antioh Camaraș
16. Simion Codreanu
17. Procofii Caraiman-Culicovschi
18. Eustratii Cârțan
19. Damabaș (Dubaș) Lubaș
20. Merescu Ilie
21. Gheorghi Spatar (Mecinic)
22. Serdar Moghildea
23. Gheorghe Moțoc
24. Ion Mutul
25. Căp. Neguriță
26. Nour
27. Pascalii
28. Eufimie Rameliș
24. Pavel Rugină
30. Sandul Nacul
31. Enache Scherlet
32. Carp Sulger
33. Iordachi Ursuliță
34. Gheorghe Hrisescul
35. Nicolae Ciutea

Armatele rusești au trecut Nistrul la Movilău, și aici Dimitrie Cantemir după ce întocmește o listă a tuturor Românilor, adresează către Petru cel Mare cererea despre care am vorbit mai sus. Această cerere a fost precedată de o scrisoare a lui Dimitrie Cantemir, trimisă prin cancelarul Golovchin [1]) lui Petru cel Mare la 27 Iulie 1711 [2]). «Soarta noastră», scrie Dimitrie Cantemir, «după cum a spus profetul lui Dumnezeu, se află în mâinile Domnului. Soarta mea însă (așa a vrut providența dumnezeească) a găsit în Maiestatea Sa Imperială un ocrotitor și un sprijinitor». Dimitrie Cantemir mai departe întreabă la ce să se aștepte în starea lui «vagabondă», și își exprimă siguranța, că printr'o simplă poruncă a țarului, el va puteà dobândì dela țar, «nu numai ceeace a pierdut în mod voluntar» «printr'un serviciu de 20 de ani», ci și ceeace ar fi putut câștigà «prin tot atâți alți ani». In cererea despre care am vorbit mai sus, Cantemir precizează ce ar dorì să i se dea de către Petru cel Mare. El roagă să i se pue la dispoziție curți la Moscova și vile în afară de oraș și moșii în localități bune, păzite de garnizoane rusești, iar Românilor cari l-au urmat să li se dea și lor moșii. Chestiunile privitoare la Români să fie rezolvite numai de către Cantemir, iar el cu familia sa să nu aibă altă autoritate decât a lui Petru cel Mare. Mai cere să i se dea voie de a-și instruì copiii în străinătate, de a-și vinde lucrurile fără nici un impozit, de a călătorì unde va voì și de a i se restituì banii pe cari i-a cheltuit în răsboiul ruso-turc. Cantemir se vede, că nu credeà că părăsește Moldova pentru totdeauna, întrucât cerând să i se dea lui și moștenitorilor săi titlul de principe prealuminat, el adaugă, că «dacă în viitor principatul românesc va fi sub sceptrul Maiestății Voastre, în afară de el însăși și moștenitorul lui altul să nu fie admis» [3]).

Petru cel Mare a aprobat aproape toate punctele cererii lui Cantemir, formulându-le și într'un decret special, care a fost emis în Movilău în ziua de 1 August 1711 [4]). Prin acest decret i se recunoaște lui Cantemir și moștenitorilor lui titlul de «principe prealuminat», i se dau curți în Moscova și se dă ordin Senatului de a i se găsì moșii; deocamdată țarul ordonă să se dea în posesiunea lui Cantemir moșiile fostului

[1]) Anexa II.
[2]) Anexa III.
[3]) V. anexa VII.
[4]) V. anexa LXX. Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи. vol. IV, pag. 725—726.

general-maior Şidlovschi, căzut în disgrația țarului, din guvernământul Harcov, împreună cu tot inventarul viu și mort inclusiv familiile de iobagi.

Țarul Rusiei admite ca, Cantemir să dea socoteală numai lui, țarului, iar refugiații *români* să fie supuși jurisdicției lui Cantemir. Aprobând punctele cu privire la libertatea de a-și instruì copiii unde va voì, de a-și vinde lucrurile fără nici un impozit și de a fi scutit de dări pentru moșii, Petru cel Mare ordonă ca Românii, cari nu vor puteà fi plasați pe moșiile lui Şidlovschi, să fie așezați de către amiralul Apuhtin și principele Golițin în guvernămintele lor (Harcov și Chiev). Dela Movilău împăratul Rusiei a luat-o spre Varșovia, iar Cantemir din motive de ordin familiar este nevoit să meargă spre Chiev. «Soția mea», scrie Cantemir cancelarului Golovchin la 2 August 1711, «însărcinată acum de opt luni, cutreeră țara călătorind în așà mod, că dacă vom zăbovì mai multă vreme pe drum, vor fi în primejdie și copilul ce are să se nască și maică-sa». Cantemir roagă să fie trimis «sub scut cât de curând la Chiev», cerând și scrisori de recomandație către autorități [1]). La Şargorod Dimitrie Cantemir se desparte de armatele rusești și, însoțit de o escortă de 200 de călăreți, se îndreaptă spre Chiev [2]). Sunt cunoscute peripețiile acestei călătorii pline de primejdii a domnitorului Moldovei, când Cantemir aproape a fost prins de către Cazaci și Tătari. I. Neculce cu o abundență de amănunte ne zugrăvește viața Moldovenilor la Chiev și Harcov, planul lui Petru cel Mare de a începe un nou răsboiu cu Turcia, în care rolul principal trebuià să-l joace Cantemir [3]).

Ajuns la Chiev, Dimitrie Cantemir în așteptarea deciziunei cu indicația orașului, unde urmà să se stabilească, face două cereri către Petru cel Mare. In una din ele, fără dată precisă, el roagă să i se pună la dispoziție o unitate de cel puțin cinci sute de soldați pentru pază, motivându-și cererea prin faptul că el nu cunoaște firea locuitorilor băștinași și este străin [4]). In a doua cerere Dimitrie Cantemir roagă să se precizeze raporturile lui de domnitor cu Moldovenii trecuți în Rusia.

---

[1]) Anexa IV.

[2]) *I. Neculce*, p. 333. Н. Г. Петръ Великій на берегахъ Прута. Журналъ Министерства Народн. Просвѣщ. 1847, No. 2, p. 115.

[3]) *I. Neculce*, pp. 333—338.

[4]) Anexa V.

Cronicarul Moldovei, care cu atâta preciziune descrie toate evenimentele din viaţa nenorociţilor Moldoveni, trecuţi în Rusia, vorbeşte cu amărăciune şi despre neînţelegerile pe cari le-a avut Cantemir cu boierii moldoveni la Chiev. «Deci», povesteşte el, «Dimitraşco-Vodă nu vrea să ţie pe Moldoveni cu dragoste, ca pre nişte străini ce şi-au lăsat casele şi s'au înstrăinat de moşiile sale pentru dânsul; el vrea să-i ţie mai aspru decât în Moldova că i se schimbase firea într'alt chip, nu precum erà domn în Moldova, ce precum erà mai înainte pre când erà beizadea tânăr, în zilele frăţine-său Antioh-Vodă, încă şi mai rău, şi iute la beţie, şi se scârbià de fiece, şi uşa îi erà închisă...» [1]).

Poate că în cele spuse de către I. Neculce sunt şi exagerări, poate că necazurile pribegiei l-au făcut să vadă unele lucruri în altă lumină decât cea adevărată, dar e posibil că şi Cantemir în urma celor petrecute, descurajat, enervat şi-a pierdut tactul obişnuit faţă de boierii moldoveni. In cererea lui Dimitrie Cantemir de a i se dà puteri discreţionare faţă de Moldoveni, de sigur că a jucat rol şi dorinţa de a-i apărà în situaţia lor de străini, într'o ţară cu altă limbă, cu alte obiceiuri şi moravuri. Dimitrie Cantemir roagă în cererea pe care am amintit-o [2]), ca «în conformitate cu preaînduratele promisiuni de capitulare», «orice Moldovean, de orice stare, fie că va întovărăşi pe principe sau va urmà silit de alte trebuinţe să se bucure de foloasele acestor promisiuni în cuprinsul Imperiului Maiestăţii Sale Imperiale». Punctul al 2-lea al cererii lui Cantemir este şi mai elocvent în această privinţă: «Ori unde va fi locuinţa Principelui, a boierilor şi a celorlalţi de sub ocrotirea lui, nici un principe, general, voevod sau prefect nu poate aveà puterea jurisdicţiunii asupra lor, ci ea va fi întreagă în mâna principelui însăşi». Mai departe Cantemir îşi exprimă dorinţa, ca neînţelegerile, ivite între supuşii săi şi între Ruşi, să fie tranşate de comisiuni mixte, iar divergenţele dintre principe şi vre-un membru al familiei sale să fie rezolvate de către Impărat. Cantemir nu uită să arate, ca în caz când Moldova «va ajunge sub domnia Maiestăţii Sale Imperiale», nimeni să nu poată ocupà tronul ei decât Cantemir. Cerând să i se aprobe libera trecere prin toată Rusia, precum şi posibilitatea de a-şi trimite copiii în străinătate pentru studii, Cantemir roagă ca supuşii săi să aibă dreptul de a-şi vinde averea fără nici un fel de taxe. Petru cel Mare, cum am văzut şi din decretul

[1]) *I. Neculce*, p. 335.
[2]) Anexa V.

dela 1 August 1711, aprobă aproape toate punctele cererii lui Cantemir. Domnitorul Moldovei fu investit cu drepturi excepţionale faţă de supuşii săi. Acest drept, pe care nu l-a avut niciodată nici un supus rus, Cantemir îl exercită şi mai târziu, în anul 1715, când el condamnă la moarte pe trei boieri moldoveni, cari la o petrecere s'au încăerat cu alţii la bătaie şi i-au omorît pe doi; alţi câţiva boieri amestecaţi în această afacere au fost condamnaţi la muncă silnică, pedepse asupra cărora Cantemir a revenit, înlocuindu-le cu «pedeapsă corporală», sentinţă care a fost aprobată de către Petru cel Mare [1]).

Cum vedem din scrisoarea din 26 Noemvrie 1711, Cantemir la această dată se găseşte la Harcov [2]). Regiunea de lângă acest oraş, cu cele treisprezece sate locuite de Români, se vede că se bucură de o autonomie specială, ceeace îndreptăţeşte până la oarecare măsură raportul ambasadorului lui Carol al XII-lea, Folich, către înalta Poartă din 4 Iunie 1712, în care se plânge că trădătorului Cantemir i s'au dat pământuri în regiunea cazacilor, ceeace ar fi o ispită pentru supuşii imperiului otoman [3]).

Moldovenii însă cu toate privilegiile pe cari le acordase Petru cel Mare în ţara rusă tindeau spre ţara lor; şi poate şi din cauza neînţelegerilor cu Cantemir, care a rămas Domn al lor şi în Rusia cu puteri mai mari decât în Moldova, din cei peste patru mii câţi erau la început n'au rămas decât vreo două mii [4]).

La Harcov Dimitrie Cantemir se vede, că fu însărcinat de către Petru cel Mare cu lucrările de reconstrucţie ale oraşului şi cetăţii. Cel puţin dintr'o scrisoare fără dată, probabil, din anul 1712 vedem că Cantemir întâmpină dificultăţi în misiunea sa, raportând, că cetatea este de lemn, nu este întărită cu pământ, n'are şanţuri şi rugând să i se pună la dispoziţie un regiment de soldaţi «pentru construirea oraşului» şi plângându-se pe larg cu această ocazie asupra nedreptăţilor ce i se fac de către administraţie cu moşiile date de către ţar.

Cantemir a stat la Harcov cu familia până la sfârşitul anului 1712. In acest răstimp el pleacă în două rânduri la Petersburg — prima dată pe la

[1]) Θ. Беерь. Op. cit, p. 297. Димитрій Бантышъ-Каменскій. Словарь достопамятныхъ людей Русской земли. Москва. 1836, vol. III, p. 39.

[2]) Anexa VIII.

[3]) И. И. Голиковъ. Дѣянія Петра Великаго, vol. V, p. 57.

[4]) Д. Бантышъ-Каменскій. Op. cit., vol. III, p. 39. Митр. Евгеній. Словарь русскихъ свѣтскихъ писателей. Москва. 1845, p. 262.

sfârşitul anului 1711 pentru a luà parte la o consfătuire cu Petru cel Mare în chestiunea unei noui campanii împotriva Turcilor, iar a doua-oară în vara anului 1712 pentru a-l decide pe ţarul Rusiei de a-şi îndeplinì promisiunile, anunţate în decretul dela 1 August 1711. In urma stăruinţelor lui Cantemir, Petru cel Mare, printr'un nou ordin din 9 Iunie 1712, ordonă să se dea fostului domnitor al Moldovei 40 de familii de iobagi (dvoruri) în suburbia Moscovei, o plasă întreagă (Comarniţcaia) cu o mie de dvoruri (case, familii de iobagi) şi moşii în regiunea Sevsc (şi judeţul Lugansc) din guvernământul Oreol [1]), regiune care în veacul al XVII-lea a servit ca loc de exil pentru nemulţumiţii imperiului moscovit. Se pare că tot în anul 1712 lui Cantemir i s'a dat şi satul Ciornaia Greazi cu cătunele lui şi satul Bułatnicovo cu cătunul Orehovca în judeţul Moscovei cu toate moşiile şi inventarul, precum şi o pensie viageră de 6000 ruble anual [2]). In Moscova, unde Dimitrie Cantemir soseşte la 18 Ianuarie 1713, [3]) i s'au dat lui Cantemir şi două case în cartierul Pocrovca, una de piatră şi una de lemn, cu câte 8 camere fiecare.

Nu cunoaştem decât foarte puţin din viaţa lui Cantemir la Harcov şi mai pe urmă la Moscova. Din cele câteva scrisori din anii 1712—1716 trimise de către Cantemir lui Petru cel Mare şi unor demnitari din Rusia [4]), reiese că Dimitrie Cantemir, care sta când în satul Solomino din guvernământul Orlov, când la Moscova, se interesează de chestiunea moşiilor sale, de scutirea de dări, care-i fusese acordată de către Petru cel Mare şi care nu-şi ţinuse angajamentul. Se vede că Dimitrie Cantemir duce o viaţă patriarhală, trăind retras, ocupându-se în primul rând cu educaţia copiilor săi, cari, cum vom vedeà, au avut o creştere foarte îngrijită, şi fără îndoeală continuând lucrările începute la Constantinopole şi scriind operele pe cari le-a urzit în Rusia. El duceà aceeaşi viaţă orientală, pe care a dus-o la Constantinopole şi în Moldova, viaţă care-i făceà pe Ruşi să vadă în el ceva neobişnuit. Până în anul 1719, când s'a căsătorit a doua oară, Cantemir a purtat barbă şi umblà în haine orientale lungi, care erau obişnuite în Moldova. Se sculà la orele 5 dimineaţa, bea cafeà turcească şi ciubuc şi după aceasta se

[1]) И. И. Голиковъ. Op. cit., vol. V, p. 124, 295, 362.

[2]) Д. Бантышъ-Каменскій. Op. cit., vol. III, pp. 38—39. Ѳ. Бееръ. Op. cit., pp. 293—294.

[3]) Anexa X.

[4]) Anexa X—XXI.

închideà în cabinetul său, unde lucrà până la amiază, când luà masa, foarte modestă, dintr'o singură mâncare, aveà obiceiul de a se odihnì puţin după masă şi pe urmă lucrà până la orele 7; seara o petreceà în mijlocul familiei şi se culcà la orele 12 [1]). Dimitrie Cantemir, cum se vede duceà o viaţă foarte cumpătată, nu bea vin decât cu apă, ceeace deloc nu se potrivià cu viaţa din Rusia, şi cazuri de beţie, despre cari pomeneşte Neculce în două rânduri, se întâmplau foarte rar, şi numai când erà nevoit să beà cu oaspeţii. Astfel, se povesteşte, că după un prânz, unde a fost silit să beà mai mult decât erà obişnuit, el s'a îmbolnăvit stând în pat 14 zile, şi de atunci căutà să evite ori şi ce chefuri [2]).

Dintre oamenii cari îl înconjurà pe Cantemir în timpul şederii lui la Harcov şi Moscova merită să fie remarcat Anastasie Condoidi, care trăià în casa lui Cantemir [3]) în calitate de profesor al copiilor principelui «de limbile elino-greacă, latină şi italiană» [4]). Grec din *Fanar*, preotul Anastasie Condoidi, cum povesteşte el însuşi într'o cerere către secretarul de cabinet al împărătesei Ecaterina, Macarov, în anul 1726, a fost predicator pe lângă patriarhul Constantinopolului şi al doilea secretar pe lângă ambasadorul rus Tolstoi. Fiind persecutat de Turci din cauza atitudinei sale rusofile, el s'a refugiat în Moldova, de unde a plecat cu Cantemir în Rusia. In anul 1720 el fu numit ca assesor al sinodului rusesc, a fost profesor la Academia din Moscova, iar mai târziu a devenit arhiespiscop de Vologda cu numele de Athanasie [5]).

Cantemir după cum se vede aveà legături vechi cu Condoidi, pe care l-a cunoscut la Constantinopole şi căruia pe urmă îi încredinţează educaţia copiilor săi. Pe unul din fiii lui Condoidi îl vedem trăind pe lângă principesa Maria la Moscova, fiica lui Cantemir pe la anul 1737 [6]). Personalul de serviciu al lui Cantemir erà şi el adus din Moldova. Astfel îl vedem pe Antioh, cămăraşul, cu soţia sa Ecaterina, administratorul

---

[1]) Ө. Бееръ. Op. cit., p. 312. П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, p. 251 şi articolul lui Gheorghe Gore: Г. Г. Димитрій Кантемиръ. Бессарабскія областныя вѣдомости. 1867, No. 19 din 6 Maiu.

[2]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, p. 251. Г. Г. Dimitrie Cantemir. Бессар областн. вѣдомости. 1867, No. 19.

[3]) П. Морозовъ. Өеоф анъ Прокоповичъ, какъ писатель. Журналъ министерства Народн. просвѣщенія 1880, No. 8, p. 301.

[4]) V. anexa XXXVII.

[5]) И. Чистовичъ. Өеофанъ Прокоповичъ и его время, pp. 93—96. П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, p. 236. Митр. Евгеній. Op. cit., vol. I, p. 265.

[6]) И. И. Шишко. Op. cit. Журн. Мин. Нар. Пр. 1891, No. 4, p. 385.

moșiilor lui Cantemir, căruia principele înaintea morții dispune să i se dea o pensie viageră de câte o sută de ruble anual [1]). Pe acest cămăraș, ca și pe un medic Sevast și un oarecare Ioan Hrisavidi, probabil că greci de origină, îi vedem mai târziu ca făcând parte din anturajul principesei Maria [2]). Dimitrie Cantemir aveà o deosebită simpatie față de greci și probabil că mulți din grecii ce se găseau în Rusia căutau sprijinul lui. Dat fiind că toți copiii lui Cantemir cunoșteau la perfecție limba grecească, cum se vede din corespondența dintre principesa Maria și frații ei, că ei întrebuințau în corespondență limba grecească, și nu pe cea rusă pe care o știau, nu este exclus că în casa lui Cantemir, pe lângă limba moldovenească, care erà întrebuințată [3]), se foloseau și de cea grecească. Se știe deasemenea că, Cantemir ia sub protecția sa pe Liberie Coleti, un alt preot grec, fost profesor la Ale, implicat în complotul prințului Alexie și surghiunit de către Petru cel Mare la mănăstirea Solovet [4]). La 17 Februarie 1721 copiii lui Cantemir fac o cerere către Petru cel Mare, rugându-l să-l elibereze «pe cuvântul lor» pe Coleti, «care este destul de bine» în limbile grecească, latină și italiană [5]). Colonia grecească din Moscova erà pe vremurile lui Petru cel Mare destul de numeroasă. Ca greci, probabil, că treceau în genere ortodocșii din peninsula balcanică, așà cum erà în Polonia, toți acei cari din punct de vedere bisericesc depindeau de patriarhul dela Constantinopole, fără îndoeală că și *Românii* intrau în această categorie. Prin aceasta se explică în parte și legăturile pe cari le aveà Cantemir cu Grecii din Rusia.

Colonia grecească aveà și o mânăstire în Moscova al cărei patron erà sfântul Nicolae, mânăstire care a fost zidită în veacul al XIV-lea și în care dela anul 1653 serviciul divin se făceà în limba greacă. Această mănăstire a fost dată «pentru vecie» călugărilor greci dela muntele Atos

[1]) *Ibidem*, p. 384.

[2]) *Ibidem*.

[3]) Biografii lui Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie, afirmă că el cunoșteà limba moldovenească.

[4]) А. Д. Кантемиръ. Сочиненія. Редакція П. А. Ефремова. В. А. Стоюнинъ. князъ Антіохъ Кантемиръ. С. Петербургъ, 1867,p. XIV. După moartea lui Dimitrie Cantemir, moșia lui, Comarici, a trecut la Constantin, fiul cel mai mare a lui Cantemir. La această moșie ca administrator îl găsim pe un oarecare *Radu Coleti*. Poate Coleti a avut ceva cu Moldova? Журн. М-ва Нар. Просв. 1891, No. 6, p. 406.

[5]) Anexa XXXVII.

la anul 1669. La 12 Mai 1713 moare soția lui Cantemir, Casandra [1]), născută Cantacuzino, o femeie cu o cultură vastă și cu calități de soție și de mamă superioare, cum afirmă biografii lui Antioh Cantemir [2]). Dimitrie Cantemir o înmormântează la mănăstirea grecească, unde în curând zidește o biserică frumoasă, care se deosebià de bisericile rusești ca arhitectură, ceeace ne face să credem, că biserica dela mănăstirea grecească a fost construită după planurile lui Dimitrie Cantemir [3]).

După moartea soției sale, Dimitrie Cantemir duce o viață și mai retrasă. El stă la Moscova și singura preocupare, pe lângă lucrările lui științifice, a fost educația copiilor. In calitate de profesor îl vedem în casa lui Cantemir pe Ivan Iliinschi, care a jucat un rol însemnat în educația literară a fiului lui Dimitrie Cantemir, Antioh. Absolvent al Academiei teologice din Moscova, un foarte bun cunoscător al limbii latine, el a lăsat pe lângă traduceri câteva încercări literare în versuri, nu tocmai reușite, și ca profesor de limba rusă, a trezit gustul pentru literatură la copiii lui Cantemir. Se știe că prima lucrare a lui Antioh Cantemir «Simfonia asupra Psaltirii» (1727) a fost scrisă sub directa influență a lui Iliinschi). [4]) Om foarte corect, cum îl caracterizează izvoarele rusești [5]), destul de cult, ajuns mai pe urmă translator la Academia de știință rusă (a murit la anul 1737), Ivan Iliinschi era foarte legat de familia Cantemireștilor. Probabil că el s'a angajat ca profesor imediat după stabilirea lui Dimitrie Cantemir în Moscova, întrucât despre el se găsește o corespondență din 3 Octomvrie 1716, și anume: Contele Musin-Pușchin îl anunță pe secretarul de cabinet, Macarov, că el în urma ordinului țarului a găsit doi buni cunoscători ai limbii latine, din care unul «Ivan Iliinschi, care trăește la principele român (voloschii), Dimitrie Cantemir, după care s'a trimis din Moscova la Comarici [6]) la principe (fiindcă în aceà vreme el se găsià acolo); dar principele nu i-a dat drumul și a spus că Maiestatea Sa Impărătească a ordonat

---

[1]) В. А. Стоюнинъ o numește Smaragda, confundând-o probabil cu fiica lui Cantemir. Op. cit., p. XIII.

[2]) В. А. Стоюнинъ. Op. cit., vol. I, p. XIII. După abatul *Venuti*, Vie du prince Antiohus Cantemir. П. Пекарскій. Op. cit., vol I, p. 249.

[3]) Г. Г. Димитрій Кантемиръ, Бессар. обл. вѣд. 1867, No. 19.

[4]) Despre aceasta v. В. Я. Стоюнинъ. Op. cit.

[5]) П. Пекарскій. Исторія Императорской Академіи Наукъ, С. Петербургъ 1873, p. 91. П. Пекарскій наука и литер. при Петрѣ I-мъ vol. I, p. 237.

[6]) Moșia lui Cantemir în guvernământul Orlov.

să-l ţie la dânsul»[1]). Iliinschi, cum se vede, îndeplinià şi funcţia de secretar al lui D. Cantemir, care bineînţeles la început nu cunoşteà limba rusă; el îndeplinià şi funcţia de translator. Este cunoscut, că opera lui Dimitrie Cantemir «Sistemul religiei mahomedane» scrisă de către autor în latineşte a fost tradusă în ruseşte de către Ivan Iliinschi [2]). Dar ceeace este mai interesant este faptul, că Iliinschi ne-a lăsat nişte note zilnice, «*Notationes quotidianae*», cum le întitulează el, cu privire la viaţa principelui Dimitrie Cantemir, note asupra cărora vom reveni.

Din toate datele pe cari le-am relevat reiese că Dimitrie Cantemir până la a doua căsătorie a sa stăteà când la Moscova, când la moşiile lui, ocupându-se de educaţia copiilor şi de lucrările sale ştiinţifice. In acest răstimp, se vede că el înfiinţează un orăşel la moşia sa în guvernământul Orel, căruia îi dă numele patronului său, Dimitrovca, orăşel, astăzi capitală de judeţ, la început locuit aproape exclusiv de Moldoveni [3]); Acest orăşel erà reşedinţa de vară a lui Cantemir. El fondează aici o mănăstire cu o biserică frumoasă, care poartă numele sf. Dimitrie Această biserică, ca şi altele două dela moşiile lui, a fost zidită după planurile de arhitectură ale lui Cantemir şi ca frumuseţe se deosebie de cele ruseşti [4]). Nu este exclus, că aceste biserici au fost construità în stil moldovenesc, având în vedere că la moşiile lui Cantemir se găseau mulţi Moldoveni.

In anul 1714 Cantemir fu chemat de către Petru cel Mare la Petersburg, unde el plecă cu copiii săi. Aici fiul lui, Şerban, care abià aveà şapte ani, rosteşte în ziua Invierii în prezenţa ţarului un panegiric în limba greacă, ceeace l-a determinat pe Petru cel Mare să-i facă micului orator cadouri însemnate şi să-l înscrie în regimentul său de gardă [5]). Se înţelege, că această mică operă nu a fost făcută de către Şerban, ci de către profesorii lui sau ceeace este mai probabil de către însăşi Dimitrie Cantemir. Textul acestui panegiric tipărit în acelaş an s'a păstrat în ruseşte şi latineşte şi are următorul titlu:

«Petro primo Hyper serenissimo et potentissimo Pio, Victori et Clementissimo Imperatori Domino et protectori suo Panegyricum

---

[1]) П. Пекарскій. Наука и литература при Петрѣ I-мъ, vol. I, p. 233.
[2]) *Ibidem*, p. 249.
[3]) Дим. Бантышъ-Каменскій. Op. cit., vol. III, p. 40.
[4]) *Gh. Gore.* Г. Г. Бессар. обл. вѣд. 1867, No. 19.
[5]) П. Пекарскій. Наука и литература при Петрѣ I-тъ vol. II, p. 320.

Holocaustum humillimè litat et offert Inclitae et Theophruritae Phalangis Sanctae Metamorthoseos, Miles nec non, sacri Ross: Imperij Princeps et Moldavanae Hospodarowicz, Servus deditus, Serbanus Cantemyr, in Burgo S. Petri. Anno à Partu Virg: 1714 Mart: in eunte septimo aetatis suae anno. Hellenica dialecto peroratum»[1]).

Panegiricul lui Şerban Cantemir nu se deosebeşte prin nimic de producţiunile acestui gen literar dela sfârşitul veacului al XVII-lea şi dela începutul celui al XVIII-lea. Acelaş stil umflat, aceeaşi hiperbolare a calităţilor celor cărora le este adresat panegiricul, aceeaşi retorică nesinceră, care este caracteristică operelor de acest gen din veacul al XVIII-lea. Cuvântarea se începe cu o frază întortochiată, în care se arată, că nu va fi împotriva raţiunii când un copil cu limba gângavă şi cu buzele ce sug lapte, va încercà să aducă laude ţarului gloriei, reînviat, întrucât Dumnezeu a putut să asculte cântece din gura pruncilor şi a glasurilor plângătoare. Cu întorsături ciudate şi comparaţii şi epitete retorice, se vorbeşte despre învingerea morţii de către Hristos. Victoria lui Petru cel Mare asupra duşmanilor creştinătăţii este considerată ca victoria lui Hristos asupra morţii. La sfârşit, autorul îşi exprimă următoarele dorinţe: «Aşà prin domnia ta, Petre, noi nădăjduim cu statornicie după învierea lui Hristos, că marea biserică dumnezeească îşi va recăpătà libertatea sa din trecut, ca şi moştenitorii vechiului Adam, cari cu toate că au suportat multe veacuri captivare grea, de libertatea sa niciodată n'au uitat. Aşà şi noi, fiii noului Adam, cu toate că suntem captivi mai mici de ani, prezicem cu siguranţă venirea iminentă a libertăţii de viaţă»[2]).

Asemenea cuvântări erau în spiritul epocii şi se obişnuià să se rostească în prezenţa ţarului, când voiau să atragă atenţia lui asupra vre-unui copil. O altă cuvântare, care însă n'a fost publicată, a fost rostită tot în limba grecească de către al patrulea fiu al lui Cantemir, Antioh. Cuvântarea care poartă titlul «Cuvânt panegiric în cinstea Sf. Dimitrie

[1]) In româneşte: Lui Petru I. Prealuminatului, Preaputernicului, învingătorului şi preamilostivului Impărat, Domnului şi ocrotitorului său creiază şi oferă umilit panegiricul înflăcărat soldatul preaslăvitului şi păzitului de Dumnezeu regiment al Sf. Schimbări la faţă şi principe al preasfintei împărăţii ruseşti şi gospodar moldovenesc, preaplecatul serv. Şerban Cantemir, în S. Petersburg, în anul de când a născut fecioara 1714, Martie, când mergeà al şaptelea an al vârstei sale. Rostită în dialectul grecesc».

[2]) П. Пекарскій. Наука и литер. при Петрѣ I-мъ vol. II, pp. 320—322. Panegiricul lui Şerban Cantemir se reproduce în întregime la Ѳ. Бееръ. Op. cit., pp. 328.

de Thesalonic», a fost rostită în ziua onomastică a lui Dimitrie Cantemir, la 26 Octomvrie 1719, în prezența țarului în școala de pe lângă mănăstirea «Zaiconospascaia» (Academia de pe urmă) [1]. Și aceasta dovedește, că limba greacă erà limba obișnuită în casa lui Cantemir, că el ținea foarte mult ca copiii lui s'o cunoască bine.

In anul 1716 împăratul Rusiei pleacă în străinătate. Dimitrie Cantemir, care până la moarte n'a încetat de a se interesà de soarta țărilor românești, de a se întoarce în Moldova, întreține legături vii cu emigranții români și chiar cu unii boieri din Moldova. El urzește un plan de cucerire al acestor țări de către țarul Rusiei, visând tronul țărilor românești, bine înțeles în condițiunile înțelegerii de mai înainte cu Petru cel Mare. La 17 Ianuarie 1717 [2]) Dimitrie Cantemir trimite o scrisoare lui Petru cel Mare, care se găsià «pentru binele general al creștinismului» în Olanda. In această scrisoare Cantemir cere să i se permită să plece în străinătate, ca să-l vadă pe Petru cel Mare, având «ceva» de propus țarului «ce se impune de vremurile de astăzi» și dorind a vizità «acele țări». Din altă scrisoare din 8 Februarie din același an [3]), adresată cancelarului Golovchin se vede că Dimitrie Cantemir trimite în anul 1716 cu aprobarea țarului un om special în Ardeal, ca să se informeze «pe larg asupra situației în acele țări». Anunțându-l că trimisul a sosit, el adaogă, că înaintează un memoriu amănunțit în această privință lui Petru cel Mare prin Menșcicov, și roagă ca în interesul cauzei să nu se divulge acele informațiuni. Acest memoriu interesant, pe care-l publicăm în întregime în altă parte a lucrării noastre [4]), se împarte în trei capitole. In primul, se descrie situația în Muntenia, unde după prinderea de către Nemți a lui Nicolae Mavrocordat, boerii cu concursul cărora s'a făcut aceasta se refugiaseră în Transilvania, cerând să fie pus ca domnitor Gheorghe Cantacuzino, cumnatul lui Cantemir. Dorința boierilor n'a fost respectată și între boierii munteni se începe o vie nemulțumire împotriva regimului nemțesc, nemulțumire care crește și din cauza

---

[1]) Unii cercetători ruşi cred, că cuvântarea a fost rostită în anul 1718. B. Ai Стоюнинъ. Op. cit., p. XIII. Д. Бантышъ-Каменскій. Op. cit., vol. III, p. 8. No. ne folosim însă de ediţia operelor lui Cantemir a lui *P. A. Efremov*, unde această cuvântare este trecută sub anul 1719 cu indicaţii unde se găseşte. Op. cit., vol. II, p. 443. Deasemenea M. Евгеній. Op. cit., vol. I, p. 265.

[2]) Anexa XXV.

[3]) Anexa XXVI.

[4]) Anexa LXIII.

jafurilor și a intenției guvernului austriac de a transformà Muntenia într'o simplă provincie nemțească. Propunerea austriecilor de a-l numì pe Gheorghe Cantacuzino ca guvernator al Munteniei a fost respinsă «cu bărbăție» de el și de boieri, «cari au spus-o pe față că ei nu pot suportà altă supușenie, decât sub forma domniei independente, cum a fost și sub stăpânirea turcă».

Boerii munteni trimit o delegație la curtea cesarului; neliniștea pătrunde și mai mult în rândurile boierilor, când s'a răspândit svonul, că iezuiților li s'a permis să facă propagandă în țară. In așteptarea răspunsului dela cesar, boerii și episcopii, întruniți la o consfătuire secretă, hotărăsc să se opue la ori și ce tentativă de a li se răpì independența și visează la măsurile, pe cari le-ar luà, în caz de nereușită, între care și aceea de a cere prin Cantemir sprijinul țarului Rusiei și cerând și avizul lui Dimitrie Cantemir. Nici situația din Moldova, după Cantemir, nu erà tocmai bună. O parte din ea fù ocupată de către austrieci și jefuită. Unii din boieri se refugiară în Transilvania, de unde fac o scrisoare lui Cantemir, în care cer protecția țarului Rusiei. Cei rămași în Moldova, unii sunt deținuți de Turci, iar alții se ascund prin păduri. Aceștia din urmă «țin sfat» și roagă să se aducă la cunoștința lui Cantemir și a țarului situația, în care se găsesc ei. Ca să-l informeze pe Cantemir și să ceară ajutorul Rusiei, mitropolitul Moldovei îl trimite pe arhimandritul Sucevei în Rusia, iar boierul Sturdza îi trimite din tabăra turcă doi fii ai săi, care vin la Cantemir. Comandantul oștirilor moldovenești întreabă ce să facă? Din toate informațiile culese pe diferite căi, Cantemir îl încredințează pe țar, că toți așteaptă izbăvirea dela Ruși și că dacă nu va venì sprijinul lui Petru cel Mare, ei vor preferà sà rămâie sub Turci, decât să treacă sub stăpânirea nemților.

Dimitrie Cantemir crede că și situația din Constantinopole, pe care o descrie în capitolul al treilea este destul de favorabilă unei acțiuni rusești, arătând că Turcii sunt sătui de răsboiul cu austriecii și ar dorì încheierea păcii, nefavorabile pentru ei, și că ei se tem foarte mult de Ruși. Deasemenea Cantemir vorbește despre starea spiritelor ostașilor turci din garnizoanele Hotin și Bender. Toate aceste date, după Cantemir, duc la concluzia, că a sosit momentul eliberării țărilor românești de sub jugul turcesc și nemțesc. Din acest memoriu reiese că Dimitrie Cantemir erà în curent cu cele ce se petreceau în țările românești, că el deținea firele informațiunilor din aceste țări și cunoștea situația din peninsula Balcanică.

Petru cel Mare însă nu se grăbește cu răspunsul, cu toate că Dimitrie Cantemir îi amintește în unele scrisori, rugându-l să-și țină obligațiunea față de Moldova. Așà în scrisoarea din Ianuarie 1718 [1]), Dimitrie Cantemir arată, că el a convins poporul moldovenesc să-i dea ajutor lui Petru cel Mare, să jure credință țarului, iar acesta din urmă s'a obligat să fie apărătorul lor «în toate necazurile». După încheierea păcii unii din Moldoveni s'au refugiat, iar cei mai mulți au rămas în Moldova, fiind persecutați de Turci. «Anul trecut», scrie Cantemir, «au fost luate 80.000 de suflete [2]) în robie și au fost stricate bisericele și sfintele mănăstiri *incendiate* și arse și în special mănăstirea noastră punându-i-se o mină, a fost distrusă și osemintele părintelui nostru scoase și profanate».

Cu începerea răsboiului turco-austriac, Moldovenii suferă și mai mult și au ajuns la disperare. Mitropolitul Moldovei trimite pe un arhimandrit, la Chiev sosește episcopul din Roman — toți cer și așteaptă ajutorul țarului. Cantemir termină cu rugămintea de a nu lăsà «acest popor creștinesc și principatul să piară cu desăvârșire» și dacă țarul dorește să cunoască situația în acele țări mai de aproape, Cantemir se oferă să avizeze «cum ar fi de procedat mai bine și cu mai multă siguranță».

Petru cel Mare cere avizul lui Dimitrie Cantemir, care-l înaintează în anul 1718 sub titlul: «*Mijloace pentru ajutorarea poporului nostru ajuns la nenorocire*» [3]). Aici Dimitrie Cantemir preconizează măsurile cari ar puteà fi luate pentru eliberarea poporului românesc, fără ca să sufere Statul rus, «fiindcă nimeni care are judecată sănătoasă n'ar sfătuì ca ajutându-i pe alții la nevoi, să aducă nevoi la ai săi». Stabilind că în ce privește Statul trebuie să se păstreze trei principii: Statornicia cuvântului, onoarea Maiestății și interesele Statului, Dimitrie Cantemir crede că trebuie procedat în așà fel ca nici unul din aceste principii să nu sufere. Țarul nu-i poate ajutà cu bani pe Moldoveni, nici nu poate intrà în răsboiu acuma; deci trebuiește menținută speranța în sufletul poporului moldovenesc, măcar până la anul viitor, când va veni armata. «Deaceea cred că este necesar», continuă Cantemir, «să plec în Polonia în primăvara aceasta, de unde aș puteà anunțà acest popor». Cantemir crede că va trebuì să-i pună în curent cu planurile țarului numai

---

[1]) Anexa XXX.

[2]) După al doilea memoriu a lui Cantemir au fost luați în captivitate 8000 de locuitori, ceeace este mai aproape de adevăr.

[3]) Anexa LXIV.

pe oamenii mai de seamă, din cei cunoscuţi. In ce priveşte faptul, că prezenţa lui în Polonia ar dà de bănuit Turcilor, Cantemir obiectează că Polonia este o republică liberă, unde fiecare poate sta, şi el şi-ar puteà justificà prezenţa şi prin faptul că are rude în Transilvania, unde ar intenţionà să meargă pentru chestiuni familiare. Stând în Polonia, Cantemir ar puteà stăruì pe lângă ambasadorul francez şi olandez pentru eliberarea fratelui său dela Constantinopole, cu care Cantemir ar puteà intrà în legături mai sigure. Memoriul lui Cantemir se termină cu câteva date privitoare la situaţia grea din Moldova.

Din scrisorile şi memoriile lui Dimitrie Cantemir cu privire la Moldova rezultă, că el în anii 1716—1718 întreprinde o vie activitate pentru reocuparea tronului acestei ţări. El caută să-l convingă pe Petru cel Mare să înceapă un răsboiu nou cu Turcia pentru Moldova şi chiar pentru Ţara Românească. In ocuparea acestor două principate de către Ruşi, el vede scăparea poporului românesc. S'ar puteà trage concluzii, că, Cantemir face aceasta din motive egoiste, urmărind scopuri personale, că nu se ştie ce soartă ar fi avut poporul românesc, dacă s'ar fi realizat planurile lui Dimitrie Cantemir. Situaţia însă în ţările româneşti erà de aşà natură, încât ne face să credem, că Cantemir erà călăuzit şi de scopuri de ordin mai înalt, că el, ca şi mai mulţi contimporani ai săi, vede în ocupaţia rusă salvarea principatelor. Această părere găseşte confirmarea şi în faptul, că Dimitrie Cantemir, care de atâtea ori aminteşte de obligaţiunile, pe cari şi le-a luat faţă de Moldova Petru cel Mare prin tratatul din 13 Septemvrie 1711, nu vorbeşte nimic de vre-o schimbare a condiţiunilor din acest tratat; prin urmare, el concepeà ocupaţia rusă, ca provizorie, iar Moldova independentă, ocârmuită de familia Cantemireştilor sub protectoratul Rusiei. Că astfel concepeà lucrurile nu numai Cantemir, ci şi alţi patrioţi *români* din aceà vreme se vede şi din scrisoarea lui Ion Neculce din 23 Noemvrie 1718. Refugiat într'un orăşel mic din Polonia, Nijboj, el face o scrisoare [1]) cancelarului rus Golovchin, în care arată că el a aşteptat ca ţarul să ridice «amarul» în care se găseşte ţara, că el «nădăjduià din ceas în ceas», ţarul că «ori cum şi cu ce fel de mijloace, nu ne va dà uitării, să ne lase în focul cel nestins la păgân să rămânem, să perim». «Văzând acum», continuă Neculce, «că au sfadă păgânii şi cu alţi monarhi, nădăjduim şi noi tare că va mijlocì puternicul împărat de ne va scoate şi pe noi dintr'acest foc.

[1]) Anexa LXV.

Acum înţeleasem că păgânii cu alţii s'au aşezat şi s'au împăcat, numai pentru pământul nostru al Moldovei nimea nu s'au pus». Mai departe Neculce aminteşte, că Moldova a trecut sub protectoratul rus, dar nimeni n'a pus cuvânt pentru ea, şi Turcii îşi bat joc de ţară în aşà fel încât «acum la noi atât au rămas, or de vii să ne îngropăm, or să ne busurmănim». Neculce cere intervenţia ţarului, roagă ca Ruşii «să facă voină cu Turcii» sau să elibereze cel puţin Hotinul, ca Dimitrie Cantemir, care ar urmà să devie domn «să aibă razăm la acel loc». Neculce vorbeşte în numele mai multor refugiaţi moldoveni, cari «au umplut ţara rusească».

Este clar că idea salvării ţărilor româneşti prin ajutorul Rusiei, erà o idee, care pătrunsese în mintea emigranţilor români şi chiar a unora din Moldova şi poate şi din Muntenia, şi planul lui Dumitrie Cantemir se bazà pe opinia boierimii moldoveneşti, în special a celei refugiate.

Nu cunoaştem răspunsul lui Petru cel Mare la cererile lui Cantemir. Se ştie, că în vara anului 1717 ţarul Rusiei întorcându-se din străinătate a vizitat Moscova, unde fu chemat dela moşie Dimitrie Cantemir, care-l urmează pe ţarul Rusiei şi la Petersburg. Dimitrie Cantemir îl pune în curent pe ţarul Rusiei, cum se vede din scrisoarea lui către cancelarul Golovchin din 4 Martie 1719 [1]), unde aminteşte că, cum se vede din scrisoarea lui Neculcea, locuitorii din Moldova cer protecţia ţarului, ceeace Cantemir a adus la cunoştinţa lui Petru cel Mare, fiind la Petersburg.

In cercurile înalte din capitala Rusiei, Dimitrie Cantemir făcù cunoştinţă, cu tânăra principesă Anastasia Trubeţcaia, fiica principelui Ivan Iurievici Trubeţcoi, care nu de mult se întorsese din Suedia din captivitate. Anastasia Trubeţcaia, care căpătase o educaţie foarte îngrijită în Suedia, erà de o frumuseţe rară. Camerierul ducelui de Golştinia Bergholţ, care a descris impresiile sale despre societatea din Petersburg din timpurile lui Petru cel Mare, a luat parte în anul 1721 la masă împreună cu ducele în casa lui Cantemir. «Cum am intrat în casă», scrie el, «unde erà principesa, am început să privesc pe gospodina casei, uimit de frumuseţea ei: indiscutabil, ea erà prima ca frumuseţe între doamnele din Petersburg. Cu toate că am avut fericirea s'o cunosc şi mai înainte în Suedia la nunta reginei de astăzi şi cu alte ocazii (principesa trăià la Stokholm cu tatăl său, prinţul Trubeţcoi, care se găsià acolo în

[1]) Anexa XXXII.

captivitate după lupta dela Narva), acum însă am găsit-o aici și mai încântătoare și mai frumoasă» [1]).

Ce l-a făcut pe Cantemir să se căsătorească la o vârstă de peste 46 de ani cu Trubețcaia, care nu aveà nici șaisprezece ani și să înceapă o viață nouă, e greu de făcut vre-o presupunere. Pe lângă că, Cantemir fără îndoeală a fost cucerit de inteligența și frumusețea ei, în această căsătorie probabil că a jucat un rol oarecare și Petru cel Mare. Lui îi plăceà să se amestece în asemenea chestiuni și poate că în căsătoria lui Cantemir el s'a călăuzit și de motive de ordin politic: Petru cel Mare care nu uitase înfrângerea dela Stănilești, așteaptă și el, ca și Cantemir, momentul, când va puteà dà o lovitură Turcilor, și în campania proiectată Cantemir trebuià să joace un rol important. Poate că tot aceste motive n'au lipsit, când bătrânul Trubețcoi hotărăște să-și dea fata, care abià împlinește șasesprezece ani, în căsătorie după domnitorul Moldovei. Prin aceasta se explică și faptul că Petru cel Mare a luat parte activă la nunta lui Dimitrie Cantemir, că el, se pare, a fost și nașul perechii căsătorite.

Căsătoria cu principesa Trubețcaia care avù loc în anul 1719 într'adevăr aduce ceva nou în viața lui Dimitrie Cantemir. El își schimbă costumul său oriental în cel european, își rade barba, se stabilește cu copiii la Petersburg [2]), unde duce o viață largă de curtean. Această schimbare în viața lui Dimitrie Cantemir se vede și din scrisoarea lui interesantă și plină de speranțe noui către Petru cel Mare scrisă la 23 Noemvrie 1719. «Un oarecare filosof arab», scrie el, «fiind întrebat dela cine a învățat filozofia, a răspuns, că dela cei orbi. Din nou fiind întrebat, cum de ai ajuns să cunoști natura lucrurilor atât de desăvârșit dela acei ce n'au ochi? El a răspuns: imitându-i pe cei orbi eu niciodată n'am călcat cu piciorul, înainte de a încercà terenul cu bastonul. Acest exemplu l-am urmat și eu, robul Maiesătții Voastre Impărătești și pipăind astfel, cu preamilostiva îngăduire a Maiestății Voastre Impărătești, am ajuns la capăt, și din trei fiice ale prealuminatului principe Trubețcoi, cu consimțimântul părinților și al însăși miresei, am ales-o pe cea mai mică după naștere, pe principesa Anastasia» [3]). Căsătoria, se vede, trezește în sufletul lui Cantemir speranțe nouă, avântul tinereții, întrucât el ajuns la vârsta de 46 ani își exprimă dorința, că «fiind silit» de dorința

[1]) П. Пекарскій. Наука и литература при Петрѣ Великомъ, vol. I, p. 250.
[2]) Anexa XXXIII.
[3]) Anexa XXXIV.

de a cercetà, intenţionează să urmeze şcoala de anatomie, ca să pue capătul dorit al învăţăturii şi sârguinţei sale [1]).

In acest gest al lui Dimitrie Cantemir se vede adevăratul savant, în sufletul căruia dorinţa de a cunoaşte nu se stinge, nu găseşte limită în vârstă.

In anul 1720 Dimitrie Cantemir a avut de suferit o pierdere în familie. A doua fiică a lui Dimitrie Cantemir, Smaragda, născută la 14 Aprilie 1701 se îmbolnăveşte încă din anul 1718. In scrisoarea sa din 4 Martie 1719 [2]) adresată cancelarului Golovchin, Dimitrie Cantemir face cunoscut că el nu se poate mutà la Petersburg cu familia fiind împiedicat şi de boala fiicei sale, boală «numită ftizie», care se agravează. La 4 Iulie 1720 [3]) Smaragda moare şi fu înmormântată în biserica grecească din Moscova.

Dimitrie Cantemir un foarte bun soţ şi tată, care nu se desparte de familia sa chiar în călătoriile sale, poartă grija şi a fratelui său, a fostului domnitor Antioh. In Ianuarie 1718 [4]) Dimitrie Cantemir se adresează lui Petru cel Mare cu rugămintea de a-l eliberà din mâinile Turcilor. El descrie situaţia grea a lui Antioh, suferinţele pe cari el le îndură din partea Turcilor şi propune să-l «fure» din mâinile păgânilor şi să-l aducă împreună cu familia în Rusia, precum roagă să i se permită a-i aduce din Moldova şi pe doi nepoţi ai săi. Această rugăminte Dimitrie Cantemir o repetă şi în alte scrisori [5]) şi în memoriul cu propunerea de a plecà în Polonia. S'a păstrat o scrisoare şi a lui Antioh Cantemir către Petru cel Mare din 15 Ianuarie 1719 [6]). «La venirea Maiestăţii Voastre în Moldova», scrie între altele Antioh, «fratele meu, dorind să-şi îndeplinească datoria creştinească, arătând fidelitatea faţă de Maiestatea Voastră, nu fără frică a trecut în serviciul Maiestăţii Voastre; iar eu robul vostru am rămas la judecătorii nedrepţi şi oblăduitorii furioşi... care la început m'au condamnat la moarte». Antioh descrie suferinţele şi mizeriile pe cari le îndură şi roagă să i se dea un ajutor, făgăduind că-l va servì pe ţarul Rusiei. Cum se vede din această scrisoare şi din petiţia lui Antioh semnată de către Dimitrie Cantemir din 17 Februarie

---

1) *Ibidem*.
2) Anexa XXXII.
3) Θ. Бееръ. Op. cit., p. 319.
4) Anexa XXIX.
5) Anexa XXXV, XLIX.
6) Anexa LXXI.

1721 [1]) precum și din unele cereri și memorii ale lui Dimitrie Cantemir, Antioh trimiteà informații prin fratele său asupra situației din Imperiul turc.

Petru cel Mare îndeplinește dorința lui Dimitrie Cantemir: el trimite o scrisoare particulară către ambasadorul său din Franța, principele Dolgorucov, în care îl roagă să întrebuințeze toate mijloacele pentru a-l eliberà pe Antioh Cantemir. «Dar mai bine», scrie el mai departe, «când se va întâmplà de va venì vreo corabie franceză în porturile turcești, mai bine din cele militare, despre care lucru să încercați să rugați curtea, căci nu-i (la mijloc) alta decât eliberarea unui creștin din mâinile păgânilor; după aceea să te învoești în mod confidențial cu căpitanul sau șchiperul acestei corăbii ca să-l ia pe Antioh din portul, pe care îl va indicà [2])».

Antioh Cantemir cum se vede n'a putut trece în Rusia, fiii lui însă și un nepot, după moartea lui Antioh, reușesc să scape dela Turci.

Viața largă pe care o duceà Dimitrie Cantemir la Petersburg, se vede, că reclamà și cheltueli mari și implicà și o situație mai precisă în societatea înaltă din capitala Rusiei, între curtenii lui Petru cel Mare. Și Cantemir, care în prima perioadă a vieții lui în Rusia, până la a doua căsătorie, nu se gândià decât la familia lui, la Moldovenii lui, acum este preocupat de chestiuni materiale, de titluri. Scrisorile lui către Petru cel Mare din această epocă dovedesc, că el nu erà mulțumit cu situația lui. Așà în scrisoarea din Februarie 1721 [3]) el se plânge că al zecelea an el stă fără nici o treabă, fără nici un serviciu, pe când compatriotul lui, Toma Cantacuzino, care erà egal în rang nu cu Cantemir, ci cu funcționarii lui, astăzi, ca general, este fericit. Mai departe el arată că încă nu i s'a dat vilă în afară de oraș, că lângă Petersburg n'are fânețe, pădure și fermă, din care cauză este nevoit să cumpere tot cu bani; «iar casa», cum scrie Cantemir mai departe, «o întrețin după demnitatea mea de mai înainte și după titlul de principe preamilostiv dat de către Maiestatea Voastră, și rămânând fără bani pe zi ce merge, nu puțin m'am îndatorat». Și în această cerere el vorbește despre copii, cărora din cauză că Anastasie Condoidi a fost luat în serviciul Statului, nu le poate dà educație, nu-i poate trimite în străinătate. Din această scrisoare se vede, că Petru cel Mare nu s'a achitat față de Cantemir de unele

[1]) Anexa XXXVIII.

[2]) И. И. Голиковъ. Op. cit., vol. VIII, p. 281.

[3]) Anexa XXXV.

datorii din campania dela 1711. Probabil, că în urma acestei scrisori Dimitrie Cantemir a fost făcut consilier secret în anul 1721.

Nota de nemulţumire a lui Dimitrie Cantemir cu situaţia lui este mai pronunţată în scrisoarea lui către ţarul Rusiei din Septemvrie 1721. «In slujba Maiestăţii Voastre», scrie el, «am venit, nu ca fugar sau aruncat de soartă rea, ci chemat fiind prin manifestul Maiestăţii Voastre, pentru folosul general al creştinismului. Din care cauză, părăsind patria şi domnia părintească, fraţi şi rude, nu am stat la îndoeală să mă arunc împreună cu copiii mei în cele mai mari nenorociri...» Cu aceleaşi cuvinte energice, el face istoricul conduitei lui faţă de Petru cel Mare, arătând la sfârşitul acestei frumoase scrisori, că cu titlul de consilier secret, ce i s'a dat, i s'a făcut o mare nedreptate, şi rugând de a-l înaintà în gradul întâi sau al doilea al tabelei de ranguri [1]). Intr'o serie de scrisori ale lui Cantemir către ţarul Rusiei şi către secretarul lui din anul 1721 [2]) se vorbeşte despre lipsurile pe cari le duce Cantemir. Şi scrisoarea din Ianuarie 1722, puţin mai împăciutoare, denotă aceiaşi nemulţumire de faptul că lui nu i se dă importanţa pe care ar trebuì s'o aibă, nu i se dă o situaţie unde şi-ar puteà manifestà capacitatea de muncă şi cunoştinţele, şi aici se vede jignirea omului, pe care-l ocolesc, preferându-i pe alţii, mai puţin demni.

Aceasta însă nu ne dă motive să credem, că Cantemir erà un vanitos, care umblà după onorurile ţarului, după situaţii. Calitatea lui de fost domnitor, rolul pe care el îl aveà în societatea înaltă dela Petersburg, mediul în care trăià, îl făceau să ţie la demnitatea lui, trezeau poate ambiţia în acest om, care se ridică deasupra nivelului tuturor. El şi spune într'una din scrisorile sale că înainte nu se gândià la titluri, iar acum când fiecare trebuie să-şi clarifice situaţia după ranguri, care vor determinà locul fiecăruia în societate, în Stat, el este nevoit să ceară ce i se cuvine lui [3]). Poate că la mijloc erau şi intrigi din partea curtenilor ţarului, cari nu puteau vedea cu ochi buni apropierea între Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir.

Am vorbit mai sus că Ivan Iliinschii, care a stat în casă la Cantemir a lăsat nişte note zilnice — «Notationes quotidianae» — scrise probabil pentru el însuşi. Notiţele se încep cu ziua de 14 Iunie 1721 şi se termină la 9 Iulie 1724. Din aceste notiţe scurte, uneori fără importanţă, noi

[1]) Anexa XLVIII.

[2]) Anexele XXXVI, XXXIX, XL, XLI—XLVII.

[3]) Anexa LI.

aflăm, că, Cantemir aproape în fiecare zi se duceà la Senat în calitate de senator, de aici aflăm cine venià la el acasă, și cui făceà el vizite. Intre oaspeții lui Cantemir adeseaori îl vedem și pe țarul Rusiei. Așà în ziua de 3 August 1721, Ilinschii scrie: «Maiestatea Sa a binevoit să beà dimineața rachiu la principele nostru, iar seara a luat ceaiu». In ziua de 29 Octomvrie 1721: «Au petrecut până la amiază la Senat toți în haine de mascaradă». La 1 Noemvrie. «Au venit să vadă pe principesă și pe fiica ei Pavel Ivanovici Iagujinschi cu doctorul Laurentii Laurentievici, și cu Tatișcev: într'adevăr ele nu pot, întrucât Duminecă ele n'au fost la Senat» In Noemvrie 1721 familia Cantemir pleacă la Moscova. La 10 Noemvrie «în satul Bereozca care se găsește dela Moscova la o distanță de 355 de verste, principesa a avut avort». 14 Noemvrie. «S'au întâlnit cu Maiestatea Sa în satul Ciașnicovo, la 40 de verste dela Moscova; Maiestatea Sa a binevoit să o viziteze pe principesa noastră» [1]).

Din aceste notițe se văd și unele preocupări cu caracter științific și literar ale lui Dimitrie Cantemir. Așà, sub data de 28 Iunie 1721 găsim: «Terminând traducerea lui Agapit, am dat-o principelui». Sub 21 Iulie: «Responsum admete s. synodi datu est archimandriti Ipatski Gabrieli» [2]).

II

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ A LUI DIMITRIE CANTEMIR PE TERENUL RUS

Viața pe care o duceà Dimitrie Cantemir la Petersburg nu-l împiedecă de a se ocupà și de știință. Se știe, că el în această perioadă termină unele din lucrările lui începute mai înainte și scrie o lucrare nouă «*Sistemul religiei mahomedane*». In afară de această lucrare și de altele cunoscute în literatura română, Cantemir a mai lăsat una cu caracter didactic și religios, care merită să fie amintită. Este vorba de o critică adusă unei cărți didactice din timpul lui Petru cel Mare.

Intre problemele pe cari le-a pus Petru cel Mare la ordinea zilei a fost și problema învățământului. Țarul Rusiei înțelegeà foarte bine, că o Rusie nouă se poate creà numai prin învățământ; de aceea chestiunea învățământului îl preocupă pe el și pe apropiații lui în primul rând și

[1]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, pp. 236—237. Aceste notițe se găsesc în copie în Biblioteca Academiei Române sub No. 325, depuse de răposatul Gr. Tocilescu.
[2]) V. anexa LXXX.

ideile noului plan al învăţământului au fost concretizate în aşà zisul «Regulament duhovnicesc», care apare în anul 1721. Inainte de apariţia «Regulamentului», în 1720 se tipăreşte o carte întitulată «Cea dintâi învăţătură a copiilor», alcătuită în spiritul ideilor noui. Cartea care erà menită să servească ca manual pentru şcolile bisericeşti şi pentru adulţi, conţineà un abecedar cu explicaţiile «Tatălui Nostru», a «Crezului», a celor zece porunci şi a altor rugăciuni. Numele autorului lipsià, dar se ştie că, cartea a fost alcătuită de către Teofan Procopovici, unul din autorii principali ai «Regulamentului duhovnicesc». Ca o epocă de tranziţie, epoca lui Petru cel Mare a împărţit societatea rusească în două tabere şi anume: în adversarii reformelor, partizanii vechilor tradiţii moscovite, conservatori, şi în adepţii noilor reforme, partizanii lui Petru cel Mare. Teofan Procopovici, care şi-a făcut studiile la Roma, erà unul din cei mai luminaţi clerici de atunci şi cel mai aprig luptător pentru noile reforme. Orator distins, cercetător în domeniul chestiunilor religioase, Teofan Procopovici a fost şi un scriitor de seamă, ceeace îl face să se apropie mai târziu de fiul lui Cantemir, Antioh. Şi în «Cea dintâi învăţătură a copiilor», carte care a fost tradusă şi în unele limbi europene [1]), Teofan Procopovici se ridică împotriva unor obiceiuri creştineşti-ortodoxe, cum este cinstirea icoanelor, a unor relicvii bisericeşti (cum credeau în laptele Pr. Născătoare, sângele Domnului, părul din barba lui Hristos etc., care se găseau în unele mănăstiri), relicvii, cari se speculau de către călugări, cum erau considerate de către autorul cărţii [2]). Teofan Procopovici, atât de radical în părerile lui, aveà foarte mulţi duşmani în tabăra «moscoviţilor vechi» şi erà natural ca, cartea lui să provoace proteste. Nu se ştie, dacă Dimitrie Cantemir s'a făcut ecoul acestor nemulţumiri, faptul este că el face o critică asupra cărţii lui Procopovici, în care ia apărarea vechilor tradiţii religioase şi şcolare. Unii din cercetătorii ruşi, bazându-se pe această lucrare a lui Cantemir sunt înclinaţi a-l consideră pe el ca pe un partizan al conservatorilor moscoviţi [3]). Dar, cum vom vedeà, Cantemir face obiecţiuni cu caracter

[1]) П. Морозовъ. Θеофанъ Прокоповичъ, какъ писатель. Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. 1880. No. 8, p. 302.

[2]) Despre această carte: П. Пекарскій. Op. cit., vol. II, p. 479. П. Морозовъ Θеофанъ Прокоповичъ, какъ писатель. Журналъ Мин. Нар. Просв. 1880, No. 8, pp. 295—299. И. Чистовичъ. Θеофанъ Прокоповичъ и его время, p. 50

[3]) П. Морозовъ. Θеофанъ Прокоповичъ, какъ писатель Журналъ Мин. Нар. Просв. 1880. No. 8, p. 299.

principial, fără a recurge la mijloacele de polemică de atunci, și lucrarea lui izvorăște din convingerile lui proprii, fără nici o legătură cu curentul antireformist din societatea rusă din vremurile lui Petru cel Mare. Lucrarea lui Dimitrie Cantemir s'a păstrat în două manuscrise, unul în limba rusă și altul în latinește [1]) și are următorul titlu:

«Locuri obscure în catehisisul, editat de către un autor necunoscut în limba slavă și numit «Cea dintâi învățătură a copiilor». Dimitrie Cantemir nu-și pune numele sub această lucrare, ca și Teofan Procopovici, însă contimporanii lui, ca și autorul «Celei dintâi învățături» cunoșteau că «Locurile obscure» sunt ale lui Cantemir [2]). Cantemir analizează amănunțit cartea lui Procopovici, și caută să dovedească că ea nu este scrisă în spiritul bisericii ortodoxe și deci ea este periculoasă. Totodată el emite și unele idei pedagogice. «Ori și ce rânduează dreaptă», scrie el, «pentru a învăță copiii scrisoarea, din care să-și poată însuși legea lui Dumnezeu, este bună, numai să fie propusă tineretului creștinesc cu bune intențiuni și cu cugetul curat. Și purtătoarea de grijă mama biserică sobornicească (pe care ortodocșii s'au obișnuit a o numì orientală, grecească, spre deosebire de alte biserici neortodoxe sau schismatice) a stabilit și a arătat regulele și exemplele pentru copiii creștinești, cari doresc a învăță carte, adică: ce să învețe la început și ce mai pe urmă; deasemenea, ce hrană după înțelegerea lor să li se dea și cu ce citațiuni (maxime), cari arată exemplul evlaviei, trebuește să înceapă; pe urmă a stabilit și a învățat cu preciziune, ce este mai folositor și mai plăcut pentru mintea lor necoaptă și mai potrivit pentru faptele lor viitoare, a cărei (bisericii) regulă de învățătură se menține până în ziua de astăzi acolo, unde înflorește învățătura bisericii orientale» [3]). Mai departe după ce autorul îl acuză pe Teofan Procopovici, fără ca să-i spue numele, că el nu explică așà cum trebuie dogma despre păcat, autorul continuă: «Biserica ortodoxă singură a orânduit când și ce trebuește învățat din scriptură. Când copilul este de 4—5 sau mai mulți ani, născut în evanghelia lui Hristos, începe învățătura, și trebuește

[1]) Acel rusesc în biblioteca Academiei de științe ruse, colecția A. Tolstoi II, 433. Acel latinesc în biblioteca Academiei teologice din Moscova, No. 277. Manuscrisul latinesc are următorul titlu: «Loca obscura in cathechisi» etc.

[2]) P. Pecarschii (vol. I, p. 179) nu cunoaște numele autorului, însă în urma lucrărilor lui Cistovici, Morozov și Izvecov, s'a stabilit cu preciziune, că Dimitrie Cantemir este autorul acestei lucrări. Din contimporanii lui Cantemir, Marcel Rodâșevschi încă la 1731 a arătat numele autorului. И. Чистовичъ. Op. cit., p. 50.

[3]) И. Чистовичъ. Op. cit., pp. 51—52.

întâiu să audă dela învăţătorul său numele şi chemarea sfiintei şi făcătoarei de viaţă cruci: cruce ajută-mi — întrucât crucea este ca un simbol al credinţei ortodoxe. Al doilea: în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh; al treilea, se învaţă alfabetul sau azbuca; al patrulea se învaţă rugăciunea, care se numeşte Sf. Părinţi, adică cu rugăciunea Sf. Părinţi, etc.; al cincilea: Născătoarea de Dumnezeu Fecioară. Aşà se îndrumează mintea copiilor dela cele de jos la cele de sus (dela cele uşoare la cele grele). Al şaselea: Impărate ceresc; al şaptelea: Sfinte Dumnezeule; al optelea: Slavă Tatălui; al nouălea: Preasfântă Treime; al zecelea: Tatăl Nostru; al unsprezecelea: Veniţi să ne închinăm; al douăsprezecelea: Crezul. Acestea sunt bazele sau (dacă se poate spune aşà) stihia catehizisului, pe care le-a lăsat mama biserică fiilor săi pentru a învăţà la început. Când acestea sunt învăţate pe de rost, îndată copiii trimişi la învăţătură trec la învăţarea rugăciunilor de dimineaţă şi de seară, deasemenea la întreaga rânduеală a bisericii. După aceea se învaţă, ca să poată cetì uşor octoihul. Pe urmă trec la învăţarea psalmilor împărăteşti şi prooroceşti. Şi această rânduеală este şi povăţuire, pe care a lăsat-o şi stabilit-o preaînţeleapta mamă biserică fiilor săi din vârsta cea mai fragedă, şi care de mult timp şi de atâtea veacuri întotdeauna s'a păstrat şi are atâta răspândire, că (cum mărturisesc bisericile greacă, arabă, georgiană, rusească, ucraineană, moldovlahă, ungrovlahă, slavonă de peste Dunăre, bulgară, ilirică, albaneză, dalmată, transilvăneană şi a toate bisericile ortodoxe orientale) dacă cineva ar încercà să introducă pentru copii o altă ordine de învăţătură decât aceasta, chiar dacă ar începe aceasta cu râvnă şi cu evlavie, cred că nu ar puteà să nu fie suspectat în intenţii rele; cu atât mai mult ar fi dispreţuit un inventator sau un distrugător al obiceiului vechi»[1]).

După aceasta Cantemir trece la analiza celor zece porunci şi dela început preconizează că învăţătura creştinească nu se poate bazà numai pe aceste zece porunci, că ele au fost completate prin învăţătura lui Hristos. Analizând cea dintâi poruncă Cantemir îl acuză pe autor, că el îl face pe elev să creadă numai în Dumnezeu. Teofan Procopovici vorbind despre porunca a doua se ridică împotriva icoanelor, cinstirea cărora ar fi un obicei păgân. Cantemir cu ironie scrie: «Cu toate că autorul învăţându-se a fi scurt, spune aceasta cu inima şi mintea inocente, dar poate fi îndoeală, dacă aceasta nu conţine ceva mai mult, decât ceeace

---

[1]) И. Чистовичъ. Op. cit., pp. 51—52

ar puteà prinde mintea fragedă a copiilor». Vorbind despre icoane, Cantemir face deosebire între ele și idol, care după Procopovici ar fi o «iconișcă», și arată cum se pronunță acest cuvânt la greci și ce însemnà el, precum și cuvântul latin simulacrum. Iar mai departe Cantemir caută să dovedească, că cinstirea icoanelor este în spiritul creștinismului și îl acuză pe autor, că el «unele lucruri le expune foarte trist și foarte slab».

Procopovici explicând porunca a patra spune că cuvintele păstorului trebuesc ascultate, ca cuvântul lui Dumnezeu. Aceasta îi dă prilej lui Cantemir să facă aluzii la autor, care, cum se știe erà episcop. «Nu trebuie să nu se știe», scrie Cantemir «că nu fiecare învățat în biserică și în predici particulare este într'adevăr păstor bun și învățător evlavios... Mulți pot fi din acei cari pe din afară poartă cârjă și haină păstorească, înlăuntru însă sunt vânduți, cari ajută lupilor să fure fără grijă; mai cu seamă, când ei, acoperindu-se cu piele de oaie, sunt lupi... Cicerone, superiorul elocvenții romane a strigat odată: «O tempora, o mores!» N'ar trebuì și acuma să strigăm: «O biserică, o păstori!»

Vorbind despre porunca a cincea, Procopovici spune că copiii trebuie să asculte de părinți, să nu facă nimic fără voia lor, să nu se căsătorească sau să se facă călugări. La aceasta Cantemir răspunde următoarele: „Dacă se vorbește să nu alegi viața de căsnicie, cu aprobarea autorului aș spune, că aceasta nu se supune acestei porunci. Cum fiul fără îngăduirea părinților săi nu poate să se căsătorească, așà și părinții nu pot să-l silească s'o ia pe aceea, pe care el n'o vroește, și cu care el nu poate să aibă asemănare nici ca vârstă, nici ca dragoste. De exemplu, dacă părinții l-ar silì pe fiul său de 17 ani, să-și ia femeea de 40 de ani, sau chiar de 15 ani, însă oarbă sau cu alt neajuns al vre-unei părți însemnate a corpului, pentru bogăție sau fiindcă-i din neam vestit, iar el nu voește nici bogăție nici neam, ci ar dorì să aibă numai femee după dorința inimei lui» [1]).

Cu aceeași argumentație senină se ridică Dimitrie Cantemir împotriva părerii că unele din sf. moaște sunt false și nu pot fi cinstite. Cum vedem Dimitrie Cantemir combate punct cu punct părerile lui Teofan

---

[1]) И. Чистовичъ. Op. cit., p. 54. Textul acestei lucrări n'a fost publicat. Cel dintâi s'a ocupat de el, P. Pecarschi, care însă, cum am notat mai sus, nu știe numele autorului. Textul a fost expus pe larg de către Извѣковъ. Одинъ изъ малоизвѣстныхъ литературныхъ противниковъ Өеофана Прокоповича. Заря 1870, No. VIII.

In reproducerea conținutului acestei opere noi ne-am folosit de lucrările citate ale lui Cistovici, Morozov și Pecarschi.

Procopovici, dovedind cunoștințe în materie de teologie și pedagogie și manifestând foarte mult bun simț și judecată sănătoasă. «Obiecțiunile lui Cantemir», spune un cercetător rus, «uneori sunt cam încordate și mărunte până la discuții deșerete, uneori sunt cam grăbite și imprudente, dar în cele mai multe cazuri sunt nemerite, sănătoase și convingătoare» [1]).

Teofan Procopovici a răspuns la scrierea lui Dimitrie Cantemir printr'o scrisoare adresată «unui preacucernic părinte» necunoscut; cum se presupune, scrisoarea a fost adresată lui Anastasie Condoidi, prietenul lui Dimitrie Cantemir [2]). Dar Teofan Procopovici este departe de a păstrà tonul loial al lui Dimitrie Cantemir, coincizând că asemenea scrieri provoacă numai erezii.

«Loca obscura», lucrare scrisă în latinește, a fost tradusă în rusește de acelaș Iliinschi. O altă scriere necunoscută, după cât se pare, în bibliografia românească este un răspuns al lui Dimitrie Cantemir la niște întrebări puse de către sf. Sinod rusesc în legătură cu opera lui Dimitrie Cantemir «Cartea sistema sau starea religiei mahomedane», al cărei titlu în latinește a fost: «Sistema de religione et statu imperii turcici» Această din urmă lucrare a lui Dimitrie Cantemir, atât de puțin cunoscută în lumea științifică, interzisă pe vremuri în Rusia, rămasă netradusă în nici o limbă europeană, merită o deosebită atenție, prin faptul că valoarea ei științifică și astăzi este foarte mare. Dacă în «Istoria Imperiului Otoman», Dimitrie Cantemir dă prima istorie a desvoltării politice a Imperiului turc, cu toate greșelile, care au fost remarcate de către critică [3]), în «Sistemul religiei mahomedane», fostul domnitor al Moldovei, ne înfățișează viața sufletească a lumii islame acum două sute și ceva de ani în urmă, credințele religioase ale musulmanilor, superstițiile, datinele și obiceiurile lor, așà cum le-a descris și pe ale Moldovenilor, însă cu mai multe detalii.

In legătură cu răsboaiele necontenite între Turci și Ruși, cu intențiile lui Petru cel Mare de a pune stăpânire pe Marea Neagră, în Rusia se trezește un interes față de poporul turc, care nu erà cunoscut în aceà țară aproape deloc. In anul 1716, din inițiativa țarului Rusiei se traduce din franțuzește și se tipărește Coranul. Dimitrie Cantemir, a cărui reputație de orientalist se stabilește și în Rusia, fù însărcinat de Petru

[1]) П. Морозовъ. Op. cit., 1880, No. 8, p. 299.

[2]) П. Морозовъ. Op. cit., p. 301. И. Чистовичъ. Op. cit., p. 54.

[3]) *N. Iorga.* Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea. București, 1901, vol. I, pp. 381—402.

cel Mare să alcătuiască o lucrare asupra religiei mahomedane. Astfel, la 22 Decemvrie 1722, apare monumentala operă a lui Dimitrie Cantemir «Sistemul religiei mahomedane» [1]). De la prima vedere s'ar păreà că această lucrare ar fi o «traducere latină comentată a Coranului» [2]), în realitate însă «Sistemul religiei mahomedane» este o operă adânc originală.

Cartea lui Dimitrie Cantemir, descrisă în «Bibliografia românească veche» [3]), conține 1 f. + 1 f. + 5 pag. + 12 pag. + 8 pag. + 379 pag. în 4⁰. Pe prima foaie găsim o gravură alegorică, zugrăvită fără îndoială de către Dimitrie Cantemir, pe care se înfățișează un arbore compus din șerpi, trunchiul căruia din șerpi împletiți se înfige în pântecele unui om întins, iar sub acest arbore stau trei femei, cari reprezintă Europa, Asia și Africa. Intr'o dedicație lungă (pp. 1—5), caracteristică ca stil pentru epoca de atunci, Dimitrie Cantemir, aduce elogii lui Petru cel Mare, care l-a însărcinat cu alcătuirea acestei lucrări [4]). Urmează un rând de versuri, de «ode» în limba latină în care se glorifică Dimitrie Cantemir «principele ereditar al Moldovei», de către celebritățile științifice de atunci, arhimandritul Teofilact (Lopatinschi), rectorul Academiei teologice din Moscova, și Ghedeon Vișnevschi, atunci prefect la aceeași școală, fapt care, chiar dacă nu am luà în seamă epitetele exagerate ale savanților ruși, ar dovedì că Dimitrie Cantemir se bucurà de o mare popularitate între cărturarii de atunci. «Precuvântarea către cititor» abundează în citațiuni din sf. scriptură, de exemple din unii scriitori antici și tinde spre a dovedì că religia mahomedană nu este cea adevărată. Aici autorul ne arată și intențiile de care s'a călăuzit de a dà «o ediție în stilul de jos și în limba proastă asupra religiei mahomedane și asupra ocârmuirii politice a poporului musulman». «Am scos», continuă autorul, «la iveală ce se crede și cum se povestește la aceste popoare barbare, fără fățărnicie, fără dojană, fără adaos» [5]).

[1]) Cu câțiva ani înainte apare cartea lui A. Reland «De religione mahomedica». *Ov. Densușianu.* Notițe asupra lui Dim. Cantemir. Rev. crit.-liter. 1894, No. 2, pag. 63.

[2]) N. Iorga, Op. cit., p. 402.

[3]) *I. Bianu* și *N. Hodoș*, Bibliografia românească veche, vol. II, pp. 4—19.

[4]) Dedicația este reprodusă în rusește și în traducere în «Bibliografia românească veche», vol. II, pp. 4—10. In dedicație Cantemir afirmă, că el de nouă ani se găsește în Rusia, ceeace dovedește că «Sistemul religiei mahomedane» a fost terminat pe la sfârșitul anului 1720.

[5]) Димитрій Кантемиръ. Книга систима или состояніе мухамеданскія религіи. С. Петербургъ 1722, p. 8.

Insăși opera lui Cantemir este compusă din șase cărți, împărțite în capitole, așà cum aveà el obișnuința să facă împărțirea materiei în lucrările sale.

Cartea întâia (pp. 1—30) tratează «despre falsul profet Mahomed». Intemeindu-se pe Coran și pe o altă carte de care s'a folosit Cantemir, «Muhamedia», autorul se oprește asupra etimologiei cuvântului Mahomed, dovedind că scriitorii creștini nu pronunță și nu scriu corect acest cuvânt, iar mai departe Cantemir înșiră toate epitetele, pe care i le atribue credincioșii lui Mahomed. Cantemir stabilește exact numele părinților lui Mahomed, data nașterii, unele date biografice, căutând adesea ori prin confruntări să ajungă la date mai precise. Cu un ton foarte serios autorul povestește unele întâmplări din viața lui Mahomed, felul cum el a căpătat darul profeției, cum s'a început mișcarea religioasă din jurul lui, cum erà ajutat de doi «viziri» în cer, — Mihail și Gavril, și de doi pe pământ — Abu-Bechir și Omer. «Și acestea, adunate după cât se poate pe scurt din cartea mare care conține mult asupra vieții și activității lui Mahomed, descrise una după alta, aici sunt suficiente» [1]).

In evul mediu, în țările apusene, existau cele mai eronate păreri asupra lui Mahomed, care erà considerat ca un șarlatan, părere pe care o adoptă și Voltaire în tragedia sa «Mahomed». Aceeași părere se răspândește și în Rusia, mulțumită lucrărilor lui Ioanichie Goleatovschi, un savant ucrainean, a cărților lui, «Lebăda» (1679) și «Alcoranul». Dimitrie Cantemir caută să se ție de aceeași părere: adeseaori el face mici reflexii asupra persoanei lui Mahomed, ici colea găsim în lucrarea lui câte o exclamație, câte o eșire violentă, dar în general el nu poate păstrà nota de dispreț față de Mahomed, și tonul obiectiv al unui savant învinge. Citești unele pasagii și ți se pare că autorul este pătruns de un sentiment de simpatie față de subiectul său. De aici impresia pe care o capeți din cartea lui Cantemir. Așà, vorbind «despre persoana lui Mahomed», autorul se oprește asupra exteriorului lui, asupra frumuseței lui, și nu găsește nimic în el rău decât faptul că pecetea, semnul profeției lui, nu erà la un loc tocmai potrivit. «Niciodată nu se supărà, doar după porunca lui Dumnezeu», scrie Cantemir, «erà îndurător chiar față de dușmani și de păgâni: niciodată nu mâncà singur și nu se dădeà la o parte de a luà masa cu leproși și oameni săraci. Aveà obiceiul să

[1]) *Ibidem*, p. 7.

doarmă în haine... Intr'un cuvânt, caracterul lui nu puteà fi imitat de nimeni, în afară de Dumnezeu. Gavriil l-a învățat să știe pe de rost tot Coranul și i-a explicat tainele lui. Dumnezeu i-a dat șase calități: 1. să fie adunător de oameni prin cuvânt și lucru; 2. să fie întotdeauna învingător; 3. Să facă toată lumea să creadă în Messia, 4. să aibă drept la prada inamicului; 5. să fie mijlocitorul tuturor față de Dumnezeu; 6. să fie cel din urmă profet». Mai departe Cantemir vorbește despre începutul activității profetice a lui Mahomed, despre care fapt «se povestește amănunțit în cartea Mahomedia», iar autorul se oprește «numai asupra câtorva fabule, din cele mai demne de râs», cum sunt capitolele «Despre primirea legii», «Suirea și pogorîrea din cer», cu mai multe amănunte, cu descrierea minunelor, cum Mahomed desface luna în două, vorbește cu un porumb, face să vorbească un taur, scoate din pământ lapte și miere, etc., lucruri pe cari Cantemir le povestește în mod serios, fără critică, căutând să le reprezinte ca credințe ale poporului musulman. Cum se vede din afirmațiile autorului, el se folosește în expunerea sa de Muhamedia musulmană și numai pe alocurea el vorbește în mod vag despre unii scriitori creștini.

In capitolul al 10-lea Dimitrie Cantemir vorbește «Despre alte minuni, în care crede numai poporul de jos, precum și despre fiica lui, despre numărul femeilor lui și despre moartea lui». Se povestesc lucruri, cari nu pot fi redate și care, după Cantemir, nu se găsesc nici în cărțile «celor învățați» dintre mahomedani, ceeace dovedește că Cantemir, aceste date le-a cules din gura poporului. In ultimele două capitole din cartea întâia, autorul povestește despre relicviile lui Mahomed și despre moștenitorii lui. Și aici Cantemir nu scapă ocazia să afirme, că regele Poloniei, Ian Sobieschi, de geaba se lăudà că în lupta dela Viena a luat steagul lui Mahomed, căci acel steag nu erà steagul rămas dela Mahomed.

Cartea a doua (pp. 37—54), compusă din șase capitole, este consacrată Coranului. Dimitrie Cantemir se oprește asupra etimologiei cuvântului Coran și a altor cuvinte în legătură cu el, vorbește despre însemnătatea acestei cărți la mahomedani și despre raportul în care ea se găsește față de cărțile sfinte creștinești și aduce mai multe argumente ale credincioșilor mahomedani, prin cari ei dovedesc că, cartea este sfântă, argumente pe care le combate Cantemir. Cartea «Mahomedia», după Cantemir, este o istorie a islamismului și completează Coranul. Această din urmă carte este o operă falsă, deși scrisă «într'o limbă arabă adâncă

foarte frumoasă, în cele mai multe cazuri ritmică» [1]). Prin argumente logice și prin dovezi indirecte autorul stabilește inferioritatea acestei cărți față de cărțile sfinte creștine. «Intrucât sfânta Evanghelie a Domnului Hristos conține toate adevărurile omenești și cele mai adevărate date, fără îndoială Coranul este fals». Dar această falsitate nu se poate dovedì prin unele argumente slabe ale istoricilor creștini, cum este de exemplu argumentul, că Coranul este scris în versuri. «După cum judec eu»,scrie Cantemir, «nu este tare nici argumentul acelora, cari spun că Coranul nu conține în sine cuvântul lui Dumnezeu, întrucât Dumnezeu n'a vorbit niciodată în versuri... Și David a scris psaltirea în versuri și așà mai departe. N'au dreptate nici aceea, ce declară Coranul fals pe motivul că el este scris într'un stil frumos și într'o limbă arabă adâncă, iar cuvântul lui Dumnezeu este simplu. Dar noi ce vom spune despre parabolele Domnului Hristos, teologia Sf. Ioan Evanghelist, despre care filozoful elin exclamă: «barbarul vorbește înalt», dar mai cu seamă epistola sf. Pavel, în care admirăm nu numai adâncimea învățăturilor, ci și iscusința logică și retorică, precum și frumusețea limbii grecești» [2]), etc.

Dimitrie Cantemir găsește că contrazicerile din Coran, repetările monotone, haosul în ce privește planul, unele locuri obscure în text, lucruri pe cari le precizează, sunt cele mai puternice dovezi că Coranul nu este dela Dumnezeu. Aici Dimitrie Cantemir a fost precursorul orientaliștilor europeni din veacul al XIX, cari la baza cercetărilor pun critica textului Coranului și remarcă, cum a făcut Renan, contrazicerile și amestecătura haotică de idei în această carte. Dacă Dimitrie Cantemir în ce privește originea Coranului, n'a anticipat părerile de mai pe urmă, crezând că el este opera personală a lui Abu Bechir, în ce privește limba Coranului părerile lui Dimitrie Cantemir se apropie de ideile lui A. Sprenger [3]), care crede că Mahomed întrebuință pentru învățăturile sale, adunate în coran, unele cuvinte și unele termene din dialecte străine, ca ele să pară mai adânci, mai misterioase și mai puțin înțelese. Cantemir afirmă că nu este nici un fel de minune în faptul că cartea lui Mahomed este «adâncă» și neînțeleasă: «adâncimea ei provine exclusiv din adâncimea naturală a limbii arabe» care are peste șaptezeci de dialecte. Arătând prin exemple ce însemnează dialect,

[1]) Op. cit., p. 46.
[2]) Op. cit., p. 47.
[3]) *A. Sprenger*, Das Leben und die Lehre des Mohamed. 1861—1865.

Cantemir, dovedește că Abu Bechir s'a folosit, ca un om foarte învățat, de toate dialectele arabe, de sentințele din aceste limbi, așà cum a făcut și Omer, «principele poeților grecești», care a dat o operă adâncă. Și Cantemir prin unele noțiuni și cuvinte din Coran își argumentează părerea.

In cartea a treia (pp. 55—80) autorul ne povestește despre profețiile lui Mahomed, întrebuințând, ca și în alte părți terminologia arabă, pe care o explică, și se oprește mai mult asupra credințelor mahomedanilor despre sfârșitul lumii, despre cele zece semne ale acestui sfârșit, utilizând fără îndoială și credințele poporului de jos din lumea mahomedană.

Dacă în cele trei cărți dela început, Cantemir, în cercetările sale, se bazează mai mult sau mai puțin pe unele cărți mahomedane, utilizând și tradiția populară și credințele popoarelor musulmane, în cartea a patra «Despre teologia mahomedană» (pp. 81—166), Dimitrie Cantemir plena manu se folosește de cele ce a auzit și a văzut la Constantinopole din contactul apropiat cu lumea musulmană, și această carte, ca și cele ce urmează, capătă o însemnătate deosebită, având un caracter mai mult folcloristic.

Autorul explică noțiunea cuvântului teologie în limba arabă, care conține și noțiunea de jurisprudență, științe pe care le învață musulmanii de mici copii dela hogi, dintr'un fel de catehisis, din care Cantemir citează câteva pasagii. Rând pe rând, Cantemir descrie credințele musulmanilor în Dumnezeu, vorbește pe larg despre fatalismul religiei mahomedane, despre credințele lor în îngeri și diavoli, despre crearea lumii, Adam și Eva, Noe și alți profeți din testamentul vechi. Aici sunt pasagii, în special în ce privește Adam și Eva, de o fantezie într'adevăr orientală (pp. 110—111) și de o obscenitate extraordinară; cam în acelaș gen sunt și locurile cu privire la Noe și la originea unor animale. Aceste legende, redate uneori cu atâtea amănunturi, pot servì ca un material excelent pentru o lucrare comparativă folcloristică,—legendele despre crearea lumii, omului, animalelor, credințe, cari astăzi au dispărut poate chiar la musulmani. Tradițiile mahomedane despre Alexandru cel Mare, despre Hristos și despre sfinții creștini, precum și despre sfârșitul lumii, despre paradis, purgatoriu și infern, completează datele interesante pe cari ni le procură Dimitrie Cantemir.

In precuvântarea înaintea cărții a cincea «Despre religia mahomedană» (pp. 167—250), Dimitrie Cantemir confirmă, că el se folosește

în lucrarea sa în primul rând de cele văzute și auzite la Constantinopole. Autorul spune că el a scris ceva pe scurt despre «Draconul din Arabia» și «despre bestia care se numește Coranul» și intenționează să mai scrie ceva «pentru cetitorul curios» asupra religiei (în sensul obiceiurilor religioase). Dar autorul prevede o mulțime de greutăți pe cari le motivează astfel: «eu nu sunt într'atâta iscusit în învățătura, legile și obiceiurile mahomedane și prin urmare nu voi puteà povestì despre fiecare lucru, la care se închină și despre care se vorbește și se crede la ei. Acestea (cele scrise) sau le-am citit sau le-am auzit în conversați e cu oamenii de toate rangurile, când am stat în tinerețe pe lângă Poarta Otomană, 22 de ani în permanență, studiind limbile orientale, și s'au întipărit în memoria mea ca ceara moale, mlădioasă, iar astăzi după atâțea ani, copleșit de atâtea treburi obștești și particulare, și depărtându-mă de acele convorbiri, aproape tot mi-a ieșit din memorie și cu toate că au fost bine imprimate, s'au șters». Al treilea motiv al greutăților pe care le-a întâmpinat la scrierea cărții, este lipsa de cărți în limbile persană și turcă, pe cari nu le poate găsì «în această *preablagocestivă* împărăție rosienească, unde îmi petrec vieața acestor zile trecătoare în lenevie și netrebnicie» [1]).

In această carte, Dimitrie Cantemir descrie obiceiurile musulmanilor la rugăciune, posturile turcești, obiceiurile în legătură cu pelerinajele la locurile sfinte, se oprește asupra unor obiceiuri în familie, laudă ospitalitatea musulmanilor, vorbește chiar despre hrana și îmbrăcămintea lor, în legătură cu obiceiurile religioase. Cam aceleași lucruri se descriu și în ultima carte (pp. 251—379), unde Cantemir vorbește despre obiceiurile Turcilor la nuntă, la divorț, la înmormântare, la diferite sărbători, analizează mai multe secte religioase mahomedane, și în fine vorbește despre muzica lor, educația copiilor.

Este imposibil de a redà conținutul variat al operii lui Dimitrie Cantemir, aparatul bogat informativ asupra vieții musulmanilor, mulțimea de exemple și de povestiri, intercalate ici colo în «Sistemul religiei mahomedane». Descrierea obiceiurilor la nuntă, la înmormântare, la sărbători sunt atât de interesante încât se citesc cu cea mai mare ușurință chiar în limba rusă din vremurile lui Petru cel Mare. «Și când copilul ajunge», povestește Dimitrie Cantemir, «la vârsta de cinci ani, îl duc cu mare solemnitate și cu pompă — dacă-i de gen masculin la «*Hogia*»

[1]) *Ibidem*, p. 168.

(învăţător), dacă-i de femenin la *«ustahatun»* (învăţătoare), ca să înveţe să coasă cu acul flori. Copilul se îmbracă în haine, cari strălucesc cu aur şi argint, în *«tachie»* (un fel de căciulă) înfrumuseţată cu mărgăritare şi alte pietre scumpe, lucrate în Frigia, pe care i-o pun pe cap în loc de coroană, şi precedat de toţi elevii acelei *«mecbet»* (şcoală primară) merge pe un cal ales şi împodobit, elevii cântând versuri dulci şi rugându-l pe Dumnezeu să-l ajute să înveţe carte şi prin ea să înţeleagă: Coranul, legea lui Dumnezeu şi învăţăturile profeţilor. Cei de acasă şi rudele lui, unii duc calul de frâu, iar alţii merg câte doi în urmă, parcurgând străzile mai principale şi mai populate; însoţiţi de muzică, tobe şi alte instrumente răsunătoare, îl aduc la şcoală şi îl predau lui hogia» [1]).

Sau cum descrie Cantemir un moment din obiceiurile la nunta Turcilor:

«Pregătind (în casa mirelui şi a miresei) tot ce este trebuincios pentru sărbătorirea nunţii, şi chemând vecinii şi prietenii, ei se veselesc şi mănâncă mai multe bucate, cei mai slabi o zi, cei mai tari mai multe zile; aici se distrează mult ascultând muzica şi privindu-i pe cei cari dansează. Totul se petrece în mod cinstit şi liniştit (fiindcă lipseşte vinul), deasemenea Joi spre Vineri noaptea toţi acei ce se veselesc la mire merg spre casa miresei, cât se poate de bine îmbrăcaţi, cu muzică şi cu tobe. De acì, luând mireasa şi dota ei, (care se cunoaşte dela logodnă) se întorc în casa mirelui. Şi mireasa în «harem» (locuinţa femeei), iar mirele în «selamlâc» (în partea bărbătească a casei), continuă uneori până la miezul nopţii cu mare veselie petrecerea nupţială. Şi când se apropie timpul, ca mirele să se ducă la mireasă, se chiamă «imamul» şi câţiva bătrâni din vecini....» [2]).

In descrierea obiceiurilor popoarelor musulmane, a vieţii lor, Dimitrie Cantemir devine mult mai obiectiv: el nu polemizează cu aderenţii religiei mahomedane, nu se ridică împotriva părerilor adversarilor săi, ci se opreşte asupra fiecărui fapt din vieaţa acestor popoare cu o deosebită atenţie, căutând să explice unele datine şi obiceiuri, arătând părţile pozitive ale lor. In unele locuri s'ar păreà că scrie un prieten al musulmanilor, care simpatizează viaţa lor. Astfel el, cum am notat mai sus, admiră ospitalitatea turcilor. «Ospitalitatea», scrie el, «care

[1]) *Ibidem*, p. 252.
[2]) Op. cit., p. 258.

este sora carităţii, într'adevăr merită de a fi lăudată la poporul turc; ei sunt foarte ospitalieri, şi tuturor drumeților, fără deosebire de religie, ei le dau masă și le arată locul de dormit. Sunt două provincii foarte vaste în Imperiul Otoman, una în Europa, care se cheamă Dobrogea (este vechea Misie de jos), alta provincia Iconică din Anatolia, ai căror locuitori dau dovadă de atâta iubire de oameni și ospitalitate, încât acei ce nu-i cunosc, cu greu vor crede, că fiecare gospodar are în curte o cameră pregătită special pentru oaspeții străini, unde dacă cineva vine chiar la miezul nopţii, găsește mâncare gata și pat cu perine curate, acoperite cu cearșafuri albe și cu plapome; slugile casnice oferă ovăz și fân pentru cai şi-i adapă la vremea cuvenită. Aceasta o fac fără nici un fel de supărare până și a treia zi, iar după trei zile, după ce-i hrănesc bine, fără a luà bani sau a face aluzie la plată, întreabă, unde merge. Şi dacă oaspetele răspunde că merge spre cutare oraș, îi arată cuviincios drumul și-i dau și călăuză» [1]).

Cu aceeaşi admiraţie se exprimă Dimitrie Cantemir și despre școlile din Turcia, cari după el sunt multe la număr și bine aranjate. «Unde sunt multe școli și Academii, acolo înfloresc și prosperează și științele, şi pe zi ce merge se înmulțesc», reflectează Cantemir. «Academiile, liceele, școlile și diferite instituții de știință, cari se găsesc astăzi în toate orașele, și mai cu seamă la Constantinopole, sunt pline de o mulțime de elevi şi de auditori, și sunt frecuentate în Imperiul turc, ca nicăeri sub soare. Că eu spun adevărul, pot să confirme toţi acei cari au fost la Constantinopole, au stat acolo ceva și au vizitat Academiile și școlile. Despre numărul academiilor cari se găsesc la Constantinopole, Adrianopole, Brusa, Elcail, Babilon, Alep şi alte orașe asiatice și europene, ocârmuite de sceptrul turc, intenționez să vorbesc în cartea despre ocârmuirea politică otomană» [2]).

Cu aceeași căldură vorbeşte Dimitrie Cantemir și despre educația copiilor la mahomedani, care, cum am văzut, învață la început catehismul, iar mai pe urmă gramatica, retorica și versificația. Asupra acestei din urmă științe Cantemir vorbește mai pe larg, indicând și câteva exemple. Când vorbește despre astronomie, dă și un tablou al semnelor numerelor arabe, indiene și europene, iar când atinge chestiunea muzicei mulsumane Cantemir scrie:

---

[1]) Op. cit., p. 228.

[2]) Op. cit., p. 347.

«Când eram la Constantinopole, am scris o carte în limba turcă (pe care am dedicat-o sultanului actual Ahmet, care este foarte iscusit în muzică cu care foarte mult se delectează), în care am arătat toate regulele muzicale teoretice și obiceiurile cunoscute, și le-am aranjat după canoane; în loc de note am introdus, pentru o mai bună aplicare, caracterele arabe, care arată clar practica și teoria, am editat-o foarte bine, ceeace recunosc astăzi însăși Turcii, zicând că muzica practică și teoretică a devenit la ei mai clară și mai bună. Am inventat la Moscova și un instrument matematic, pe care a binevoit să-l vadă și să-l laude și Maiestatea Sa prealuminată (în muzica bisericească este cel mai sârguitor și cel mai iscusit), în care arătasem locurile mecanice și matematice ale glasurilor naturale...» [1]).

Iar despre arta de a vorbì la popoarele orientale, Cantemir scrie următoarele: «In ce privește retorica (care se cheamă «*ilmii chelam*», adică știința de a vorbì), cu tărie pot spune, că popoarele orientale, nu stau mai prejos decât cele apusene, întrucât din firea lor toți sunt înclinați spre elocvență, mai cu seamă Arabii și Persanii și după ei Turcii. Dacă cineva ar ascultà un predicator mahomedan, când predică, mai cu seamă când ține cuvântare în chestia virtuților morale și păcatelor, ar spune, dacă nu exagerez, că în limba turcă vorbește Demostene grecesc și Cicerone latinesc. Cine ar cetì și ar înțelege cu desăvârșire operele lor istorice, poetice și legendare și mai cu seamă cartea care se chiamă *gumaiun name*, fără îndoială ar spune, că acestea sunt mai frumoase decât toate cele europene... Cauza este bogăția nesfârșită și comorile nesecate ale locuțiunilor și frazelor din limbile arabă, persană și turcă» [2]).

Am relevat că în «Sistemul religiei mahomedane» al lui Dimitrie Cantemir sunt introduse mai multe povestiri din viața musulmanilor, întâmplări, pe cari le cunoșteà Cantemir, uneori chiar anecdote în stil oriental. Așà este povestirea despre un derviș din timpurile sultanului Mustafa [3]), descrierea suferințelor musulmanilor credincioși în călătoriile lor spre locurile sfinte [4]), întâmplarea cu o femee gravidă la biserica lui Solomon din Ierusalim, fapt care i-a fost comunicat lui Cantemir de către «un oarecare turc, foarte bun prieten al (meu) său și nu

[1]) Op. cit., p. 354.
[2]) Op. cit., p. 360.
[3]) Op. cit., p. 297.
[4]) Op. cit., pp. 190—191.

tocmai înclinat spre nebunia mahomedană»[1]), așà este și legenda splendidă și piperată cam în stil oriental, despre un ambasador olandez curios de a cunoaște locurile sfinte[2]), legenda despre un moldovean tânăr, care scapă prin concursul unei moldovence dintr'un harem turcesc[3]), povestirea duioasă despre un creștin, care n'a voit să accepte mahomedanismul[4]), legenda despre un țar persan și fiul său[5]), etc. Dimitrie Cantemir, cum am văzut, din precuvântarea lui, vreà să dea o carte asupra religiei mahomedane în «stilul de jos» și în limba populară, și aceasta îi lasă libertatea de a introduce o mulțime de legende și anecdote ceeace face într'o măsură mai mică și în Istoria Imperiului Otoman, de a se abate chiar uneori dela scopul său principal. Concepția de savant însă se vede la fiecare pas în cartea lui Cantemir; tendința de a sintetizà unele fenomene trădează pe omul de carte. Ici colea găsim câte o maximă, cum sunt maximele din filosoful arab Locman, pe care îl citează și în scrisoarea sa către Petru cel Mare din 23 Noemvrie 1719, sau reflexiuni în felul următor:

«Cine pierde puterea, pierde și rațiunea»[6]).

«Niciodată adevărul nu poate fi în contrazicere cu adevărul și nu se opune lui»[7]). «Cu cât poporul este mai învățat, cu atât mai mulți și mai înverșunați eretici produce»[8]) etc. Am arătat și unele locuri din opera lui Cantemir în care el își amintește câteva din cunoștințele sale personale din lumea turcă. Cu o simpatie vădită el vorbește despre profesorul său turc «un om foarte învățat, un fizician bun și un matematician desăvârșit», Isaadi, cu care Cantemir adeseaori aveà convorbiri în chestiuni religioase, precum amintește și despre un alt savant turc, Nuh Efendi[9]), cu care Cantemir erà prieten.

Am notat mai sus, că în opera lui Dimitrie Cantemir se observă o duplicitate: calitatea lui de creștin însărcinat de țarul Rusiei de a face o lucrare împotriva islamismului, îi impuneà să combată religia musulmană; însă el nu alunecă în direcția batjocoritoare a polemiștilor ruși de atunci

[1]) Op. cit., p. 194.
[2]) Op. cit., pp. 200—203.
[3]) Op. cit., p. 233.
[4]) Op. cit., pp. 255—257.
[5]) Op. cit., p. 370.
[6]) Op. cit., p. 127.
[7]) Op. cit., p. 316.
[8]) Op. cit., p. 316.
[9]) Op. cit., p. 354.

cum au fost, de exemplu, operele savantului ucrainean Ioanichie Goleatovschi, despre care am vorbit; chiar unele locuri cam picante Cantemir le povestește, mai mult ca să facă haz. Savantul, cu spiritul lui de observație, cu analiza lucrurilor, cu tendința spre concluzii, învinge pe Cantemir. De aci și lipsa de proporție în cartea lui Dimitrie Cantemir: primele trei cărți, în care Cantemir tratează despre Mahomed, Coran şi profețiile lui Mahomed, cuprind numai 80 de pag. pe când celelalte trei căıți, cari descriu obiceiurile, datinele și credințele popoarelor musulmane, ale turcilor, arabilor și perșilor, cuprind 299 pag. Şi materialul narativ și anecdotic este mult mai abundent în partea a doua.

«Sistemul religiei mahomedane» a fost tradus în rusește de acelaș Ivan Iliinschi [1]).

Sinodul rus, sub auspiciile căruia s'a tipărit cartea lui Dimitrie Cantemir, și care se aștepta la altceva, s'a îngrozit de cele scrise în ea. Probabil că pe el nu l-au înspăimântat atât povestirile obscene, în care fantezia orientală își găsește expresia cea mai desăvârșită, ci însuși tonul autorului, nota de simpatie, care pe alocurea pătrunde opera lui Dimitrie Cantemir.

El cere «prealuminatului autor» să lămurească, de unde a luat el cele scrise, — din gura poporului de jos, sau dela cărturarii mahomedani, de unde are autorul aceste cunoștințe, dela scriitorii lor sau dela cei creştini, și cine sunt acești scriitori. Dacă autorul nu poate arătà izvoarele lucrării lui, atunci să spuie că el a cules informații pentru lucrarea lui din legendele popoarelor mahomedane și din gura cunoscuților autorului. Acest răspuns ar fi urmat să fie tipărit la începutul sau sfârșitul cărții. Sinodul explică şi motivele care-l fac să ceară acest răspuns. Motivele sunt de două feluri, primul — dacă s'ar scrie ceva rău despre mahomedani, ei s'ar plânge pe Ruși și i-ar considerà ca pe niște mincinoși și calomniatori; și atunci și mai mult se vor încăpățânà în rătăcirile lor și vor triumfà; al doilea motiv, că și creștinii de obiceiu creduli, când ar vedeà o carte tipărită, ar puteà să fie induși în eroare și să cadă poate în erezie, mai cu seamă că cărțile cari apar poartă numele țarului, și atunci numele lui ar dà naștere la discuții.

---

[1]) П. Пекарскій Op. cit., vol. I, p. 249. Д. Бантышъ-Каменскій. Op. cit., vol. III, p. 41. Cartea este tradusă în limba rusă, nu în cea ruteană cum afirmă J. Kohl. *Ov. Densuşianu,* Notițe asupra lui Dim. Cantemir. Revista critică-literară, 1894, No. 2, p. 64.

Cererea sinodului a fost semnată de către arhimandritul mănăstirii Ipatievschi Gavriil, membrul Sinodului şi directorul tipografiei [1]).

La cererea Sinodului, Dimitrie Cantemir face un «răspuns», în care cu foarte multă demnitate refuză de a dà informaţiile cerute; se vede că el s'a simţit jignit de către scrisoarea Sinodului, întrucât tonul «răspunsului» lui este destul de înţepător.

După câteva cuvinte adresate arhimandritului Gavriil, Cantemir scrie că, cartea lui «nu cere alte mărturii, întrucât tot textul ei îndestul şi în mai multe locuri mărturiseşte, pe datele căror aderenţi ai acestei religii se bazează: să ordone numai Sinodul să se cerceteze cu mai multă atenţie». La a doua întrebare Cantemir răspunde, că în carte Sinodul va găsì răspunsul şi că el nu găseşte necesar să mai scrie ceva decât ceeace a scris. Dacă vre-un aderent al religiei mahomedane ar încercà să dovedească că în carte sunt scrise neadevăruri, autorul cu ajutorul lui Dumnezeu ar fi gata să-l combată. In cât îi priveşte pe creştini, cari ştiu limbile şi obiceiurile orientale, şi ei vor mărturisì ceeace sunt scrise de către autor. La părerea Sinodului că duşmanii cărţii ar vorbì rău despre ţar, autorul este de părere să nu se ceară dela el nici un fel de iscălitură, ci mai bine să se adreseze monarhului, din porunca căruia s'a tipărit cartea. «La sfârşit spun», termină Cantemir, «că eu am scris din poruncă aceea, ce am căutat să ştiu pozitiv prin experienţa de douăzeci şi doi ani» [2]).

In bibliografia rusă până nu de mult a existat părerea că traducerea Coranului din limba franceză în cea rusă şi tipărirea lui la anul 1716 se datoreşte lui Dimitrie Cantemir [3]). Această părere însă a căzut, când s'a găsit originalul traducătorului, cu semnătura lui care a fost a unui oarecare Petre Postnicov. Chiar însă dacă nu s'ar fi putut găsì numele autorului se puteà spune a priori că, Cantemir nu puteà fi traducătorul Coranului, întrucât el nu cunoşteà atât de bine ca să poată traduce nici limba rusă nici cea franceză. Aceasta însă dovedeşte, că, Cantemir treceà la ruşi drept cel mai autorizat cunoscător al chestiunilor orientale.

La lucrările pe cari le-am arătat mai sus s'ar mai adăogà încă o mică operă a lui Dimitrie Cantemir, publicată la început în ruseşte, dar care desigur a fost scrisă de către autor în limba latină şi tradusă de acelaş Iliinschi, cum se poate lesne vedeà din textul rusesc. Este vorba de lucrarea cunoscută în româneşte sub titlul: «Evenimentele Cantacuzinilor

[1]) Anexa LXVIII.

[2]) Anexa ~~LIX.~~ LXIX.

[3]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, p. 248; vol. II, p. 370.

şi Brâncovenilor»[1]), sau «Memoriu despre Cantacuzino şi Brâncoveanu»[2]). Această operă tradusă în româneşte din greceşte[3]) cu mai multe greşeli cu mici omisiuni poartă în ruseşte următorul titlu: «*Miraculoasa revoluţie a răsbunării drepte a lui Dumnezeu asupra vestitei familii din Muntenia Cantacuzino şi asupra lui Brâncoveanu*»[4]). Lucrarea nu poartă semnătura lui Dimitrie C~~antacuzino~~ şi ea i se atribue lui probabil în baza mărturiei celui mai competent cunoscător al vieţii lui Cantemir, Bantâş Camenschi[5]). Nota pătimaşă care pătrunde această operă în special în ce priveşte pe Brâncoveanu, competinţa cu care sunt descrise unele evenimente din Muntenia, precum şi unele caracteristici răutăcioase adesea ori pline de spirit, însăşi stilul în care este scrisă lucrarea ne convinge şi mai mult, că «Miraculoasa revoluţie», a fost scrisă de către Cantemir. Aşà stolnicul Constantin Cantacuzino, cunoscutul cronicar, este numit «vulpe bătrână»[6]), trimisul lui Brâncoveanu către Petru cel Mare, Castriot, printr'un joc de cuvinte se numeşte Iscariot[7]); ca şi în scrisorile lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, autorul justifică alianţa sa cu Ruşii prin interese înalte de ordin creştinesc, şi condamnă atitudinea lui Brâncoveanu din acelaşi punct de vedere; în text se găsesc ca şi în alte opere ale lui Cantemir şi maxime, cum este: «şiretenia se învinge prin şiretenie»[8]), precum găsim şi o pildă, care ar fi spus-o Stolnicul Constantin Cantacuzino fratelui său Mihail şi fiilor săi, când ei s'au duşmănit cu Brâncoveanu şi l-au denunţat la Poartă, pildă care a fost omisă de către traducătorii lucrării lui Cantemir. Iată cum sună această pildă: «Când doi adversari se găseau într'o corabie în timpul unei furtuni şi se aflau într'un pericol de moarte, unul din ei îl întreabă pe cârmaci, care parte a corăbiei se va scufundà mai înainte, acea dinainte sau cea din urmă? Cârmaciul îi răspunse că cea dinainte. El spune:

---

[1]) Operele lui Dimitrie Cantemir. Bucureşti, 1878, pp. 1—31.

[2]) *Dr. Giorge Pascu.* Vieaţa şi operele lui Dimitrie Cantemir. Bucureşti, 1924, pp. 84—86.

[3]) Traducerea grecească a lui Zavira de pe care s'a făcut traducerea românească n'a fost traducere directă din [redacted] ruseşte, ci din germană.

[4]) Журналъ или поденная записка Петра Великаго. С. Петербургъ. 1772, vol. II, pp. 191—213.

[5]) Д. Бантышъ-Каменскій. Op. cit., vol. III, p. 41. Митр. Евгеній Op. cit., vol., I, p. 264.

[6]) Журналъ или поденная записка Петра Великаго. p. 294.

[7]) *Ibidem*, p. 298.

[8]) *Ibidem*, p. 301.

bine, îl voi vedeà pe adversarul meu pierind măcar cu o minută înainte, şi apoi voiu pierì şi eu» [1]). Adeseori în text se găsesc şi exclamaţiuni, aşà cum vedem şi în «sistemul religiei mahomedane», cum este de exemplu: «O Doamne! de ce diavolul nici odată nu s'a putut apropià de oamenii lui Dumnezeu fără ipocrizia de sfânt!» [2]).

In bibliotecile ruseşti s'ar mai păstrà în manuscript încă o lucrare a lui Dimitrie Cantemir, un tratat politico-social asupra Monarhiei întitulat: «*Monarhorum physica examinatio*» [3]), tratat, care după cât mi se pare nu este cunoscut în bibliografia românească.

Bantâş-Camenschi, care îl cunoaşte şi pe Dimitrie Cantemir din tradiţia familiară, spune că, Cantemir, a lăsat şi nişte notiţe zilnice dela anul 1721 până la anul 1724, notiţe depuse de către tatăl său, Nic. Bantâş-Camenschi la Arhiva Ministerului de Externe rus [4]).

Este vorba de notiţele zilnice, reproduse de Beyer [5]), care se aseamănă cu acele ale lui Iliinschi, însă datele cărora nu corespund cu ale lui Iliinschi şi sunt scrise în persoana întâia. Notiţele publicate la Beyer se referă la campania persană. Reproducem un fragment din aceste notiţe: «La 18 Iulie 1722 din Astrahan la orele 7½ după amiază am plecat în expediţie (militară).

20. Dimineaţa am trecut prin Uciug Uruslov, unde toată Volga este barată dela mare 15 verste. Am mas pe mare sub 45 grade 20 min.

21. Am sosit la patru movile la orele 7 după amiază. Eu am fost la amiral (Apraxin), şi imediat am plecat în expediţie şi anume la orele 8.

24. Impreună cu Maiestatea Sa imperială şi cu amiralul ne-am întrunit la două mile dela Terec, de unde am plecat cu toţii, iar noi am rămas, când ne-am ridicat de pe banca de nisip, timpul s'a liniştit...

13 August. Impăratul mi-a donat un cal, luat dela un oarecare beg» etc.

In felul acesta Cantemir notează evenimentele din campania persană până la 9 Sept. 1722.

Notiţele, judecând după stil, au fost traduse din latineşte. Dimitrie Cantemir n'a putut duce notiţele sale până la 1724, când el nu mai erà în viaţă. Probabil, că ele se termină cu data de 9 Septemvrie 1722, dată indicată de Beyer, când Dimitrie Cantemir se îmbolnăveşte.

---

[1]) *Ibidem*, p. 302.

[2]) *Ibidem*, p. 298.

[3]) Д. Бантышъ-Каменскій. Op. cit., vol. III p. 42; Митр. Евгеній. Op. cit., vol. I, p. 42.

[4]) Д. Бантышъ-Каменскій. Op. cit., vol. III, p. 42.

[5]) Ѳ. Беерь· Op. cit., pp. 300—305.

III

MOARTEA LUI DIMITRIE CANTEMIR

După terminarea «marelui răsboi nordic» (cu Suedia) Petru cel Mare, în primăvara anului 1722 întreprinde expediția militară, de care vorbește Cantemir în notițele sale în Persia.

Erà natural ca, Cantemir, care s'a manifestat ca un cunoscător adânc al chestiunilor Orientului, să fie invitat să ia parte în campania persană. Impreună cu amiralul Apraxin și cu contele Tolstoi, Dimitrie Cantemir făceà parte din cei mai de aproape consilieri ai lui Petru cel Mare. El conduceà afacerile cancelariei civile și aveà cu el și o tipografie cu litere persane, arabe, indiene și armenești [1]). Din notițele lui Iliinschi se vede că la 1 Aprilie 1722, Cantemir care se găseà atunci la Moscova a fost la Preobrajenscoie, suburbia orașului, și a luat dispoziții pentru a pregătì litere turcești [2]). O întreagă tipografie cu 7 culegători, cu mai mulți puzi de litere a fost îmbarcată într'un vas de pe Volga. Atunci s'au tipărit și manifeste în limba turcă, cari la 24 Iunie 1722 au fost trimise cu un locotenent în Transcaucazia pentru a fi răspândite între popoarele din Asia [3]). S'a păstrat o copie a acestui manifest și în limba latină, ceeace dovedește că el a fost scris de către Dimitrie Cantemir.

Insoțit de întreaga familie, Cantemir pleacă spre Astrahan, unde ajunge la 4 Iulie. Cu această ocazie Iliinschi scrie: «1722. 4 Iulie, am ajuns dimineața la Astrahan, unde ni s'a dat ca gazdă casa de pescării a țarului. 5 Iulie. Maiestatea Sa cu amiralul (Apraxin) și cu Petre Andreevici Tolstoi și cu alții au fost seara la noi... 5 August, toată oastea a pornit în campanie. Manifestul turcesc 150 exemplare a fost trimis prin translatorul Lev Zaleev lui Vasilie Vasilievici... 30 August, (Țarul) a binevoit să plece în campanie cu armata spre râul Rubas, care se găsește la 10 verste de Derbent, iar principele nostru a rămas în Derbent. 31 August a fost cu inginerii în munți» [4]).

Această din urmă notiță se referă la o excursie științifică pe care a făcut-o Cantemir lângă orașul Derbent. In munții Caucazului, nu departe de acest oraș se găsesc niște ruine ale unui zid vechiu. Cantemir, însoțit de câtiva ingineri și de 20 de călăreți a vizitat aceste ruine,

[1]) И. И. Голиковъ. Op. cit., vol. IX, p. 121.

[2]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. II, p. 652.

[3]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. II p. 578.

[4]) П. Пекарскій. Op. cit., No. 1 p. 237.

făcând o descriere amănunţită a acestui zid [1]). Descrierea, după moartea lui Dimitrie Cantemir, a fost predată de către fiul său Antioh, academicianului Beyer, care a tipărit-o la anul 1728 [2]). Se afirmă că, pe când Cantemir se aflà la Derbent, vasul lui, St. Alexandru, comandat de către locotenentul Iuşcov [3]), ar fi suferit o avarie, când s'a pierdut şi manuscrisul lui Cantemir asupra «istoriei mahomedane» [4]). Golicov care a scris cea mai amănunţită istorie asupra lui Petru I contestă că vasul lui Cantemir ar fi fost avariat lângă Derbent [5]).

In campania persană Dimitrie Cantemir contractează o boală care i-a fost fatală. Ivan Iliinschi, după ce notează că ţarul a stat «la noi vreo trei ore», în ziua de 26 Octomvrie, ziua onomastică a principelui, la 6 Noemvrie scrie: «Principelui nostru astăzi dimineaţă i s'a făcut rău şi, chemându-l pe episcop s'a spovedit; s'a îmbolnăvit încă în campanie, când a plecat din Derbent. 7 Noemvrie; principele nostru s'a împărtăşit [6]). Aceiaşi ştire se confirmă şi de către Bantâş-Camenschi, care adaogă, că, Cantemir s'a îmbolnăvit de febră într'aşà măsură, încât nu puteà continuà drumul călare [7]), invitându-l pe episcopul de Astrahan Ioachim pentru a-l împărtăşì [8]).

Boala îl face pe Cantemir să steà la Astrahan câteva săptămâni, unde îl îngrijeşte vechiul său cunoscut grecul Policalà, acum medic al Curţii imperiale ruseşti. Lângă patul bolnavului, în afară de membrii familiei principelui, îl vedem pe amiralul Apraxin, contele Tolstoi şi principele Iurii Trubeţcoi, unchiul soţiei lui Cantemir. Cu toată starea grea a sănătăţii lui Cantemir, el caută, cum povesteşte Bantâş-Camenschi, să-şi consoleze familia, dă sfaturi copiilor şi soţiei să trăiască în pace [9]). Pe la sfârşitul lui Ianuarie 1723 Cantemir se simte mai bine şi părăseşte Astrahanul, dar la Ţariţân iar cade la pat. Cu multă greutate Dimitrie Cantemir ajunge pe la începutul lui Februarie la Dimitrovca lui, unde el încă are putinţa de a se ocupà şi de chestiunile gospodăreşti. Aşà în ziua

[1]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, p. 250. Евгеній. Op. cit., vol. I, p. 262. *Dr. G. Pascu,* Viaţa şi operele lui D. Cantemir. Bucureşti, 1924, pp. 97—98.
[2]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, p. 250.
[3]) И. И. Голиковъ. Op. cit., vol. IX, p. 147.
[4]) Евгеній. Op. cit., vol. I, p. 264.
[5]) И. И. Голиковъ. Op. ci., vol. IX p,. 184.
[6]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, p. 237.
[7]) Д. Бантышъ-Каменскій. Op. cit., vol. III, p. 39. Θ. Бееръ. Op. cit., p. 305.
[8]) *Ibidem,* p. 40.
[9]) Д. Бантышъ-Каменскій. Op. cit., vol. III, p. 40.

de 22 Fevruarie Ivan Iliinschi scrie, că principele a dat un ordin, ca în Dimitrovca să se sădească brazi lângă case și străzile să se ție în curățenie, precum și un alt ordin cu privire la modul de a se dà autorizații pentru deschiderea de cârciumi de către moldoveni și cazaci pe moșiile lui Cantemir.

Din anii 1722 și 1723 s'au păstrat câteva scrisori ale lui Cantemir [1]); unele se referă la moșiile lui Cantemir, altele cu privire la un oarecare armean, adus din Caucazia pentru nevoile fabricilor de stofe ruse, și una către marchizul Chateauneuf, probabil că în chestiunea eliberării fratelui său Antioh.

Boala lui Cantemir, cum se vede progresează și el își dă perfect de bine seama despre finalul ei. Intr'o scrisoare adresată secretarului lui Petru cel Mare, Macarov, la 23 Iulie 1723 Cantemir, cerând un ajutor bănesc, scrie:

«Despre slăbirea sănătății mele, care din zi în zi se adaogă, iar nu scade nu voi scrì mult, întrucât văd că se apropie mai mult către sfârșit decât către însănătoșire». Mai departe el își exprimă teama că dacă va murì, nu va aveà cu ce să fie înmormântat [2]).

Nu trece o lună dela această dată, și Dimitrie Cantemir în ziua de 21 August 1723 moare. Și prietenul familiei lui Cantemir, Ivan Iliinschi, cu maniera lui obișnuită de a scrie laconic notează:

«21 August; principele nostru a încetat din viață la ora 7 și 20 de minute după amiază...» [3]). Iar familia îndurerată în cap cu Anastasia Cantemir în ziua de 22 August scrie împărătesei Ecaterina:

«In ziua de 21 August curent robul credincios al Maiestății Voastre, soțul meu și părintele nostru, principele Dimitrie Cantemir, după o boală lungă și grea (fiind în satele din regiunea Sevsc), isprăvind cursul vieții trecătoare, s'a mutat în cea veșnică» [4]). Corpul principelui Dimitrie Cantemir, peste câteva zile fù adus de către fiul său Matei, la Moscova și înmormântat la 1 Octomvrie 1723 [5]) în biserica de jos a mânăstirii grecești sf. Nicolae, unde a fost înmormântată și prima soție a lui [6]).

---

[1]) Anexele LI—LIX.

[2]) Anexa LIX.

[3]) П. Пекарскій. Op. cit. v. I, p. 237.

[4]) П. Пекарскій Op. cit., vol. I, p. 237. Manuscrisul Academiei Române, No. 325.

[5]) Митрополитъ Евгеній Op. cit., vol., I, p. 262.

[6]) Ѳ. Бееръ Op. cit., p. 311.

Din datele cari s'au păstrat asupra lui Dimitrie Cantemir în bibliotecile rusești vedem, că principele Moldovei, nevoit să se adăpostească în Rusia, a ràmas un geniu exotic în această țară. Rusia de atunci frământată de răsboaie fără de sfârșit și de frigurile reformelor lui Petru cel Mare, dădeà adăpost talentelor străine. In jurul lui Petru cel Mare vedem o mulțime de oameni veniți din apusul Europei, nemți, olandezi, francezi, cari își aduceau tributul lor în încercările dee uropenizare ale imperiului moscovit. Dimitrie Cantemir rămâne străin de reformele lui Petru cel Mare: el nu face aproape nici un fel de legătură cu Rusia de atunci. Până în anul 1719, Dimitrie Cantemir trăește retras aproape cu desăvârșire, din când în când adresându-se lui Petru cel Mare cu o cerere sau alta în chestiunile lui personale sau ale Moldovenilor, cari l-au urmat în Rusia. El nici nu-și manifestă dorința de a participà la viața rusă. Căsătoria cu Anastasia Trubețcaia, cum am văzut, îl face pe Dimitrie Cantemir să tindă spre o viață mai activă, el caută să intre în mijlocul colaboratorilor lui Petru cel Mare, el simte că nu este apreciat de către țarul Rusiei. Dar spiritul practic, utilitarist al reformelor lui Petru cel Mare, nu dă posibilitate lui Dimitrie Cantemir cu înclinările lui spre filozofie și istorie să-și găsească loc în viața socială rusă. In schimb această perioadă a vieții lui Dimitrie Cantemir este cea mai productivă din punct de vedere al științei; în anii cât a trăit în Rusia el își scrie operele sale mai principale. «Istoria imperiului Otoman», «Descrierea Moldovei», «Vita Constantini Cantemiri», «Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor», «Sistemul religiei mahomedane», «Logica» și alte opere mai mici — toate au fost scrise în Rusia, aproape toate între anii 1711 și 1719. In afară de obiecțiunile lui Cantemir la Catehizisul lui T. Procopovici și răspunsul lui către Sinod, nici una din lucrările lui Dimitrie, n'are legături cu Rusia. Cantemir, care nu reușește să învețe măcar limba rusă, trăește în lumea din care a ieșit; pe el îl interesează Moldova, neamul românesc, imperiul turcesc, și poate nemulțumirile pe cari le manifestă el în scrisorile sale către țarul Rusiei, denotă starea lui sufletească de străin în țara moscovită. Este adevărat că în corespondența lui cu Petru cel Mare și cu apropiații lui noi nu găsim nici un cuvânt, care ne-ar indicà, că, Cantemir ar dorì să se reîntoarcă în țara lui. Dar Cantemir care își dădeà perfect de bine seama de împrejurările istorice, erà prea cuminte, ca să-și facă iluzii asupra stării lucrurilor și să încerce de a se introduce în țara părăsită fără un sprijin puternic din partea lui Petru cel Mare.

Personalitatea lui Dimitrie Cantemir, erudiția lui, cumințenia, n'au Putut să nu se impuie societății rusești de atunci. Am văzut, că în «Jurnalul de campanie» al lui Petru cel Mare, Dimitrie Cantemir face impresia unui «om foarte înțelept și capabil pentru sfaturi». Mitropolitul Eugenie în «Dicționarul scriitorilor laici ruși», îl apreciază pe Cantemir astfel: «Acest principe în afară de multe merite militare și politice, aveà și calități deosebite în lumea științifică. Academia din Berlin, în anul 1723 (?) l-a onorat cu titlul de membru al său; iar împăratul Carol al VI l-a făcut principe al imperiului său. El vorbeà limba persană, arabă, greacă, latină, italiană, rusă și moldovenească; destul de bine știà și limba slavă și franceză. Aveà cunoștință în special în istorie, știà bine și filozofia și matematica și se ocupà și de arhitectură, ceeace se vede și din diferite biserici și mânăstiri construite de el la moșiile sale» [1]. Bantâș-Camenschi îl consideră pe Dimitrie Cantemir ca pe «cel mai învățat bărbat în Rusia din timpurile lui Petru cel Mare» [2]. «Cunoștințele lui vaste», continuă el, «în limbile persană, arabă și turcă, veselia desăvârșită în conduită și convorbiri, i-au atras iubirea tuturor societăților a căror podoabă a fost» [3].

«Principele Dimitrie erà de statură mijlocie, mai mult subțire decât gros. Aveà o înfățișare plăcută și vorbă domoală, amabilă și cuminte... Nu-i lipseau nici capacitățile pentru treburile obștești, nici curajul pentru cele militare», scrie biograful lui Cantemir din lucrarea lui Beyer [4])

IV

COPIII LUI DIMITRIE CANTEMIR

Este interesantă soarta descendenților familiei Cantemireștilor în Rusia.

După Dimitrie Cantemir au rămas patru fii din prima căsătorie cu Casandra Cantacuzino și anume: Matei, Constantin, Șerban și Antioh și o fiică Maria (a doua, cum am văzut, moare la 4 Iulie 1720), iar din căsătoria cu Anastasia Trubețcaia, Cantemir a avut doi fii, Petre și Ioan, morți

[1]) Митрополитъ Евгеній. Op. cit., vol. I, pp. 262—263.

[2]) Д. Бантышъ-Каменскiи. Op. cit., vol. III, p. 34.

[3]) *Ibidem*, p. 35.

[4]) Ѳ. Бееръ. Op. cit., p. 312.

de mici [1]), şi o fiică Smaragda (Ecaterina), născută la 4 Noemvrie 1720 [2]). In afară de aceasta, Dimitrie Cantemir a mai avut un copil nelegitim, Augustin (Mirov), născut în anul 1715 [3]).

Imediat după moartea lui Dimitrie Cantemir se încep neînţelegeri între membrii familiei lui. La aceasta contribuie într'o măsură oarecare şi unele puncte nu tocmai clare din testamentul lui Cantemir şi în cea mai mare măsură faptul că Anastasia Cantemir, care aveà numeroase şi puternice rude în Rusia, cum se vede, n'aveà mari simpatii faţă de copiii lui Dimitrie Cantemir din prima căsătorie. Aceştia din urmă, rămaşi orfani, fără rude, fără studii terminate, aproape minori (cel mai mare împlinise 19 ani, iar cel mai mic Antioh aveà 15 ani), rămân sub îngrijirea surorii lor celei mai mari, a Mariei, care şi ea nu aveà decât 23 de ani. Din testamentul lui Dimitrie Cantemir vedem că el îşi dădeà seama de atitudinea Anastasiei faţă de copiii lui din căsătoria cu Casandra, şi lasă ca executor al testamentului său nu pe Anastasia sau pe cineva din rudele ei, ci pe însuşi împăratul. Chiar îngrijirea de educaţia copiilor n'o lasă pe seama soţiei sale.

Testamentul lui Dimitrie Cantemir se începe cu fiica lui, Maria, căreia Cantemir îi lasă toate bijuteriile şi obiectele de îmbrăcăminte, donate ei, în valoare de 30.000 ruble. Dacă ea nu se va mărità cu principele Ivan Dolgorucov, pe care Maria îl refuzase, fiindcă nu aveà nici o situaţie în Statul rus, atunci Cantemir lasă soarta ei în mâinile lui Dumnezeu şi ale ţarului.

Potrivit legii majoratului, înfiinţată de către Petru cel Mare, toată averea imobilă a lui Cantemir trebuià să treacă la fiul lui cel mai

[1]) Кн. А. Б. Лаобановъ-Ростовскій. Русскаяро дословная книга. С. Петербургъ 1895, vol. I, p. 235. Traducătorul lui Beyer afirmă, că aceşti doi copii s'au născut morţi, unul la 10 Decemvrie 1721 şi altul la 27 Noemvrie 1722.

[2]) Θ. Бееръ. Op. cit., p. 358. Кн. А. Б. Лобановъ-Ростовскій dă ca dată a naşterii ei 14 Noemvrie 1719 (op. cit., p. 235). Această dată nu este exactă, întrucât Dimitrie Cantemir se căsătoreşte a doua oară în toamna anului 1719. Dealtfel şi data căsătoriei lui Cantemir cu Trubeţcaia, indicată de Lobanov-Rostovschi, după traducătorul lui Beyer, nu corespunde adevărului: el afirmă că această căsătorie a avut loc la 14 Ianuarie 1717. *Ibidem*, p. 234: Бееръ, op. cit., p. 317). După Beyer, Anastasia Trubeţcaia s'ar fi născut la 4 Octomvrie 1705, adică, Anastasia s'a măritat când abia aveà treisprezece ani. Evident că nici una din aceste date nu este exactă. Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din 23 Noemvrie 1719, în care el afirmă că şase ani (dela moartea Casandrei — 11 Maiu 1713) el a «pipăit» în căutarea fericirii, lămureşte pe deplin această chestiune, precum şi celelalte, cari decurg din ea.

[3]) Θ. Бееръ. Op. cit., p. 318. Augustin Mirov a fost un fel de ajutor de prefect al jud. Sevsc; moare la anul 1747.

mare, Matei. Insă Dimitrie Cantemir nu-l iubeà pe Matei şi lasă ca ţarul să deà averea când va deveni major acelui din cei trei fii ai săi, care va fi mai vrednic. «Şi din aceşti trei», scrie Cantemir, «îl consider mai bun pe fiul Constantin, iar având în vedere că, ca inteligenţă şi ştiinţă, cel mai bun din toţi este cel mai mic, dacă mai pe urmă nu se va schimbà în rău, aveam intenţiunea să-l las pe el ca moştenitor. Dar şi în chestia aceasta rog (a dispune) Maiestatea Voastră ca, după cum se vor purtà, să alegeţi ca moştenitor pe cineva din aceşti trei, adică Constantin, Şerban şi Antioh, când vor ajunge vârsta legală, după aprecierea Maiestăţii Voastre». Cantemir îşi exprimă dorinţa ca copiii lui să-şi termine studiile în străinătate şi ca ei să nu fie făcuţi moştenitori până când nu vor căpătà cunoştinţele necesare. Mai puţin se vorbeşte în testamentul lui Cantemir despre soţia lui, căreia îi lasă bijuteriile, hainele şi alte lucruri, pe care i le-a donat «atât înainte cât şi după nuntă», dar cu o condiţie, că toate aceste lucruri vor rămâneà ca dotă fetei Smaragda. Mai departe Cantemir aminteşte, că socrul i-a făgăduit că-i va da 500 de dvoruri (curţi ţărăneşti, familii), pe care nu le-a primit, şi de care va dispune socrul său cum va crede, dar cere ca fiica lui să «fie hrănită şi educată după condiţia ei». Nu-l uită Cantemir nici pe credinciosul cămăraş al său, Antioh, care l-a servit încă la Constantinopole şi căruia îi lasă grija averii lui de la ţară[1]). Exprimându-şi dorinţa de a fi înmormântat în mânăstirea grecească din Moscova, lângă prima soţie a sa, Cantemir îl roagă pe ţar să nu-l uite pe fratele său, Antioh, trimiţându-i la Constantinopole măcar câte 500 ruble pe an; dacă însă ţarul nu va puteà face aceasta, să-i trimeată această sumă din veniturile averilor sale. «Aceasta», scrie Cantemir, «fiindcă eu, trecând în serviciul Maiestăţii Voastre, am fost cauza, că fratele meu a căzut în disgraţia sultanului, şi înainte nu este nici o speranţă să poată merge în principat sau prin alte mijloace să-şi întreţie casa cinstit» [2]).

Testamentul se termină cu mulţumire către Dumnezeu că, Cantemir a trăit fericit şi că ţarul nu-i va uità copiii lui [3]).

---

[1]) Cuvântul *Cămăraş* a trecut la ruşi drept numele de familie al lui Antioh, administratorul moşiilor lui Cantemir. Pronumele adevărat al cămăraşului Antioh a fost Himoni. Ө. Бееръ. Op. cit., p. 388.

[2]) Ţarul Rusiei a îndeplinit această dorinţă a lui Cantemir. Dela 1724 şi până la moarte (1726), Antioh primià câte 500 ruble din partea guvernului rus. Ө. Бееръ p. 273.

[3]) Ө. Бееръ. Op. cit., pp. 306—310. Anexa LXIV.

Cum vedem, Cantemir în testamentul său nu pomenește nimic despre Moldova; erà și lucru natural: el cunoșteà foarte bine situația de acolo, și grija de copii a căror viitor erà atât de necunoscut într'o țară străină erà departe de a-l dispune la iluzii.

Anastasia Cantemir, nemulțumită cu ultimile dispozițiuni ale soțului său, încearcă să pună stăpânire pe averile lui Dimitrie Cantemir; numai legăturile Mariei Cantemir cu Petru cel Mare, despre care vom vorbì mai departe, fac să rămână averea lui Cantemir în mâinile copiilor lui [1]). Moartea lui Petru cel Mare și depărtarea din Petersburg a Mariei Cantemir de către împărăteasa Ecaterina, o îndeamnă pe Anastasia Cantemir să ridice din nou pretențiile sale. Chiar în anul morții lui Petru cel Mare, în Iunie 1725, Anastasia, prin unchiul său, generalul maior Iurii Trubețcoi, înaintează împărătesei o cerere în care între altele scrie: «După moartea soțului meu, am rămas cu fiica mea și trăesc până acum orfană în văduvie în cea mai extremă mizerie, așà că n'am nici casă pentru adăpost, nici hrană, întrucât după soțul meu, copiii lui au pus stăpânire pe toată averea mobilă și imobilă. Deasemenea diferite scrieri (scrisori) ale soțului și lucruri cari mi-au fost date ca dotă, până astăzi se găsesc la ei, iar pe mine, roaba voastră, văzându-mă în văduvia mea orfană, și fără ajutor, m'au lăsat fără nimic...» Mai departe ea arată că în conformitate cu decizia răposatului țar, văduvele au dreptul la a patra parte din averea bărbaților, decizie care s'a respectat cu privire la soția lui Cantacuzino, care a trecut împreună cu Cantemir în Rusia. Anastasia Cantemir arată în cererea sa că împărăteasa a fost de față când bărbatul ei «într'un oraș turcesc» a încheiat o convenție cu Petru cel Mare, trecând la supușenia rusă și dându-i-se moșii pentru întreținere. Aceste moșii au fost date ca să se folosească și moștenitorii lui, nu așà cum s'au dat altora numai pe viață; Cantemir în testamentul său n'a precizat ce să i se deà, dar el nu scrie să nu i se deà partea legală, ceeace este o dovadă, că el n'a precizat, având în vedere decizia țarului. «De aici se vede», continuă ea, «că el cunoscând că prin decizia Maiestății Voastre împărătești mie mi s'a dat a patra parte ,cum se dă tuturor văduvelor, și de aceea el n'a prevăzut pentru mine nimic din acele lucruri și nimic pentru întreținere; și să mă lase pe mine fără ca să-mi dea ceva pentru întreținere este imposibil și împotriva legilor dumnezeești și a

[1]) И. И. Шимко, Новыя данныя къ біографіи кн. Антіоха Димитріевича Кантемира. Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія 1891, Апрѣль, p. 377.

Voastre şi a însăşi conştiinţei lui...» Cererea se termină cu rugămintea de a dispune să i se deà a patra parte din averea rămasă după Cantemir [1]).

Impărăteasa Ecaterina n'a rezolvat cererea Anastasiei Cantemir, şi aceasta din urmă intentează mai târziu un proces lui Constantin Cantemir, care în anul 1729 pune stăpânire pe averea tatălui său.

Constantin se căsătoreşte cu fiica puternicului magnat, principele Dimitrie Goliţin, mulţumită intervenţiei căruia Constantin Cantemir, prin decizia din 19 Maiu 1729 devine pe nedrept moştenitor al averii părinţelui său. Procesul principesei Anastasia cu Constantin se termină abià în anul 1736, când curtea de casaţie mai mult ca o răzbunare asupra lui Goliţin, care căzuse în disgraţie, găseşte cererea Anastasiei Cantemir dreaptă şi îl pune pe Constantin să-i plătească 35.000 de ruble despăgubiri [2]).

Dar situaţia Anastasiei Cantemir se îndreaptă în curând şi în afară de aceasta. In Ianuarie 1738, ea se recăsătoreşte cu prinţul «Ludwig Iohann Wilhelm Landgrafens zu Hessen», care ocupà postul de general «Feld-Zeugmeisters» în armata rusă. Cu ocazia acestei căsătorii membrul şi secretarul Academiei ruse I. Stählin, care erà şi un bun «wersmaher» a alcătuit şi nişte versuri nemţeşti, cari au apărut în anul 1738 [3]). Fiica lui Dimitrie Cantemir, Smaragda (Ecaterina), născută din căsătoria sa cu Anastasia Trubeţcaia, din anul 1744, devine camer-freilină a împărătesei Elisabeta [4]); în anul 1751 se căsătoreşte cu ambasadorul Rusiei la Viena, principele D. M. Goliţin; moare la Paris în anul 1761 [5]).

E mult mai interesantă personalitatea fiicei lui Dimitrie Cantemir, Maria. Născută la 29 Aprilie 1700, Maria erà copilul cel mai mare şi

---

[1]) Anexa LXXXI.

[2]) И. И. Шимко Op. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. Апрѣль, 1891, p. 403.

[3]) Versurile lui Stählin au următorul titlu: «Glückwünschungs-Ode auf das hohe Beylager Sr. Hochfürstl. Durchl. Ludwig Johann Wilhelm Landgrafens zu Hessen Ihro Russisch-Kayserl. Majest. hochbetrauten General-Feld-Zeugmeisters und Majors des Preobraschinskischen (sic) Garde Regiments, Ritters des St. Andreas und Weissen Adler-Ordens etc. mit der Durchlauchtigen Fürstin und Frauen Anastasia gebohrner Fürstin Trubezkoy des Weyland Durchlauchtigen Fürsten und Herrn Cantemir, Wallachischen Hospodars, und Russischen Reichs Fürsten, hinterlassenen Frau Wittwe Von Stählin Prof. P. S. Petersburg den 23 Januar, 1738». П. Пекарскій. Исторія, Импер. Академіи Наукъ. С. Петербургъ 1870, vol. I, p. 541

[4]) А. Волковъ. Дворъ русскихъ императоровъ. С. Петербургъ. 1900, p. 221, 229. Ѳ. Бееръ. Op. cit., p. 358.

[5]) Кн. А. Б. Лобановъ-Ростовскій. Op. cit., vol. I, p. 234. Ѳ. Бееръ *Ibidem*.

cel mai iubit al lui Dimitrie Cantemir. Principele Dimitrie Cantemir, cu toate peripețiile soartei lui nenorocite, cum am văzut, are o deosebită grijă față de copiii săi. El invită în calitate de educator al copiilor săi, pe eruditul grec Anastasie Condoidi, care-i învață limbile «elino-grecească, latinește și italienește», pe Ivan Iliinschi, un om de o cinste ireproșabilă și cu cunoștințe destul de mari în literatura și limba rusă; el asistă la lecțiile copiilor săi și este însoțit de familie chiar în călătorii primejdioase, cum a fost aceea din Persia. Dimitrie Cantemir caută să deà fiicei sale aceeaș educație, ca și fraților ei mai mici. Primele cunoștințe ea le capătă dela mama ei, o femeie bine educată și cultă, dela care probabil învăță limba greacă [1]). Invăță limba latină și italiană dela Condoidi și cea rusească dela Ivan Iliinschi. De mică copilă ea citește mult și capătă un gust deosebit față de literatură, ceeace o face să se apropie foarte mult de fratele ei cel mai mic, literatul Antioh [2]). Dar pe lângă aceasta, ea moștenește și mintea practică și cumpătată a tatălui său, caracterul lui moderat. Din corespondența vastă a Mariei cu fratele său, Antioh, se vede că ea are grijă de frații săi chiar când ei devin majori, că ea le ține locul de mamă [3]). Cât timp a trăit tatăl ei, Maria Cantemir duce o viață de domnișoară din societatea înaltă din Rusia, îl însoțește pe Cantemir la balurile aranjate de către Petru cel Mare. Unele izvoare afirmă, că ea ar fi fost în legături intime cu Petru cel Mare, dar aceasta se pare că nu găsește confirmare decât în niște rapoarte secrete ale ambasadorului Austriei, contele Rabutin [4]), și reprezentantului Franței în Rusia Campredone, informație care a fost utilizată ulterior de către unii cercetători ai epocei lui Petru cel Mare. Așà C. Valișevschi scrie în această chestiune urmtoarele:

«In depeșa lui Campredone din 8 Iunie 1722 se spune: «în caz când principesa va naște fiu, țarina se teme să nu divorțeze de ea și să se însoare cu amanta, după sfaturile principelui valah (moldovean)».

Aceasta se vorbeà despre Maria Cantemir. Aliat al lui Petru cel Mare în nefericita campanie turcească din anul 1711, principele Dimitrie

---

[1]) И. И. Шимко. Op. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. 1891, Апрѣль, 3 p. 76.

[2]) *Ibidem.*

[3]) Corespondența dintre Maria și Antioh a fost publicată de către И. И. Шимко. Новыя данныя къ біографіи князя Антіоха Кантемира. Журн. Мин. Нар. Просв. 1891, Іюнь, pp. 252—333.

[4]) In Büsching's Magazin, XI, pp. 489, 490, 494. Acest izvor citat de noi după autorii ruși, nu l-am avut la îndemână.

Cantemir după pacea dela Prut şi-a pierdut posesiunile şi se plictisià la Petersburg, în aşteptarea recompensei făgăduite. Destul de multă vreme el sperà s'o capete (recompensa) prin fiică-sa. Inainte de plecarea lui Petru cel Mare în campania din Persia, această nouă intrigă amoroasă, părea că se apropie de un sfârşit, nefavorabil pentru Ecaterina. Ambele femei îl însoţeau pe ţar. Dar Maria a trebuit să rămână la Astrahan, fiindcă ea erà gravidă. Acest fapt întăreà speranţele complicilor ei. După moartea micului Petre Petrovici (1719), Ecaterina a rămas fără un fiu, care puteà să moştenească tronul, şi toţi erau convinşi, că dacă după întoarcerea expediţiei, principesa Cantemir va naşte un fiu, Petru nu va ezità de a se grăbì să scape şi de a doua soţie aşà, cum a scăpat şi de cea dintâiu. Dacă-i de crezut Scherer, amicii Ecaterinei au reuşit s'o scape de acest pericol. După întoarcerea din campanie, Petru şi-a găsit amanta în pat, într'o situaţie primejdioasă după avort. Ecaterina triumfă»... [1]).

Afirmaţia pare verosimilă, dacă reprezentanţii Franţei şi Austriei nu confundă întâmplarea din Astrahan cu boala principesei Anastasia, care a dat naştere în acest oraş unui copil mort [2]).

Probabil, că în legătură cu acest fapt a fost şi deportarea Mariei imediat după moartea lui Petru cel Mare din capitala Rusiei la moşiile Cantemireştilor.

Am văzut, că Maria reuşeşte, cu toate legăturile pe care le aveà Anastasia Cantemir, să-l convingă pe Petru cel Mare, să respecte testamentul tatălui său. Mai târziu însă se încalcă dorinţa lui Dimitrie Cantemir şi moşiile lui trec la al doilea fiu, Constantin. Rămaşi fără avere, Maria şi cei trei fraţi, o duc destul de greu până la venirea pe tronul Rusiei a împărătesei Ana Ioanovna, care arată o deosebită bunăvoinţă faţă de copiii lui Cantemir. Ea le hărăzeşte moşii întinse cu peste o mie de familii de ţărani iobagi în judeţele Nijegorodschii şi Breanschii [3]), o face pe Maria freilină, iar pe fiul cel mai mic al lui Cantemir, pe principele Antioh, îl numeşte ambasador la Londra. Dar viaţa pe lângă curtea împărătesei se vede că o plictiseşte pe Maria. Ea se simte străină în mediul rusesc, cum vedem din scrisoarea ei către Antioh din 13 Iulie 1733, în care povesteşte că într'o convorbire cu împărăteasa a rugat-o să nu-i uite, «fiindcă noi fiind străini, numai în ea avem

[1]) К. Валишевскій. Петръ Великій. С. Петербургъ. 1911, pp. 368—369.
[2]) Ѳ. Бееръ. Op. cit., p. 318.
[3]) Ѳ. Бееръ. Op. cit., p. 295, 336.

nădejde»[1]).In timpul acesta Maria erà pe cale sà se căsătorească cu un prinț georgian, cu condiția ca ea să învețe limba georgiană, dar nunta n'a avut loc [2]). Pe la anul 1736, Maria Cantemir se retrage dela curtea împărătesei la Moscova, unde trăește înconjurată de amicii tatălui său, de cămărașul Antioh, de un Radul Coleti, de fiul lui Anastasie Condoidi, de un oarecare Sevast [3]).

Femeie de o inteligență scânteetoare, Maria își petrece vremea în citirea cărților, pe cari i le trimite fratele ei Antioh din străinătate, în special cărți în limba italiană. Ea adeseaori vorbește despre literatură, se folosește de cunoștințele sale în scrisori, din care aproape toate sunt scrise în limba greacă, unele în italienește și nici una din cele 73 scrisori ale ei nu este scrisă în rusește, cum nu-i scrie în această limbă nici fratele ei Antioh, care se folosește în scrisorile sale de limba italiană și franceză. Finețea Mariei Cantemir și cultura ei literară se vede, de exemplu, din epitetele ce le atribuie soției lui Constantin Cantemir, Anastasia, (născută Golițin), care nu se bucurà de simpatiile ei. Ea o numește în toate scrisorile sale Ileana, făcând aluzie la Ileana, care îi dezbină pe zei. «Ea, ca frumusețe și caracter, mai degrabă seamănă cu un drac, decât cu un înger», ea este «colosul de Rodos», «Medeia», «Marea britanică», «nor care când tună, când dă ploaie», expresii cari fac aluzii la nervozitatea și nestatornicia caracterului cumnatei sale [4]). Maria crede, că ceeace a văzut în casa fratelui său Constantin, unde ea a stat câteva zile, ar puteà servì ca «material bogat pentru o nuvelă» [5]).

Observațiile Mariei cu privire la literatură uneori sunt foarte nemerite. Dintr'un număr de cărți trimise ei de către Antioh, Maria remarcă operele lui Boccacio, care-i plac foarte mult în afară de romanul «Fiametta», al cărui sfârșit nu-i place, întrucât el aici calomniază toate femeile în afară de cele sfinte. «După părerea mea», zice ea, «Boccacio, când scrià acestă operă, sau a uitat că mama lui a fost femee, sau o socotià printre sfinte. Reproșul lui nu este tocmai îndreptățit. Cu toate acestea, eu în parte îl aprob, întrucât el îl învață pe cititor să-și deà seama de faptele sale... Acum citesc cartea, în care el descrie, cum Ameto intrând într'o pădurice a dat peste nimfe, cari i-au luminat mintea

[1]) И. И. Шимко. Op. cit., Журн. Мин. Нар. Просв. 1891, Апрѣль p. 396.
[2]) *Ibidem*. p. 396.
[3]) *Ibidem*, pp. 385, 397, 407.
[4]) И. И. Шимко. Op. cit., Журн. Мин. Нар. Просв. 1891. Апрѣль, p. 382.
[5]) *Ibidem*.

cu darul poeziei. Şi cu toate că grădina mea de lângă casă amintește o pădurice, până acum n'am putut găsì în ea nici o muză» [1]). Intre cărțile de literatură pe cari le cetește Maria, găsim comediile scriitorului spaniol din veacul al XVII-lea, Jan Batisti Djamanti, operele satirice ale poetului spaniol din veacul al XVI-lea Baccalini [2]), scrisorile satirice ale lui Ariosto, poemele lirice ale scriitorului italian Paul Rolli, operele lui Horațiu, «*Orlando furioso*» de Ariosto, ale lui Petre Bembo «*Rerum Venedicarum*», «*Lettere vulgari*» [3]) etc. Maria Cantemir cetește mai multe descrieri de călătorii. Cu privire la «Călătoriile lui Telemac», Maria scrie fratelui său la 10 Iulie 1737: «Aceasta este o carte foarte instructivă pentru acei cari o citesc cu atenție; un lucru însă pare straniu: autorului nu-i plac răsboaiele, cari există între muritori dela începutul veacurilor» [4]).

In afară de cărți literare și de călătorii, Maria se interesează foarte mult și de istorie. Scriitorii greci și romani Maria îi cetește în original. Pe lângă Corneliu Nepos, în biblioteca ei îi vedem pe Appian de Alexandria, Arrian de Nicomidia cu «Istoria răsboaielor lui Alexandru cel Mare», «Ephiopica» lui Heliodor, etc. Iar din scrierile istorice noui, Maria cetește «Istoria cuceririi Spaniei», «Istoria Indiei de Est», «Istoria Italiei» [5]). «Istoricul Iosif Flavii», scrie ea fratelui său, «îmi place foarte mult. Cred că vă aduceți aminte, cum vă rugam încă când erați la Moscova, să-mi găsiți această carte, după ce mi-ați tradus ceva din limba franceză; am presimțirea, că ea va fi foarte interesantă, și întâi voi începe s'o cetesc pe ea» [6]).

Dar Maria Cantemir se interesează și de alte ramuri de știință. Așa în scrisoarea din 29 Iulie 1739, Maria îl roagă pe Antioh să-i trimeată «în afară de cărți grecești și italienești ceva din astronomie și geometrie» [7]). Mariei îi place muzica, pe care, cum scrie ea la 1736, începe s'o înțeleagă «mai bine decât înainte», ea se ocupă serios de pictură, pictează chiar portretul fratelui său Antioh, căruia i-l trimite, cetește cărți cu privire la vieața celebrilor pictori și muzicanți, la artă în genere. Cu

---

[1]) И. И. Шимко Op. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. 1801 Апрѣль, p. 386.
[2]) Roggnali di Parnasso.
[3]) *Ibidem.*, p. 388.
[4]) *Ibidem*, p. 388.
[5]) *Ibidem*, p. 387.
[6]) *Ibidem*.
[7]) *Ibidem*, p. 388.

toate că Maria cunoşteà câteva limbi, ea intenţionează să înveţe şi limba engleză [1]).

Desigur că această femee cultă, cu atâtea cunoştinţe şi cu interese superioare sufleteşti, nu se potriveà deloc cu mediul societăţii înalte ruse de atunci. Fără nici o exagerare se poate spune că Maria Cantemir a fost cea mai învăţată femee în Rusia veacului al XVIII-lea, mai cu seamă că femeea începe să se emancipeze în această ţară abià pe la sfârşitul secolului, după domnia Ecaterinei a II-a. Ea se simţeà singuratică, izolată cu desăvârşire. «Eu duc», scrie ea, «o viaţă liniştită, singuratică. Cetesc cărţi pe cari mi le-aţi procurat d-voastre şi găsesc în ele distracţie în grijile casnice. Se zice, că mai bine să rămâi fără companie, decât să te găseşti în companie rea. Dela oameni nu vei auzì mult bine. La noi convorbirile sunt numai intrigi: cum te arăţi undeva, încep să te întrebe, îţi fac un întreg examen. Nu ar fi rău să aibi cu sine în asemenea cazuri un registru de răspunsuri, potrivite pentru orişice întrebări. Mie nu-mi place asemenea curiozitate stearpă» [2]).

Maria Cantemir nu găseşte în societatea rusă nici o persoană, de care s'ar fi putut apropià. «Eu nici până acum nu mi-am putut găsì o amică; dar la ce-mi trebuieşte ea!» scrie Maria lui Antioh la 8 August 1734 [3]).

Din scrisorile Mariei Cantemir se desprinde şi figura morală a acestei femei. Ea îşi crează o filozofie proprie a vieţii, în care, după ea, predomină viaţa intelectuală, interesele sufleteşti, iar viaţa materială este chemată să contribue la desvoltarea intelectului. De aici, idealul vieţii ei, este viaţă liniştită, cumpătată, singuratică, al cărei izvor de plăcere este gândirea, imaginea. In anul 1737, un incediu distruge casele Cantemireştilor din Moscova, şi Maria scrie lui Antioh: «Credeţi-mă, eu deloc n'am fost scârbită, luând în seamă în primul rând, că eu pierd un lucru nedurabil sau mai bine zis, fiindcă mie-mi rămân două, după cuvintele d-voastre, din cele mai preţioase comori — viaţa şi cinstea; aceasta din urmă, cum mi se pare, nu-mi lipseşte, cel puţin după afirmaţiile oamenilor buni; restul se recapătă din nou» [4]).

Că viaţa este cel mai preţios dar al divinităţii, se vede şi din scrisoarea Mariei din 15 Iunie 1738: «Intr'adevăr», scrie ea, «eu socot viaţa şi sănătatea cele mai preţioase daruri, însă oamenii se duc să facă negoţ

---

1) *Ibidem*, p. 389.

2) *Ibidem*, p. 389.

3) *Ibidem*, p. 389.

4) Scrisoarea din 21 August 1737. *Ibidem*, p. 392.

peste mări îndepărtate și își pun viața la dispoziția furtunilor nebune și stâncilor îngrozitoare, ceeace eu de bună voie, nu aș face-o pentru milioane» [1]).

Maria Cantemir are și un sentiment religios foarte desvoltat. In scrisorile ei se citează adeseaori locuri din sf. scriptură, în special din psalmii lui David [2]), pe cari ea îi ia ca norme ale vieții.

«Omul», scrie ea, «trebuie să fie mulțumit cu ceeace are și să ceară la Dumnezeu milă. Omul, după părerea mea, în primul rând, trebuie să aibă minte, sănătate, să nu fie risipitor și să nu dorească nici un fel de bogăție» [3]). «Eu îl rog pe Dumnezeu să mă învrednicească să fac lucruri bune», scrie Maria Cantemir la 1 Martie 1736 [4]).

Erà lucru firesc, ca Maria Cantemir, o femee cu un suflet atât de variat, și cu o cultură atât de vastă, să-și deà seama de originea ei. In izolarea ei de societatea rusă se vede nu numai cultura ei aleasă, deosebită de cea moscovită, ci și instinctul ei de rasă. Inconjurată de vechile slugi ale tatălui său, creindu-și un mediu străin vieții rusești, Maria, în amintirea căreia trăià Moldova, visează să-și revadă patria ei de odinioară, ea speră că împrejurările se vor schimbà și ea se va întoarce în Moldova, unde își va petrece în liniște restul zilelor. Şi realizarea acestui vis Maria îl vede în ocuparea tronului Moldovei de către cel mai talentat frate al ei, de către Antioh Cantemir. Aceste iluzii ale prințesei Maria, pe care fără îndoială le nutreau și frații ei, găsesc expresiunea puternică în scrisoarea Mariei către Antioh din 29 Iulie 1736.

«Dorința mea cea de căpetenie», scrie Maria, «este de a aveà cu d-voastră o întâlnire. Noi am trăit numai o jumătate din viața noastră, și deacum înainte ea depinde de voia și îndurarea lui Dumnezeu. Poate noi vom vedeà cândva patria noastră de odinioară, și în pace vom trăì veacul nostru, fiecare în așà fel, cum va dorì. Dar mie mi se pare, că acela care va devenì stăpânitor al unei țări întregi, va trebuì să-și ia asupra sa povara guvernării. Așà că dacă d-voastră veți fi sortiți să deveniți prințul moștenitor al țării noastre, veți fi nevoit să vă luați rămas bun dela viața singuratică de filosof» [5]).

---

[1]) *Ibidem.*

[2]) *Ibidem*, p. 391.

[3]) *Ibidem*, p. 393.

[4]) *Ibidem*, p. 394.

[5]) *Ibidem*, Іюнь, p. 275.

Cu scopul de a asigurà continuitatea dinastiei Cantemireștilor în Moldova, Maria Cantemir insistă, ca Antioh să se căsătorească [1]).

Prințesa Maria, în câteva rânduri fù pe cale de a se mărità, ceeace fără îndoială i-ar fi schimbat felul ei de viață, dar din diferite motive ea nu izbutì să-și realizeze unul din idealurile vieții ei, pe cari caută să-l impuie și fraților săi [2]). Anii treceau și prințesa Cantemir tot mai mult se închideà în singurătatea ei din Moscova și din satul ei Mariino, unde își petreceà verile. Sentimentul religios pătrunde și mai mult în sufletul ei și o notă pesimistă sună și mai pronunțat în scrisorile ei. «Mie», scrie ea lui Antioh la 4 Iulie 1735, «nu numai casa și moșiile, ci și însăși viața îmi sunt urîte» [3]). Când în anul 1725, Maria se îmbolnăvește grav, ea își promite, că dacă se va însănătoșì va zidì o mănăstire, unde se va călugărì. Această idee o exprimă Maria în aceeași scrisoare în următoarele cuvinte: «D-voastră știți, că prin concursul pe care îl voi cere la d-voastră în viitor, doresc să ajung la viață departe de ori și ce turburări lumești... la o mânăstire, pe care aș dorì s'o zioesc. Acolo, departe de grijile zilnice, viața mea ar fi fericită» [4]).

Maria Cantemir, care nu lasă idea de a se închide în mânăstire până la moarte, nu-și îndeplinește promisiunea, numai mulțumită fratelui său Antioh, care în câteva rânduri, cu insistență o roagă, să nu se călugărească.

Scrisorile Mariei Cantemir, pline de înțelepciune, de sfaturi sănătoase către frați, denotă cumințenia și judecata limpede ale acestei femei superioare. Toată viața ei, a fost o viață închinată cultului spiritului, ceeace n'o împiedecă să aibă grijă de frații săi, în special de fratele său Antioh. Moartea timpurie a acestuia din urmă, probabil că o face pe Maria să se izoleze și mai mult; despre ea, dela 1744, nu se găsesc decât foarte puține date. Ea moare la 9 Septemvrie 1757 [5]) înconjurată de câteva slugi credincioase rămase dela tatăl său. Cu o lună înaintea morții, Maria Cantemir lasă un testament, în care își exprimă dorința să se creeze o mănăstire la moşia ei, Mariino, unde doreşte să fie și

[1]) *Ibidem*, p. 276.

[2]) *Ibidem*. Апрѣль, p. 395.

[3]) *Ibidem*, p. 399.

[4]) *Ibidem*, p. 400.

[5]) Beyer (op. cit., p. 314) și după el Lobanov-Rostovschi (op. cit., p. 234), socoate că Maria Cantemir a murit la 9 Sept. 1754. Datele publicate de către I. Șimco stabilesc cu precizie anul morții prințesei Cantemir.

înmormântată. Scrisoarea către fratele ei Şerban, care însoţeşte testamentul ei, ne arată starea grea sufletească, în care se găseà Maria: «cu aceasta terminând», scrie ea, «şi rămân în cea din urmă scârbă în această viaţă săracă a mea» [1]). Din diferite împrejurări, dorinţa Mariei Cantemir n'a fost îndeplinită: ea a fost înmormântată în mânăstirea grecească sf. Nicolae din Moscova, unde au fost înmormântaţi şi fraţii ei.

Dacă în Maria Cantemir am găsit trăsături din caracterul lui Dimitrie Cantemir, dacă în cultul ei faţă de ştiinţă şi literatură, în îndeletnicirile ei muzicale şi pictură, ea moşteneşte ceva dela părintele său genial, precum moşteneşte şi inteligenţa lui, şi cumpătarea în viaţă, şi sentimentul religios, fiul lui Dimitrie Cantemir, Antioh, cu toate că moare la vârsta de treizeci şi şase de ani, n'a rămas cu mult în urma tatălui său. Celui mai talentat fiu al fostului domnitor al Moldovei i-a fost sortit să puie bazele literaturii nouă ruseşti, să joace un rol foarte însemnat în viaţa culturală a Rusiei. Peste numele principelui Antioh Cantemir nu trece nici un manual de literatură rusă, nu există în Rusia intelectual, care a trecut prin şcoala secundară, care să nu cunoască operele lui Antioh Cantemir, care cândva să nu fi învăţat pasagii întregi pe de rost din acest autor. Antioh Cantemir încoronează numărul de oameni mari pe care i-a dat naţia română poporului vecin, cum au fost Petru Movilă, Nicolae Milescu Spătaru, Herescu, Bantâş-Camenschi şi atâţi oameni de ştiinţă şi de litere până la Mecinicov, Buzescul, Gredescul, etc. din zilele noastre.

Antioh Cantemir [2]) s'a născut la Constantinopole la 10 Septemvrie 1708, astfel că, atunci când părăseşte Moldova, el încă nu împlinise trei ani şi deci în sufletul lui nu se puteau păstrà amintiri, cari puteau să-l lege de ţara lui. Am văzut că Anastasie Condoidi şi Iliinschi au fost profesorii lui şi se vede că elevul dădeà cele mai mari speranţe, întrucât, cum am amintit mai sus, tatăl lui, îl caracterizează ca pe «cel mai bun din toţi» copiii săi «ca inteligenţă şi ca ştiinţă». Nu încape nici o îndoială că educaţia lui Antioh Cantemir s'a făcut sub influenţa directă a tatălui său,

[1]) Журн. Мин. Нар. Пр. 1891, Апрѣль, p. 424.

[2]) In limba rusă asupra lui Antioh Cantemir s'au scris mai multe studii. In româneşte: *C. Negruzzi*, Opere complete, Bucureşti, 1909, vol. II, pp. 161—175 o biografie a lui A. Cantemir, iar mai departe — trei poezii dedicate lui A. Cantemir, opt satire şi câteva poezii traduse din A. Cantemir. *Ghenadie Râmniceanul:* Revista nouă, 1889, pp. 1—8. Principele Antioh Cantemir (biografie), pp. 140—147. Principele A. Cantemir ca scriitor.

că el i-a insuflat iubirea față de istorie, filozofie, drept și pictură, științe pe care A. Cantemir nu le-a putut învăță, nici dela Condoidi, nici dela Iliinschi. Dela aceștia din urmă, Antioh Cantemir învață limbile greacă, latină, italiană și rusă, și Iliinschi în special desvoltă în el gustul pentru literatura rusă. In cererea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 25 Maiu 1724, în care se roagă de a i se permite să plece în străinătate pentru a-și continuà studiile și cere și un ajutor, Antioh indică și științele care-l interesează: «și înclinarea o văd», scrie el, «de a căpătà știința prin limba latină și anume cunoașterea istoriei vechi și nouă, geografiei, jurisprudenței și ceeace are legătură cu Statul politic. Deasemenea nu puțină dorință am și pentru științele matematice și între care și pentru miniatură» [1]). Adică științele care-l interesau pe Dimitrie Cantemir sunt acelea pe cari intenționează să le studieze principele Antioh Cantemir. Că Dimitrie Cantemir a format cadrul intereselor științifice ale lui Antioh, se vede și din afirmațiile primilor biografi ai lui Antioh, cari au căpătat informații dela el însăși. Astfel, editorul Beyer, vorbind despre călătoria lui Antioh cu tatăl său spre Persia, scrie:«In afară de cetirea încontinuă, însăși țările prin care treceau ei, îi țineau locul unei cărți deschise, în care vedeà el obiceiurile și moravurile popoarelor, comerțul și produsele pământului, ceeace toate căutau să le explice prin discuții tatăl său [2]).

Până la trecerea lui Dimitrie Cantemir la Moscova, Antioh urmează și școala de pe lângă mănăstirea Zaiconospascaia din Moscova, care devine mai pe urmă Academie teologică, unde, cum am notat mai sus, Antioh rostește o cuvântare la 26 Octomvrie 1719.

Petru cel Mare, care trimiteà cu forța tineri în străinătate pentru studii, lasă cererea lui Antioh Cantemir fără răspuns. Astfel că Antioh Cantemir fù nevoit să-și completeze studiile mai mult ca autodidact. Dar în curând, la Petersburg, se deschide Academia de științe, care la început erà nu numai o instituție științifică, o societate de savanți, ci și o școală superioară. In legătură cu chestiunea înființării Academiei ruse, ar merità să ne oprim puțin asupra părerii răspândite în literatura română, cum că Dimitrie Cantemir ar fi fost promotorul ideei înființării acestei instituții și chiar primul președinte al ei. Părerea aceasta nu găsește confirmare în nici un act oficial rusesc din timpurile acelea și în nici una

---

[1]) Anexa LII.

[2]) Θ. Беєръ. Op. cit., p. 332.

din numeroasele scrisori ale lui Dimitrie Cantemir. Este clar că Dimitrie Cantemir n'a putut să fie președinte al Academiei ruse, întrucât ea se deschide abià în Noemvrie 1725, iar proectul ei a fost prezentat țarului la 22 Ianuarie 1724, adică, când Dimitrie Cantemir nu mai erà între cei vii [1]).

Insă nu este exclus, ca Dimitrie Cantemir, care devine membru al Academiei din Berlin, la anul 1714, să fi sugerat lui Petru cel Mare ideia înființării Academiei, cu toate că Petru cel Mare erà în contact cu unii oameni de știință din țările apusene și el însuși erà membru al Academiei din Paris [1]). In tot cazul, savantul german Volf într'o scrisoare către un amic al său, din 11 Ianuarie 1721, scrie că țarul «are intenția să înființeze o Academie de știință și pe lângă ea o altă instituție, unde oamenii distinși ar puteà studià științele necesare» [3]).

Antioh Cantemir intră ca student în această Academie, unde este foarte bine apreciat de către profesorii germani, cari formau Academia rusă de atunci. El studiază matematicele, fizica, istoria și filosofia. Intre profesorii lui îl vedem pe Beyer, viitorul biograf al familiei Cantemireștilor și un admirator al lui Dimitrie Cantemir, pe Gross, care influențează foarte mult asupra concepției filosofice a lui Antioh Cantemir. Biografii lui Antioh Cantemir repetă știrea dată de către prietenul acestuia din urmă, abatele Venuti, cum că «Academia se miră de capacitățile largi și excelente ale lui Cantemir și în curând l-a ales ca membru al ei, sperând să-l aibă mai pe urmă ca șef al său» [4]). Insă și această știre nu se confirmă de către izvoarele rusești, în special de către istoricii Academiei ruse.

Sub influența lui Ivan Iliinschi, profesorul de limba rusă al copiilor lui Dimitrie Cantemir, tânărul Antioh își încearcă talentul în literatură. In anul 1727 apare «Simfonia asupra psaltirii», o operă migăloasă, scrisă poate chiar cu ajutorul lui Iliinschi, care alcătuește o «Simfonie asupra Evangheliei». Este o lucrare, în care amatorii de învățăminte din psaltire puteau găsì cu ușurință citațiunile respective, aranjate în mod alfabetic. Merită să fie notat că tânărul scriitor, care își alege un

---

[1]) V. Monografia vastă asupra acestei chestiuni: П. Пекарскій, vol. I și II 1870, vol. I, pp. XXVIII—XLII.

[2]) П. Пекарскій. Исторія Академіи Наукъ. vol. p. I. p., XXIX.

[3]) *Ibidem*, p. XXVIII.

[4]) В. Я. Стоюнинъ. Op. cit., p. XVIII. Venuti a scris prima biografie a lui Cantemir sub titlul: Vie du Prince Antiochus Cantemir. Londres, 1749.

subiect cu caracter religios şi care odată cu aceasta scrie şi cântece de amor [1]), în precuvântare cere scuze cetitorului pentru neajunsurile lucrării, «întrucât această lucrare nouă şi neobişnuită, cere arta cuvântului, nu a unui străin (cum sunt eu de fel), ci iscusinţa unuia de neam slavo-rosienesc» [1]).

Cele mai de seamă opere literare ale lui Antioh Cantemir sunt scrise ceva mai târziu, începând dela anul 1729.

Antioh Cantemir, deşì tânăr, atrage atenţia cercurilor ruseşti şi a străinilor aflători în Rusia, prin cunoştinţele sale neobişnuite, ceeace dă prilej abatelui Jubé, un călugăr cu o cultură mare, trimis în Rusia pentru propagandă catolică, să afirme la anul 1728, că, Cantemir erà singurul savant între nobilii ruşi din acele vremuri [3]). Inzestrat cu o cultură vastă, cu o inteligenţă desăvârşită şi cu un sentiment de realitate foarte puternic, Antioh Cantemir se asociază la un complot organizat de către nobilimea rusă împotriva câtorva uzurpatori ai puterei în Rusia, complot care a avut ca rezultat venirea pe tronul Rusiei a împărătesei Ana Ioanovna.

Antioh Cantemir, care joacă un rol principal în acest complot, şi care redactează o adresă către împărăteasă în numele nobilimii, fù răsplătit împreună cu sora sa şi cu fraţii săi rămaşi fără avere prin trecerea moşiilor lor în stăpânirea lui Constantin Cantemir, cu moşii nouă şi cu numirea în calitate de reprezentant al Rusiei pe lângă curtea regală engleză. La 1 Ianuarie 1732, tânărul ministru plenipotenţiar părăseşte Rusia şi după o călătorie destul de lungă, în care el se ocupă şi de chestia ediţiei operelor tatălui său, ajunge la Londra. Numirea lui Antioh Cantemir ca ambasador al Rusiei la Londra a făcut o impresie excelentă în cercurile diplomatice din Anglia. Reprezentantul Angliei la Petersburg, Rondo, comunică guvernului său următoarele: «Principele Moldovei, numit în Anglia, a luat masa la mine câteva zile în urmă, împreună cu contele Osterman şi cu mai multe persoane de vază ale curţii de aici. Principele pare foarte tânăr, dar el este un om cu o judecată foarte sănătoasă, vorbeşte franţuzeşte şi încă câteva limbi» [4]).

---

[1]) В. Я. Стоюнинъ. Op. cit., p. XXI.

[2]) Сочиненія, письма и избранныя переводы кн. Антіоха Кантемира. С. Петербургъ. 1868, т. 2-й р. 340.

[3]) П. Пекарскій. Наука и литература при Петрѣ Великомъ, vol. I., p. 43

[4]) И. И. Шимко. Op. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. 1891. p. 252.

Curtea regală din Anglia îl primește cu cea mai mare dragoste; în special regina Angliei, Carolina, ține foarte mult la Antioh Cantemir, se interesează foarte mult de operele tatălui lui; sub îndemnul ei, Antioh Cantemir aranjează traducerea Istoriei Imperiului Otoman în limba engleză, cunoscuta traducere făcută de către Nicolae Tyndal [1]).

Corespondența diplomatică între Rusia și Anglia de atunci, ne arată că Antioh Cantemir s'a dovedit ca un foarte abil reprezentant al guvernului rus, că el reușește să încheie la 2 Decemvrie 1734 un tratat de amiciție între ambele State pe timp de cincisprezece ani [2]). Om cu cultură mare, poliglot ca și tatăl său, un bun cunoscător al literaturii, istoriei și filosofiei, Antioh Cantemir a știut să cucerească cercurile intelectuale londoneze, a reușit să facă legături strânse cu oamenii de știință și de artă și în special cu colonia italiană din Londra; el începe să traducă în limba italiană, pe care o cunoșteà, cum afirmă biografii lui, ca pe cea maternă, Istoria Imperiului Otoman, traducere pe care n'a dus-o până la sfârșit [3]). In anul 1738 Antioh Cantemir trece în calitate de ministru plenipotențiar al Rusiei la Paris și cu această ocazie face un raport împărătesei Rusiei, în care descrie situația politică a guvernului englez și a raporturilor lui cu statele europene, raport în care aprecierile nemerite și sigure asupra oamenilor și stărilor de lucruri, denotă nu numai spiritul de observație al lui Antioh Cantemir, ci și cunoașterea adâncă a situației politice din Europa [4]).

La Paris, Antioh Cantemir are de luptat cu mai multe dificultăți cu caracter diplomatic, cari au proveniență în intrigile de pe lângă curtea împărătească rusă și cari fură învinse de către tânărul diplomat, care căpătase atâta iscusință în conducerea afacerilor statului rus. Și aici el duce aceeași viață de intelectual, întreținând raporturi de prietenie cu mai multe persoane din lumea științifică și literară, printre cari erà și membrul Academiei din Paris, astronomul Maupertius și Montesquieu. Pe la anul 1740, Antioh Cantemir se îmbolnăvește de stomac cu toată viața regulată pe care o duceà. Ingrijirile medicilor și cura la o stațiune de ape minerale, îl ajută puțin, dar în curând boala începe să progreseze și Antioh Cantemir moare la 31 Martie 1744.

---

[1]) И. И. Шимко. Op. cit., Журн. Мин. Нар. Просв. 1891, Іюнь, p. 265. Д Бантышъ-Каменскій. Op. cit., p. 13.

[2]) Д. Бантышъ-Каменскій. Op. cit., p. 12.

[3]) Бееръ. Op. cit., p. 338.

[4]) Д. Бантышъ-Каменскій Op. cit., pp. 14—16.

Prin testamentul său [1]) Antioh Cantemir dispune de averea sa, pe care o lasă fraţilor şi surorii sale şi îşi exprimă dorinţa de a fi înmormântat fără nici un fel de fast în Moscova, în mânăstirea grecească, unde zăceau părinţii lui, dorinţă care a fost îndeplinită.

Antioh Cantemir a fost una din cele mai importante figuri culturale din veacul al XVIII-lea nu numai pentru Rusia, căreia el prin cultura sa nu aparţineà, ci şi pentru întreaga Europă. El erà foarte bine apreciat de către cei mai de seamă oameni ai Europei, cum erà Voltaire, cu care erà în relaţii prieteneşti, Montesquieu, care după moartea lui Cantemir scrie Abatelui Guasco: «Alţi prieteni îl vor înlocuì pe acela, pe care l-am pierdut, dar Rusia nu-l va puteà înlocuì uşor cu un ambasador cu calităţile principelui Cantemir [2])». Nu se ştie dacă moartea n'ar fi răpit atât de timpuriu această viaţă atât de bine dotată, această inteligenţă desăvârşită, unde ar fi ajuns ea, şi ce ar fi dat lumii civilizate, mai cu seamă dacă Antioh Cantemir ar fi ajuns preşedinte al Academiei ruse, post pe care îl visà în timpul boalei sale şi pe care i-l pregăteau amicii săi dela acea Academie [3]). El cunoşteà la perfecţie limba rusă, *moldovenească* [4]), latină, italiană, franceză şi neo-greacă, cunoşteà bine limba engleză, spaniolă şi latină [5]), ceeace erà o raritate nu numai în vremurile acelea.

Pe lângă literatură, ocupaţia lui de predilecţie, Antioh Cantemir se ocupă, fără îndoială sub influenţa amicului său, Maupertius, de matematici în legătură cu filosofia, scrie chiar un manual de algebră, care însă rămâne needitat [6]). El se interesează foarte de aproape de filosofie, în special de filosofia morală. El moşteneşte dela tatăl său sentimentul religios-creştinesc, ceeace se oglindeşte în întreaga lui activitate literară. După Antioh Cantemir, principiile politice nu trebuie să fie în dezacord cu cererile Evangheliei. Scopul fiecărui om politic este fericirea omenirei, şi de aici decurg şi obligaţiunile oamenilor politici, în special ale suveranilor, cari ar trebuì să fie părinţi ai supuşilor [7]). Liniştea sufletească şi singurătatea, care-l face pe om să cugete şi să cunoască

[1]) Testamentul lui Antioh Cantemir este publicat la Beyer, Op. cit., pp. 346—35

[2]) Бантышъ-Каменскiи. Op. cit., vol. III, p. 31.

[3]) В. Я. Стоюнинъ. Op. cit., p. CVII.

[4]) Ѳ. Бееръ. Op. cit., p. 356. Д. Бантышъ-Каменскiй. Op. cit., p. 30.

[5]) *Ibidem.*

[6]) Ѳ. Бееръ. Op. cit., p. 343.

[7]) В. Я. Стоюнинъ, Op. cit., p. C.

lucrurile, sunt izvorul fericirii, de aici idealul fiecărui este de a nu se lăsà condus de patimi și de a se mulțumì cu puțin, filosofie care se oglinește și în operele lui literare și în scrisorile surorei sale Maria, care, cum am văzut, se găsește sub influența fratelui său.

Numele lui Antioh Cantemir este însă legat în Rusia de începuturile literaturii nouă. Până la Petru cel Mare, literatura rusă aveà caracterul ei deosebit, specific rusesc, fără legături mai mult sau mai puțin temeinice cu literaturile apusene, fără un contact viu cu viața europeană. Curentele literare din Europa, cari au pătruns prin Polonia, n'au fost în stare să influențeze asupra acestei literaturi religioase ca fond și ca formă și au trebuit reformele forțate ale lui Petru cel Mare, ca să se creeze o literatură nouă. Și Antioh Cantemir a fost primul scriitor în Rusia, în sensul european al cuvântului, care pune baze literaturii moderne rusești, care insuflă spiritul laic în acea literatură și care pune cuvântul scris în serviciul actualității. Cunoscător adânc al literaturilor antice și moderne, Antioh Cantemir, cum am văzut, își începe cariera sa literară printr'o lucrare scolastică «Simfonia» și printr'o traducere a unei satire din limba franceză. Cele mai principale opere ale lui Antioh Cantemir au fost satirele lui, cari au fost traduse în mai multe limbi europene și unele chiar în limba turcă. Activitatea lui literară în Rusia a fost însă mult mai largă. El traduce în limba rusă mai multe opere din scriitorii antici, cum au fost traducerile lui din Horațiu, C. Nepos, Virgiliu și Anacreon, cum a fost cronica lui Manasie, istoria lui Justin traduse din limba franceză «Lettres persanes» de Montesquieu, «Entretiens sur la pluralitè des mondes» de Fontenelle, opera lui Algarotti «Despre lumină», etc. Pe lângă aceasta, Antioh Cantemir începe să scrie un poem epic «Petrida», pe care nu-l termină, scrie poezii de amor, cari se răspândesc în manuscrise în societatea rusă de atunci, scrie un tratat cu privire la versificația rusă și dă la lumină câteva fabule, cari se referă la neajunsurile vieții rusești de atunci, cum a fost «Cămila și Vulpea», o fabulă adânc originală, în care se marchează și spiritul satiric al talentului lui Antioh Cantemir.

Cu înclinări vădite spre ocupații filosofice, cu o minte sintetică și cu un sentiment larg de umanitate, Antioh Cantemir devine un adânc înțelegător al situației din Rusia din vremurile lui. Inzestrat și cu un dar admirabil de observație, nedreptățit în viață prin trecerea averilor părintelui său la fratele său, Constantin, și prin intrigile dela Curtea rusească, Antioh Cantemir își alege ca armă de luptă satira. După moartea

lui Petru cel Mare, în Rusia continuă să se deà luptă între susținătorii tradiției vechi moscovite și între adepții reformelor nouă, ai culturii europene. Nu este greu de presupus la care curent se asociază Antioh Cantemir. In cele două satire, cari ne-au rămas dela Antioh Cantemir și cari au fost scrise, cum s'a dovedit, sub influența vădită a lui Juvenal, Horațiu și Boileau [1]), Antioh Cantemir păstrând forma pseudoclasică și unele idei universal omenești, introduce un conținut rusesc de o adâncă realitate. In special, în cinci din satirile lui Antioh Cantemir (1, 2, 3, 5, 9), cu un caracter mai biciuitor, el se ridică vehement împotriva «dușmanilor științei» din toate categoriile sociale ale Rusiei, indicând adeseori și idealurile de cari se călăuzește el. In caracterele zugrăvite de către Antioh Cantemir, chiar când ele sunt împrumutate din autorii citați, se vizează adeseori persoane reale din societatea rusă, cu toate că, câteodată în satirile lui Cantemir se găsesc și anacronisme, ceeace dovedește că el nu cunoșteà unele amănunte din viața acestei societăți [2]). Două satire (4 și 8) ale lui Antioh Cantemir, au un caracter mai mult sau mai puțin autobiografic, iar satira a 6-a și 7-a sunt satire filosofice în cari autorul își zugrăvește idealul vieții, părerile sale asupra fericirii omului. In aceste două satire, cele mai interesante pentru noi, Antioh Cantemir face apologia culturii, a vieții intelectuale liniștite, moderate, fără pretenții mari, a singurătății, idealuri pe cari, cum am notat mai sus, le împărtășește și surorii sale și cari s'au creat fără îndoială și sub influența tatălui său. In una din cele două satire (6-a), Antioh Cantemir vorbește despre educație, care are ca scop de a-l face pe om fericit și bun, în mijlocul unei societăți fericite.

Scrise în versuri silabice, greoaie ca formă, operele poetice ale lui Antioh Cantemir formează o epocă nouă în istoria literaturii rusești, el a fost pentru această literatură, ceeace a fost Petru cel Mare pentru Statul rus, transplantând curentele literare din apus în Rusia, dând o direcție reală literaturii rusești, care dela Cantemir încoace, rupe cu tradițiile vechi religioase. Și aceasta îl pune pe Antioh Cantemir în rândul celor mai de seamă scriitori în Rusia.

---

[1]) М. Глаголевъ. Къ литературной исторіи сатиръ кн. А. Д. Кантемира. Извѣстія отдѣленія русск. яз. и слов. Импер. Академіи Наукъ 1913 т. XVIII кн. 2-й, pp. 143—187.

[2]) А. В. Михайловъ. Лекціи по исторіи древней русской литературы. Варшава. 1912, p. 189.

Neamul Cantemireştilor de pe linia lui Dumitrie Cantemir se stinge cu moartea copiilor acestuia din urmă. Antioh Cantemir, ca şi Maria, moare fără să se fi căsătorit. La Paris, Antioh Cantemir, intră în legături intime cu o oarecare domnişoară d'Anglebert, cu care a avut doi copii, despre soarta cărora nu se ştie nimic. După moartea lui Antioh Cantemir, d'Anglebert intră în corespondenţă cu Maria Cantemir, care o ajută, precum o ajută şi fraţii lui Antioh Cantemir. Ea păstrează cele mai pioase amintiri despre Antioh şi sentimente de rubedenie cu familia Cantemireştilor, ceeace n'o împiedică să se mărite în anul 1746, şi împreună cu soţul său să continue de a fi în corespondenţă cu rudele lui Antioh din Rusia [1]).

Dintre ceilalţi fii ai lui Dimitrie Cantemir, cel mai puţin simpatic pare a fi fost Matei, pe care, cum am văzut din testamentul lui Dimitrie, acesta din urmă nu-l simpatizează şi-l elimină dela moştenire. Matei s'a născut la Constantinopole la 18 Octomvrie 1703. După ce-şi face studiile în casa părinţilor, la 1711, când Cantemir trece Prutul, Matei fù trimis să studieze «limba latină şi ştiinţele» la Liov (Lemberg) în Polonia. Pe urmă îl vedem ca ofiţer în garda ţarului, în regimentul Preobrajenschi, unde împreună cu fratele său Şerban, duce o viaţă destul de destrăbălată, ceeace o face pe Maria Cantemir să recurgă la ajutorul persoanelor de vază pentru aplanarea mai multor conflicte. [2]) In aceste conflicte Matei, care între altele erà şi foarte risipitor, jucà primul rol.

Ceva mai târziu, Matei Cantemir se retrage din armata rusă pe motiv de boală, ca «căpitan-porucic» de rezervă, şi se căsătoreşte cu principesa Agrafena Lobanov-Rostovscaia, cu care însă n'a avut copii.

Se ocupă de gospodărie, petrecându-şi zilele la ţară. Şi acest fiu al lui Dimitrie Cantemir aveà conştiinţa clară de originea lui şi aveà legături cu Moldovenii din Rusia. Igumenul mănăstirii Moldaviţa, Benedict, plecat într'o delegaţie în Rusia, îl vizitează deja pe bătrânul Matei Cantemir în anul 1770, fapt pe care-l descrie în următorul fel: «Dela satul Liubaşci până la târgul Dimitrievca, a lui Matei beizade a lui Dumitraşcu Cantemir Vodă, sunt 20 de verste.. 24 Februarie: Mercuri în săptămâna a doua a sf. post, aflarea cinstitului cap a sf. Ioan, am fost poftiţi de

[1]) И. И. Шимко. Op. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. 1891 Апрѣль, p. 368. Іюнь, p. p. 320-322. Aici se citează scrisorile d'Anglebert şi ale soţului ei către fraţii lui Antioh.

[2]) И. И. Шимко. Op. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. 1891, Апрѣль, p. 404.

Măria Sa beizade Matei a lui Dumitraşcu Vodă Cantemir la masă şi la Măria Sa am mâncat bucate, primindu-ne cu mare dragoste» [1]). Prin moartea surorii sale, a lui Constantin şi a lui Antioh, Matei devine moştenitor al averilor lor, se ocupă de binefaceri, construeşte nişte chilii pe lângă mânăstirea grecească din Moscova [2]), precum şi o biserică la una din moşiile sale, unde a fost şi înmormântat, când moare la 30 Noemvrie 1771 [3]).

Şi mai puţin interesantă a fost viaţa lui Constantin Cantemir, al doilea fiu al lui Dimitrie. Şi el s'a născut la Constantinopole în anul 1705, 29 Iulie. Devine şi el căpitan în acelaşi regiment de gardă şi demisionând, prin căsătoria cu fiica principelui Dimitrie Goliţin, care jucà un rol foarte mare pe lângă curtea ţarului Petru al II-lea, la 14 Maiu 1729, moşteneşte averea tatălui său, cu toate că aveà mai puţine drepturi decât Antioh, şi cum am arătat mai sus, are un proces lung cu principesa Anastasia. Faptul că el moşteneşte pe nedrept averea tatălui său, produce o răceală în raporturile lui cu sora sa Maria şi cu Antioh, raporturi, cari se îmbunătăţesc mai târziu. Judecând după datele cari s'au păstrat, Constantin erà un om practic, destul de cult şi se bucurà de o reputaţie bună în societatea rusă. El moare la 19 Ianuarie 1747, fără să fi lăsat moştenitori [4]).

Şerban (Serghie) Cantemir, al treilea fiu a lui Dimitrie, născut la 11 August 1706, la Constantinopole, îi supravețueşte pe toţi copiii lui Cantemir, murind la 24 Aprilie 1780 în Moscova [5]). Cu toată sburdălnicia lui din tinereţe, Şerban a fost mult mai aproape de fratele său Antioh şi de Maria, care-i poartă grija ca o mamă. El are ceva şi din cuminţenia şi practicismul Mariei. «Eu îl stimez foarte mult», scrie Antioh Cantemir Mariei despre Şerban, la 16 Decemvrie 1738, «întrucât el a ştiut să-şi creeze venituri fără capital, şi regret că fratele Matei se dedă la patima sa rea, care-l duce la ruinarea ruşinoasă». In calitate de ofiţer

[1]) «Arhiva românească», red. M. Cogâlniceanu, vol. I, ed. II, Iaşi, 1860. Călătoria la Petersburg de P. P. Bartolomei şi Benedict, pp. 252—253.

[2]) Θ. Беeръ. Op. cit., p. 319. Beyer afirmă că Matei Cantemir ar fi construit şi biserica Sf. Constantin şi Elena de pe lângă mănăstirea grecească (Беeръ, ibid.); această ştire însă nu este exactă, întrucât biserica a fost zidită de către Dimitrie Cantemir, cum s'a stabilit de către cercetările ulterioare. V. Шимко Op. cit. Журн Мин. Нар. Просв. 1891, Іюнь, p. 319.

[3]) Θ. Беeръ. Op. cit., p. 320.

[4]) Θ. Беeръ. Op. cit., pp. 321—322.

[5]) Θ. Беeръ. Op. cit., p. 328.

de gardă, Şerban ia parte activă la răsboiul ruso-turc în anii 1735—1740, asistă şi la asedierea Ociacovului.

In anul 1762, Şerban Cantemir demisionează din armata rusă şi se retrage la Moscova. După moartea lui Matei, Şerban Cantemir devenind singurul moştenitor al averii Cantemireştilor, se face stăpân pe două case în Moscova şi pe mai multe moşii cu câteva mii de iobagi [1]). El nu se căsătoreşte, dar aveà două fiice naturale cu o turcoaică, capturată în răsboiul ruso-turc. Una din ele, Elena, (născută la 19 Maiu 1741) caută să păstreze cu sfinţenie tradiţia Cantemireştilor în Rusia, şi cu ajutorul material al ei apare una din cele mai principale lucrări asupra familiei lui Cantemir: «Istoria vieţii principelui Constantin Cantemir» scrisă de către T. Beyer [2]). Este interesant un amănunt din viaţa lui Şerban Cantemir. Cel din urmă reprezentant al familiei Cantemireştilor în Rusia, Dimitrie Cantemir, fiul lui Constantin şi nepotul direct al lui Antioh Cantemir, fostul domnitor al Moldovei, după o carieră strălucită de ofiţer în armata rusă şi după campania în ţările româneşti la 1771, în care el ia parte, înebuneşte, fiind urmărit de idea că el este domnitor al Moldovei [3]). In acest an el, ca colonel în armata rusă, se retrage din armată şi cu toată boala lui pretinde la averea Cantemireştilor, ceeace îl face pe Şerban să facă o plângere poliţai-maistrului Moscovei, în care între altele scrie: «Eu rămân după părintele meu cel din urmă şi cu moartea mea se curmă neamul lui; moşiile, ca donate de către coroană, după lege trebuie să treacă la stat; să treacă însă pe altă linie, ele pot numai cu îngăduirea împărătesei. Cu toate acestea, nepotul meu are răutate asupra mea; şi găsindu-se acuma în Moscova înebunit, am teamă, cu purtarea sa rea, să nu-mi ocazioneze sfârşitul zilelor, sau în caz de agresiune din partea lui, în apărare, să nu se întâmple vre-un omor, şi prin aceasta să nu fiu nevoit a răspunde şi eu şi oamenii mei..» [4])

De altfel Dimitrie n'aveà de ce să se plângă, cum scrie Şerban, întrucât el împreună cu Matei i-au donat o casă şi o moşie tatălui lui Dimitrie, Constantin, de care se foloseà agresorul. Dimitrie moare în anul 1820 şi cu el dispare familia Cantemireştilor în Rusia [5]).

---

[1]) И. И. Шимко. Op. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. 1891, Апрѣль, pp. 353—359.

[2]) Θ. Бееръ. Op. cit., pp. 328—330.

[3]) И. И. Шимко. Op. cit. Журн. Мин. Нар. Просв. 1891 Апрѣль, p. 354 Θ. Бееръ, Op. cit., p. 361, Кн. А. Б. Лобановъ-Ростовскiй. Op. cit., p. 229.

[4]) И. И. Шимко. Op. cit., p. 354.

[5]) Кн. А. Б. Лобановъ-Ростовскiй. Op. cit., p. 221. Beyer indică numele încă

Ca să completăm datele de mai sus, rămâne să adăogăm câteva cuvinte asupra fiilor fostului domnitor al Moldovei, Antioh Cantemir, fratele lui Dimitrie. Se știe, că cu toate stăruințele lui Dimitrie Cantemir, Antioh nu putù trece în Rusia și moare la Constantinopole, în anul 1726. Cei doi fii ai lui, principele Constantin și Dimitrie, după ce îndurară mai multe mizerii, se strecurară în Rusia, la anul 1736 și se înrolează în armata lui Münich. Constantin Cantemir reușește să formeze din Moldovenii aflători în Rusia un regiment de husari, în capul căruia fù trimis în Moldova pentru recunoaștere. Mannstein povestește în memoriile sale, cum în anul 1739 «un prinț Cantemir», nu de mult venit din Moldova, fiind trimis spre Moldova pentru recunoaștere, «s'a abătut dela drumul său și a apucat spre Brodâ» [1]). Aici el a fost arestat de către comandantul militar, polon, contele Potoțchi, care dă de știre Turcilor, vroind să-l extrădeze, dar Cantemir reușește să dea de știre Rușilor, care intervin pe lângă guvernul polonez pentru eliberarea lui. Cantemir pleacă din nou cu regimentul său spre Moldova și trece Nistrul. Ca să se răsbune asupra lui Potoțchi Cantemir face o incursiune de pe malul drept al Nistrului în Polonia, și devastează complet o moșie a lui Potoțchi, omorând toate slugile lui. Potoțchi se plânge asupra lui Cantemir, dar întrucât nu s'a putut dovedì precis cine anume a trecut Nistrul, regimentul lui Cantemir, s'au vreo unitate militară din Moldova, chestiunea a rămas în suspensie [2]). Mai departe, autorul memoriilor povestește că, Cantemir a pătruns adânc în Moldova, raportând că n'a întâmpinat nici un fel de rezistență [3]) și la 12 Septemvrie a intrat în Iași cu 3.000 de husari [4]). La Beyer episodul cu arestarea lui Cantemir se pune în legătură cu prințul Dimitrie, care ar fi venit în Rusia prin Polonia și fù arestat de către Potoțchi [5]). Versiunea lui Mannstein pare mult mai aproape de adevăr. Cu același regiment de husari moldoveni, Constantin Cantemir ia parte în campania rusă în Finlanda, iar la 1756 a fost trimis în sudul Rusiei cu regimentul său pentru paza liniei de cetăți de pe

a doi fii ai lui Constantin (fiul lui Antioh) Cantemir și anume Scarlat și Constantin, născuți din prima căsătorie a lui Constantin. Pe la anul 1783 ei, după ce au servit în armata rusă, se retrag în rezervă. Бееръ. Op. cit., p. 361.

[1]) Un oraș în Polonia. *Ch. Mannstein,* Beytrag zur Geschichte Ruslands vom Jahr 1727 bis 1744. Hamburg und Bremen, 1771, p. 350.

[2]) *Ibidem,* p. 351.

[3]) *Ibidem.*

[4]) *Ibidem,* p. 352.

[5]) Θ. Бееръ. Op. cit., p. 361.

Nipru. In anul 1765 se retrage din armată cu gradul de general-porucic. Şi el ca şi fiul său Dimitrie, despre care am amintit mai sus, înebuneşte pe chestia că el este domnitor al ţărilor româneşti [1]). A murit la anul 1776 la Rogani în guvernământul Harcov [2]). Fratele lui Constantin, Dimitrie Cantemir face o carieră militară în Rusia, mai puţin strălucită, şi retrăgându-se din armată, având rangul de secund-maior, moare necăsătorit în anul 1758 în Moscova şi fù înmormântat în mânăstirea grecească, locaşul de veci al familiei Cantemireştilor în Rusia.

BIBLIOGRAFIE.

Ѳ. Бееръ. Исторія о жизни и дѣлахъ Молдавскаго господаря князя Константина Кантемира. Москва, 1783. XXXII + 407.

Este cea mai completă lucrare asupra familiei Cantemireștilor scrisă în rusește.

Lucrarea se compune dintr'o prefață a editorului (pp. I—XXXII), care găsește de cuviință de a reproduce în întregime prefața lui Dimitrie Cantemir la Cronicul romano-moldo-vlachilor în latinește, și rusește, din *De vita et rebus gestis Constantini Cantemiri principis Moldaviae* (pp. 1—261), în latinește cu text paralel rusesc, o compunere a lucrării lui Dimitrie Cantemir alcătuită de către profesorul Academiei de științe rusești, Teofil Beyer, mort în Februarie 1738. Partea importantă a acestei cărți este «*Genealogia principilor Cantemir*» (pp. 264—362), care conține o mulțime de date precise și documentate privitoare la familia Cantemireștilor; nu mai puțin interesante sunt și «Informațiile despre boierii și ofițerii veniți în Rusia la anul 1711, împreună cu domnitorul Moldovei, principele Dimitrie Cantemir» (pp. 363—400). Aceste două părți, după părerea noastră, au fost alcătuite de către Nicolae Bantâș-Camenschi, unul din cei mai buni istoriografi ruși și rudă apropiată a Cantemireștilor. Cartea a apărut, cum am notat și în textul lucrării noastre, cu concursul material al fiicei naturale a lui Șerban Cantemir, Elena, care turcoaică după mamă ținea foarte mult la orignea ei românească.

Моро де Бразе. Записки о походѣ 1711 года. Переводъ съ предисловіемъ А. С. Пушкина. Сочиненія и письма А. С. Пушкина. Ред. П. О. Морозова. Т. 6-й, pp. 190—242.

Notițele lui Moro de Braze dau mai multe informațiuni cu privire la campania rusă la Prut din anul 1711.

---

[1]) Кн. А. Б. Лобановъ-Ростовскій. *ibidem*.

[2]) *Ibidem*, Бееръ. Op. cit., p. 360.

Gh. Mannstein. Beytrag zur Geschichte Russlands vom Jahre 1727 bis 1744 Hamburg und Bremen. 1771.

Aici se găsesc ceva date cu privire la fiul lui Antioh Cantemir, domnitorul Moldovei, Constantin, pp. 350—352.

Журналъ или поденная записка, блаженныя и вѣчнодостойныя памяти Петра Великаго. Часть 1-а. С. Петербургъ. 1770. Часть 2-а С. Петербургъ 1772 г. Conține informațiuni cu privire la campania Rușilor dela anul 1711 (v. I, pp. 310—325), precum și articolul lui D. Cantemir «Miraculoasa revoluție» (v. II, pp. 291—313).

Димитрій Кантемиръ. Историческое, географическое и политическое описаніе Молдавіи. Москва. 1789.

Descrierea Moldovei tradusă în rusește, o carte foarte rară.

Дмитрій Бантышъ-Каменскій. Словарь достопамятныхъ людей русской земли. Часть III-а. Москва 1836.

Кантемиръ, князь Димитрій Константиновичъ. Pag. 34—42.

Кантемиръ, князь Антіохъ Кантемировичъ. Pag. 8—34.

Fiul lui Nicolae Bantâș-Camenschi, unul din cei mai buni istorici ai Ucrainei, în ««Dicționarul oamenilor însemnați ai țării rusești» se ocupă cu foarte multă râvnă de Dimitrie Cantemir și fiul lui, Antioh. In lucrarea lui sunt foarte prețioase datele cu privire la lucrările lui Dimitrie și Antioh Cantemir.

И. И. Голиковъ. Дѣянія Петра Великаго. Москва 1838. т. IV. p. 226 et p.; т. V, p. 57, т. VIII, т. IX.

In lucrarea lui Golicov se găsesc mai multe informațiuni cu privire la trecerea lui Dimitrie Cantemir în Rusia.

Митр. Евгеній. Словарь русскихъ свѣтскихъ писателей. Москва, 1845. т. 1.

Кантемиръ, князь Димитрій Константиновичъ. Pag. 260—265.

Кантемиръ, князь Антіохъ Димитріевичъ. Pag. 265—271.

Conține date biografice și bibliografice asupra lui Dimitrie și Antioh Cantemir.

Н. Г. Петръ Великій на берегахъ Прута. Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія 1847. Январь. Pag. 29—76 Февраль Pag. 41—123.

O traducere liberă a părții din cronica lui Neculce și din alte cronici românești, care privește campania lui Petru cel Mare la Prut.

П. Пекарскій. Наука и литература въ Россіи при Петрѣ Великомъ. т. I-й и II-й С. Петербургъ. 1862.

Monografia lui Pecarschi, a unuia din cei mai buni cercetători ai vieţii culturale în Rusia, ne dă cele mai preţioase date asupra lui Dimitrie Cantemir, în special asupra operelor lui scrise în ruseşte (v. I, pp. 248-252, 254, 255, 262; II, pp. 268, 269, 321, 370, 652, 653).

Pecarschi publică scrisoarea Sinodului rusesc către Cantemir în chestia «Sistemului religiei mahomedane» şi răspunsul lui Cantemir, precum şi câteva scrisori ale lui Cantemir către Petru cel Mare (v. I, pp. 567—577). Deasemenea Pecarschi ne dă cea dintâi şi cea mai completă notiţă bibliografică asupra «Sistemului religiei mahomedane» (v. II, pp. 281—284). La Pecarschi se găsesc date şi cu privire la copiii lui Cantemir.

Сергѣй Соловьевъ. Исторія Россіи. Москва. 1866. т. 16-й. Pag. 72—94.

Istoricul rus, Soloviev, în cap. al II-lea al acestui volum, vorbeşte despre răsboiul ruso-turc din anul 1711 şi rapoartele lui Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare. Insistă asupra condiţiunilor de alianţă a lui Cantemir cu Petru cel Mare.

В. Стоюнинъ. Князь Антіохъ Кантемиръ. Сочиненія, письма и переводы князя Антіоха Дмитріевича Кантемира. Редакція П. А. Ефремова. С.-Петербургъ. 1867, v. I, pp. XI—CXIII.

Unul din cele mai bune studii cu privire la Antioh Cantemir. Conţine şi date asupra lui Dimitrie Cantemir, bazate pe lucrările lui Beyer şi Bantâş-Camenschi. In vol. II (pp. 455—460) se dă o întinsă bibliografie asupra lui Antioh Cantemir. Studiul lui Stoiunin a fost reprodus în întregime în A. C. Венгеровъ. Русская поэзія т. I. С.-Петербургъ. 1897, pp. 1—19).

И. Чистовичъ. Ѳеофанъ Прокоповичъ и его время. С. Петербургъ 1868. Pag. 50—54.

Cistovici face o analiză scurtă asupra obiecţiunilor lui Cantemir «Prima învăţătură a pruncilor» a lui Teofan Procopovici — «Loca obscura in Catechisi» etc.

П. Морозовъ. Ѳеофанъ Прокоповичъ, какъ писатель. Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія. 1880 Августъ, pp. 299—300.

Autorul se ocupă pe scurt cu «Loca obscura in Catechisi» a lui Dimitrie Cantemir.

И. Извѣковъ. Одинъ изъ малоизвѣстныхъ литературныхъ противниковъ Ѳ. Прокоповича. Заря. 1870, August, pp. 1—9.

Izvecov cel dintâiu a dovedit că «Loca obscura in Catechisi» aparține lui Dimitrie Cantemir.

Александръ Кочубинскій. Сношенія Россій при Петрѣ І-мъ съ южными славянами и румынами. Москва. 1872.

Cociubinschi descrie împrejurările în cari s'a declarat răsboiul ruso-turc. Pag. 41—58 sunt consacrate lui Dimitrie Cantemir. Lucrarea lui Cociubinschi se bazează și pe cronicele românești.

К. Валишевскій. Петръ Великіи. Москва, 1908.

Lui Dimitrie Cantemir se consacră foarte puține rânduri.

И. И. Шимко. Новыя данныя къ біографіи кн. Антіоха Димитріевича Кантемира и его ближайшихъ родственниковъ. Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. 1891, Апрѣль, (pp. 352—425) Іюнь (pp. 252—333).

Este una din cele mai prețioase lucrări cu privire la copiii lui Dimitrie Cantemir, în special la Antioh și Maria Cantemir. Autorul publică corespondența între Maria și Antioh Cantemir.

Т. М. Глаголевъ. Матеріалы для полнаго собранія сочиненій А. Д. Кантемира.

Извѣстія Имп. Академій Наукъ. 1906, кн. I—II.

Т. М. Глаголевъ. Къ литературной исторіи сатиръ кн. А. Д. Кантемира. Вліяніе Буало и Лабрюйера. Извѣстія Имп. Академіи Наукъ. 1913, кн. II, pp. 141—187.

Ghenadie Râmniceanul. Principele Antioh Cantemir. Revista Nouă, 1889 No. 1, pp. 1—8. Biografia lui Antioh Cantemir, cu unele date greșite, după un articol al lui V. Stoiunin din revista rusească «Vestnic Evropâ».

Ghenadie Râmniceanul. Principele Antioh Cantemir, ca scriitor. Revista Nouă. 1889, pp. 140—147. Face analiza satirelor și vorbește în general despre activitatea lui literară după cercetătorul rus Porfiriev. Și aici se găsesc unele date eronate.

Ov. Densușianu. Notițe asupra lui Dimitrie Cantemir. *Revista critică literară*, 1894, No. 2, pp. 62—68.

N. Iorga. Carol XII, Petru cel Mare și țările noastre (1709—1714). Analele Academiei Române, Tomul XXXIII. Memoriile secțiunii istorice. Pag. 89—103.

N. Iorga. Istoria literaturii române din secolul XVIII. v. I. București. 1901, pp. 273—413.

N. Iorga. Histoire des relationes ruso-roumains. Iassy, 1917. Pag. 97—131.

Dragoş Protopopescu. Stilul lui Dimitrie Cantemir. *Analele Academiei Române.* Tomul XXXVII. Pag. 125—170.

Dr. Giorge Pascu. Viaţa şi operele lui D. Cantemir. Bucureşti. 1924.

I. Nistor. Pomenirea lui Dimitrie Cantemir Voevod Domnitorul Moldovei la 200 ani dela moartea lui. Academia Română. Memoriile secţiunii istorice. Seria III, tomul II, mem. 5. Bucureşti 1924.

I. Minea. Personalitatea şi activitatea literară a lui Dimitrie Cantemir, Viaţa românească. 1924, No. 7 et passim.

A N E X E[1].

I

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Feldmareşalul contele Şeremetiev, din 4 Iunie 1711, din Iaşi[2]).

Excelenţă,

Scrisoarea Excelenţii Voastre, trimisă prin brigadierul Cropotov, am primit-o în bună stare, şi pentru trimiterea armatei Maiestăţii Sale prealuminate, după dorinţa mea, mulţumesc foarte mult şi făgăduesc a servì cu credinţă Maiestăţii Sale până la sfârşitul vieţii mele.

Astăzi vom trece Prutul, şi mă voiu întoarce cu armata Maiestăţii Sale până la Iaşi, pe care o voiu aşezà într'un loc potrivit, unde este multă iarbă şi apă şi voiu aşteptà cu mare dorinţă venirea Excelenţii Voastre. Vă rog a vă grăbì cât se poate de mult, iar în ceeace priveşte faptul că binevoiţi a-mi scrie, că şi d-voastră veţi fi degrabă la râul Prut în localitatea Ţuţora, aceasta e foarte bine şi dacă va îngăduì Dumnezeu, eu singur voiu venì cu armata mea în aceà localitate şi când ne vom vedeà personal ne vom sfătuì mai pe larg asupra lucrurilor cari ne interesează mai mult.

Astăzi dimineaţă eu am împărţit leafa armatei mele, şi voiu spune poporului că toate acestea duc la lucruri bune.

---

[1]) Cele mai multe din actele pe cari le reproducem în anexe au fost copiate de pe originalele ruseşti din arhivele din Moscova de către răposatul Gr. Tocilescu şi depuse la Academia Română, unde se păstrează sub No. 325 şi No. 326 (Raport. Analele Societăţii Academice Române, vol. IX, pp. 45—53). Copiile scrisorilor lui Cantemir sunt scrise în ruseşte. Noi redăm numai traducerea românească, având în vedere că originalele au fost scrise în limba latină. Celelalte acte, precum şi câteva scrisori în limba latină, sunt redate de noi şi în limba în care au fost scrise dela început. O parte din scrisorile lui D. Cantemir au fost publicate de către Pecarschi, op. cit., vol. I, pp. 567—578, de unde le-am tradus. Câteva acte sunt traduse după Beyer, op. cit.

[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326. Originalul a fost publicat în greceşte. O asemenea scrisoare a fost trimisă şi lui Sava Raguzinschi.

1 f° 1

Am trimis ordine în toate părţile principatului meu împreună cu manifestele D-voastre şi am poruncit să se adune şi să se înarmeze tot poporul şi să vie sub conducerea armatei monarhului până la ziua 15 a acestei luni, şi cine nu va venì din boieri, i se vor luà moşiile, iar poporul va fi dat judecăţii, nu numai celei lumeşti, ci şi blestemului împărătesc. Prea iubitului nostru frate, domnitorului Munteniei i-am trimis scrisoarea D-voastre.

II

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din 27 Iulie 1711 [1]).

Piissime Imperator,
Dne Dne Clementissime,

Sortes nostrae (secundum divinum Prophetam) sunt in manu Domini. Sortem autem meam (sic divina praedestinante Providentia) Suam Czaream Mttem protectorem, simul atque susceptorem, adeptam fuisse, jam innatae Suae Superlativae bonitatis erga me fausta indicia omnibus patent; nec dubito quin Sua Indeterminata Clementia de mea sorte, prout de fidelis, et sinceri servi Tui, providere dignaretur nec hoc meae audacitati ascribatur humillime rogo, fama fertur, ac Istro fluvio Suam Czaream Mttem praecessuram. Ubi in tot tantisque infortunis mei tenebris, si Suae Praesentiae privabor sole noctabo paene infinite, Ergo ad Sacratissimos Suae Czareae Mttis pedes devolutus, devotissime obsecro, ante Suae Mttis discessum de meo, meorumque vagabundo statu, quid sperandum, quidque espectandum erit jubere dignetur. Infallibili enim spe nitor ,ut mea fert opinio, jussu solummodo, non solum ea quae servitio viginti duorum annorum asquisita voluntarie perdidi, (Gratiae enim Suae Mttis totum me litaveram) sed etiam quotquot per alios totidem annos acquirere potuissem, hocce breviusculo spatio, ab inexhausta Suae Clementiae Largitione, me obtinere posse. Siquidem post Deum, unum Te Dominum, Protectorem, et Patrem abalienationis meae agnosco, in cuius fidelibus sincerisque servitis aeterne manebo.

1711, Julij 27. Servus humillimus et Perpetuus
Demetrius Cantemir.

(Adresa: Piissimo, Potentissimo Imperatori Dno Dno mihi Clementissim.
(Sigiliul e ca şi cel precedent).

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 208-208v.

III

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către cancelarul Golovchin din Iulie 1711 [1]).

Illustrissime, et Excellentissime Dne,
Frater Colendissime,

Hanc Supplicatiunculam ad Clementiam Suae Czareae Mttis Dni mei Clementissimi mittendo, Suam Excellentissimam Illusttem obsequiose rogo, eam tradere ne gravetur siquidem suam Excellentiam, ut justum Patronum, ac in omnibus meis ancepitibus rebus, sincerum adiutorem agnovi, et agnosco, cui aeterne manebo

Suae Excellentissimae Illustis Servus humillimus et ad obsequia frater paratissimus

Demetrius Cantemir.

Ladovae, 1711, Julij 25.

(Pe cuvertă): Illustrissimo, et Excellentissimo Sacrae Suae Czareae Mttis Supremo Cancellario etcae. Dno et fratri Colendissimo.

IV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către cancelarul Golovchin din 2 August 1711 [2]).

Uxor mea, iam octo mensium gravida peragrat, adeoque si plus in via commorabimur infans in partu una cum matre periclitabuntur; tempus enim autumnale superveniens omnia nobis gravissima et partui difficillima reddet: quam obrem S. C. dignetur Clementia nos secure quam citius Kioviam mittere.

Kioviae, ut relaxentur homines et jumenta, ac ressumant priores vires ad Kioviae Praefectum commendatoriae Literae nobis dentur, ut iuxta Catalogum, quem jumentis saltem ad sufficientiam subministrent; Deo enim confiteor propter nimia indispensabilia expensa summam habere indigentiam.

Kioviausque ad destinatum pro nostrae habitationis locum, quomodo secure iter absoluere possimus, et Securitatis gratia quis ordinabitur nos perducendes.

Equi nostri, caeteraque jumenta, nimis defatigata ex itinere longario pene deffessa sunt; adeoque nisi permutentur, penitus in via manebunt; qua de re humillime rogo, ut S. C. Dignetur Maiestatis prefectis mandatum

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326.
[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

dare, ut quae nobis in via defficient, nobis minus jumenta quam caetera necessaria, sufficienter procurent.

Ex maneo

Illustrissimae vestrae Excellentiae, Servus humillimus, et frater ad servitia paratissimus

Demetrius Cantemir.

Campo, 1711, die 2 Augusti.

(Adresa): Illustrissimo, et Excellentissimo Dno Suae Czareae Mttis Supremo Cancelario etc., etc., Dno ac fratri aeterni Colendiss.

(Sigiliul de ceară, ca cel precedent).

V

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din anul 1711 [1]).

Piissime Imperator,

1-um. In urbe, ubi Suae Csareae Maiestatis Clementia nostram habitationem destinare dignabitur, nos ut extranei et incolarum hominum naturae inscii, sine imperiali praesidio securi esse non possimus; quamobrem humiliter rogamus eius Clementiam, vel ex imperiali moscovitico exercitu nobis securitas designetur, vel imperiali stipendio saltem quingentos milites conscribere nobis facultas concedatur.

2-um. Testor Deum omnipotentem quod in hac expeditione plus quam decem milia talerorum impensimus, et ex imperialibus pecuniis plus quam sexcenti Rublones penes nos non remanserant, et in hac materia, generosa. S. C. M. Clementia deliberet quidquid honestum, iustumque sibi visum fuerit.

3-um. Debitum non mediocris summae quod Constantinopoli ad conse quendum Principatum fecimus magna pars eiusdem summae Christianorum est. Justitia vero exigit uti cuilibet redatur quod suum est; nunc autem, absit nobis modus solvendi, dum abest administratia Principatus, et in hoc casu Christiana S. C. M. magnanimitas deliberet quidquid clementer indicaverit.

Suae Czareae Mattis servus perpetuus

Demetrius Cantemir.

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 210.

VI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din anul 1711 [1]).

Piissime Autocrator Imperator,
Dne Dne Clementissime,

Non auderem Imperator potentissime his meis petitionibus te molestare, ne vitio temeritatis tribuendum mihi esset, nisi te Clementissimum, omnium que virtutum ornatissimum agnoscerem. Hinc, neque dignitatis titulo, neque servitutis merito, quod nullum habeo, infrascripta honesta puncta suplex oro, ut exaudire digneris, nisi per summam illam qua poles magnanimitatem, dignam tanto Principe. Quamobrem ego, meique liberi, mihique cari fortunam profundere, et sanguinem effundere, ubique Gentium parati erimus ad maiorem suae Csareae Maiestatis gloriam, suique Augustissimi Imperii extensionem.

I-um. Quoniam iuxta Capitulationum Clementissimas promissiones Moldaviae Principatus, sic divina praedestinante Providentia, sub suae Csareae Maiestatis patricinio non remanserit; restat ut quilibet Moldavorum cuiusqumque sit conditionis, vel Principem concomitans, vel aliqua necessitate detentus posmodum secutus fuerit, illarum promissionum adimpletio in Imperio Suae Csareae Maiestatis fieri dignetur.

2-um. Ubicunque Principis Habitatio, Optimatum, caeterorumque sub eiusdem Principis protectione existentium, nec Princeps ullus, nec Generalis, nec Voivoda, nec Praefectus super illos iurisdictionis facultatem habere queat, sed tota sit penes ipsum Principem. Si vero acciderit, inter eiusdem Principis, et alterius Principis homines lis, vel aliqua vertentia, tum temporis ab utroque parte Vicegerentes praescribantur et quidquid iuditium, et iustitia decretaverit sceleris compos à suo Principe penam luat.

3-um. Si alicui cum Principe, vel prosapia sua, tam levis momenti quam gravi ponderis vertentia acciderit, non nisi ante Tribunal Suae Csareae Maiestatis causa tractetur.

4-um. Si aliquando divinae Clementiae placuerit ut Moldaviae Principatus sub imperio Suae Csareae Maiestatis pervenerit, nemo, vel necessariissima causa interposita, ad Principatus Dignitatem ascendere possit, nisi ipse Princeps, vel Haeres ipsius, tuncque confederate Suae Csareae Maiestatis, et Serenissimi Principis titulum perpetuo teneat, simulque servandis antiquis capitulationibus.

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 209 - 209 v°.

5-um. Princeps, et Haeredes ipsius, per totum Russiacum Imperium visitandi gratia inducti, facultatem habeant circumire; et si filios suos ad liberales artes acquirendas, in urbes celeberrimas, aliasque Christianorum partes mittere vellet, ne prohibeantur.

6-um. Princeps sub auspiciis suae Csareae Maiestatis Clementer fautus, in praesenti statu, Serenissimi Principis titulum ipse et successores eius perpetuo teneant.

7-um. Princeps, Optimates, et reliqui sub Principis protectione existentes proprias res vendentes, ubicumque locorum fuerit à telonio immunes sint.

Suae Czareae Mttis Perpetuus servus,

Demetrius Cantemir

Cives, Rustici, et Villani, qui à Clementia Suae Czareae Maiestatis Principi dominantur, ab omni vectigali contributione in quacumque differentia temporis, immunes sint humilime rogamus.

VII

Petiţia lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare cu rezoluţia acestui din urmă (fără dată) [1]. *Rezoluţia lui Petru cel Mare: Case şi sate acum se dau în Charcov; la acestea se vor mai căutà altele.*

1. Ca să i se indice lui, domnitorului, boierilor şi celorlalţi ofiţeri locul unde să trăească şi să-i dea lui, domnitorului, în Moscova curte cu palate de piatră, şi altul în afară de oraş; şi pentru întreţinere să i se dea proprietăţi în locuri bune şi unde va fi el să fie garnizoană rusească.

2. Ca treburile cari vor privì eventualele neînţelegeri între principe şi familia lui să fie sub judecata Maiestăţii Sale ţarului, iar pe Români să-i judece el însuşi.

3. Ca el principele să poată liber a merge la Moscova şi în alte oraşe deasemenea şi trimişii lui, şi fiii lui să poată fi trimişi pentru învăţătură în oraşe vestite şi în alte ţări creştine.

4. Ca el, principele, şi ceilalţi să-şi vândă lucrurile fără taxă vamală, şi cetăţenii şi ţăranii cari se vor dà principelui să fie scutiţi de orice dări.

5. In această campanie s'au cheltuit peste 10.000 de efimici, iar suma de şase sute de ruble dată de către Maiestatea Sa ţarul n'a mai rămas, pentru ce cerem mila Maiestăţii ţarului.

---

[1]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, pp. 570—571, No. IX/1

6. Să fie el, principele, în grațiile Maiestății Sale și să aibă el și moștenitorii lui titlul Prealuminatului principe, și dacă în viitor principatul român va fi sub sceptrul Maiestății Sale, să nu fie nimeni admis ca domn în afară de el și moștenitorul lui.

7. Ca poporului românesc, care astăzi este nevoit să-și lase patria și vine în Statul rus și cari sunt în număr de peste 4000 suflete de gen bărbătesc și femeiesc, să i se dea pentru traiu ceva din slobozii sau proprietăți.

8. Banul Savin roagă să fie răsplătit deosebit pentru serviciile sale.

VIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din 26 Noemvrie 1711 [1].

Preasfinte și prealuminate stăpâne Impărat, preamilostive și ocrotitorule,

Din ordinul preasfintei Maiestăți imperiale, am venit la locul destinat pentru mine la Harcov, unde sub înalta protecție a Maiestății Voastre imperiale ducem o viață liniștită, ziua și noaptea (gândindu-mă) la atotputernicul Dumnezeu și la sănătatea Maiestății Voastre și trimițând rugile mele netrebnice, dar permanente atotputernicului Dumnezeu, ca el să-i cucerească puterii preasfintei Voastre Maiestăți pe toți dușmanii văzuți și nevăzuți. Odată cu aceasta (recurg) la nesecata bunătate imperială a Voastră, cutezând a mă predà ei, ca o slugă netrebnică și nedorită și rugând preaplecat pe stăpânul și ocrotitorul meu preamilostiv să binevoească a-și aruncà ochii săi asupra cererilor mele. In afară de Dumnezeu și Maiestatea Voastră imperială, alți (ocrotitori) n'am, și nici nu doresc să am. Sunt mulțumit și cu aceea, că odată intrat în serviciu voiu rămâneà pururea Sacrae Vostrae Caesarea Majestatis Perpetuus et in utilis servus:

Demetrius Cantemir [2].

Din Harcov. Noemvrie 26.

IX

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare [3].

Preasfinte și prealuminate stăpâne Impărat, preamilostive,

1. Cetatea orașului Harcov s'a făcut numai din lemn și nu este încă întărită cu pământ, fără șanț, și aceea puțin s'a stricat în trei locuri, despre ce

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 264.

[2]) Dosarul este trecut în anul 1711, ceeace dovedește că scrisoarea a fost trimisă în acest an.

[3]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 264v°-265 (fără dată).

rugăm Maiestatea Voastră imperială să ordonați să se dea sub ascultarea noastră pentru construirea orașului un regiment întreg, fiindcă unii domni își apără pe supușii săi, iar locuitorii săraci ai orașului, acest lucru nu-l vor puteà face. Cu aceasta vă trimitem și inventarul artileriei, ce se găsește acum față.

2. Rugăm cu umilință preasfânta voastră Maiestate imperială, să ni se dea nouă o decizie întărită prin dreapta Maiestății Voastre imperiale, prin care să ni se confirme toate moșiile, averile și vitele și toate lucrurile casnice potrivit primelor cărți inventariale date din mila Maiestății Voastre imperiale, fiindcă primele cărți inventariale într'adevăr sunt necunoscute Excelenței Sale domnului conte admiral și sunt alterate (falsificate) și în ele s'a micșorat mult, ceeace dacă Maiestatea Voastră dorește să afle tot adevărul (pot invocà) mărturia primarului din Harcov, care știe tot și dela care se poate aflà ce s'a micșorat.

3. Din aceea se vede evident că acolo au fost 24 de roate de moară pe râul Doneț lângă Izium; în orașul Izium o curte și o curte numită Zverineț în afară de oraș, alte mori și velnițe în aceleași locuri, iar lângă satul Ivanovschi patru cătune pe cari le-a stăpânit timp de cinci ani Șidlovschi și anume Gheniuvca, Malinovo, Mohnaci, Șoludca, lângă orașul Volunchi mori și două sate Nicolaevca și Mercic, cari astăzi ar fi a lui Laurentie Șidlovschi, colonelul Harcovului, și Novaia Soli, pe cari le-a înființat generalul, Uspevacovți, și pe Iziumeț Colodeajnâi și Nicolaevți și cătunile de lângă satul Rojdestvenschi cu velnițe, ale căror cazane le-a luat domnul ober-comandant, și lângă orașul care se chiamă Starâi Saltov, satele Novâi Saltov, Perevolocena și Ohrimovca, ceeace totul lipsește în cărțile inventariale.

4. Cai, vite, fel de fel de animale, și albine se găsesc în multe locuri sub alt nume, cum este de pildă Piatna sub numele lui Șidlovschi, și câte sunt în altă parte nu putem ști, și despre aceasta nu se pomenește în cărțile inventariale.

5. Daniil Andrievschi care a fost judecător general la Șidlovschi știe despre toate bogățiile lui Șidlovschi, prin a cărui șiretenie și cu concursul ober-comandantului și al altor rude a lui Șiollovschi, au fost falsificate cărțile inventariale și după placul lor micșorate. Primăria orașului Harcov și alții au semnat totul și când vor fi întrebați vor spune adevărul fără nici o îndoeală.

6. Copia (de pe inventar) întregii averi a lui Șidlovschi, pe care ne-a dat-o domnul ober-comandant o trimit preasfintei Maiestății Voastre imperiale.

<Moscova 1713 aprilie 12> X

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare din anul 1713 (fără dată precisă, probabil că i-a a fost trimisă cu ocazia Invierii). [1])

Preaputernice Monarh,

Plecând din ordinul preasfintei Voastre Maiestăți împărătești din Ucraina, am sosit la Moscova împreună cu întreaga familie în anul curent 1713 la 18 Ianuarie, unde în fiecare zi și noapte ridic rugăciunile mele netrebnice către Dumnezeu pentru veșnic dorita sănătate a prealuminatei Voastre Maiestăți împărătești. Dumnezeul bunătății și al îndurărilor prin mântuitoarea și sfânta înviere din morți să facă pe prealuminata Voastră Maiestate împărătească biruitor asupra dușmanilor văzuți și nevăzuți și triumfător asupra lor pentru vecie.

Eu însă netrebnicul rob al Maiestății voastre împărătești în afară de Dumnezeu și preasfânta Voastră Maiestate împărătească neavând pe nimeni ca apărător al vieții și existenții mele, cu trupul și cu sufletul cad la picioarele Maiestății Voastre împărătești, din adâncul inimii strig și preasmerit rog ca nu cumva să fiu șters din registrele credincioșilor robi ai voștri, până la uitare voiu fi devotat. Cu această ocazie, luând în seamă preaplecatele mele rapoarte, să binevoiți a le aprobà cu ordinul de monarh al vostru, iar eu voiu rămâne de sigur robul netrebnic și credincios al preasfintei Voastre Maiestăți

Dimitrie Constantin Cantemir.

XI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 30 Maiu 1714 [2]).

Preasfinte și preamilostive Impărate,

La fericita plecare, Maiestatea Voastră împărătească a binevoit să răspundă cu milă la preaplecata cerere a robului tău, că ai poruncit ca la toate nevoile mele să mă adresez domnilor senatori, dela cari însă la nimic (nici o cerere) n'am răspunsul limpede. Nici salarul pe acest an (cu toate că a trecut a șasea lună) n'au binevoit să mi-l dea. Dumnezeu știe, că și pentru cheltuelile zilnice am nevoie. Și așà trebuind să plec, m'am pregătit, împrumutând bani. Aceasta dacă n'aș aduce la cunoștința Maiestății Voastre, n'are cine să-l asculte sau să-l compătimească pe robul tău. Eu nu cunosc pe nimeni

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 86-86 r°

[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 90.

decât pe Dumnezeu şi pe Maiestatea Voastră; şi ce vei binevoì tu, preamilostive împărate, aceea şi fă cu mine. Dumnezeu atotputernic să predeà dreptei tale biruitoare pe toţi duşmanii văzuţi şi nevăzuţi.

Al Maiestăţii Voastre împărăteşti robul cel mai netrebnic

Dimitrie Cantemir.

In Sanct-Petersburg, 30 Maiu.

XII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Ecaterina, soţia lui Petru cel Mare, din 7 Octomvrie 1714 [1]).

Preamilostivă Impărăteasă,

Pentru înaltmilostiva scrisoare a Maiestăţii Voastre împărăteşti, pe care am primit-o la 26 Septemvrie trecut prin ofiţerul trimis de Maiestatea Voastră Andrei Semenovici, vă aduc preaplecata mulţumire. Mă bucur din tot sufletul că milostivul Dumnezeu v'a dăruit cu naşterea marei şi scumpei principese Margareta. Şi preaplecat doresc din toată inima ca acelaşi Dumnezeu să păzească pentru mulţi ani sănătoşi, fericiţi, bucuroşi atât pe Maiestatea Sa, cât şi pe Maiestatea Voastră şi pe iubiţii copii ai Maiestăţii Voastre, şi ca să binecuvânteze pe Maiestatea Voastră cu mulţi copii. Deasemenea vă felicit că Maiestatea Sa împărătească împăratul nostru preamilostiv s'a întors cu triumf în casa sa, sănătos şi fericit după ce a repurtat victoria dorită asupra vrăjmaşului. Să dea Dumnezeu ca întotdeauna să se înapoieze cu aceleaşi triumfuri şi chiar cu mai mari.

Cu aceasta eu şi întreaga casă a mea încredinţându-ne milei Voastre împărăteşti, rămân pentru vecie preaplecatul rob al Maiestăţii Voastre împărăteşti

Dimitrie Cantemir.

P. S. Cu primul drum de iarnă, dacă Dumnezeu îmi va ajutà, voiu stărui să viu singur şi să aduc preaplecata mea închinăciune Maiestăţii Voastre împărăteşti.

Din Moscova 1714, 7 Octomvrie.

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 86v°-87.

XIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către contele Golovchin, din 18 Octomvrie 1714 [1]).

Prealuminate și Excelente domnule conte, binevoitorul meu preamilostiv,

Aducând Excelenții Voastre salutul preaplecat ce vi se cuvine, cu rugăminte vă aduc la cunoștință următoarele. Un oarecare grec Dimitrie Gherghiev, negustor, care astăzi este în serviciul d-lui general-maior Cantacuzino, are următoarea chestiune în cancelaria afacerilor străine. La anul 1713 servitorul lui, al grecului, Apostol, a adus la un oarecare om de mahala din Caluga, Procofii Terentiev, 90 de vedre de vin românesc, și acesta în mod fraudulos a vândut vinul, nu se știe unde, și singur a plecat, și acum mai sus numitul grec a găsit pe un țăran dela curtea patriarhului, Vasilie Filigor, care a cumpărat vinul pe ascuns dela acel calujnean, și a făcut plângere în cancelaria afacerilor străine din Moscova și cererea lui este înregistrată. Și acum acel dosar împreună cu celelalte dosare ale cancelariei afacerilor străine, a fost trimis Excelenții Voastre la Sanct-Petersburg. Deaceea rog pe Excelența Voastră să-i faceți dreptate susnumitului grec, arătând mila sa față de el, ca el să nu se ruineze, pentru care ca și pentru celelalte binefaceri ale Excelenții Voastre voiu fi obligat să vă mulțumesc cu plecăciune; rămân ca întotdeauna sluga binevoitoare și obligată a Excelenții Voastre

Dimitrie Cantemir.

Lângă Moscova, anul 1714, 18 Octomvrie.

XIV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, dela 1 Ianuarie 1715 [3]).

Preamilostive stăpâne Impărat,

Nimic nu se găsește în mine demn, netrebnicul rob, ca să mă prezint în fața Maiestății Voastre. Deaceea n'am îndrăznit să deranjez mai des prin scrisorile mele umile înalta milă a Maiestății Tale. Astăzi bucuria generală a lumii creștinești, mă face oarecum îndrăzneț, văzând întruparea eternului monarh ceresc, eternului Dumnezeu tatăl, eternului fiu al fecioarei neprihănite. Din suflet doresc și rog, ca împărăția lui să fie acoperământul și paza Maiestății Voastre împărătești și a întregii împărății, care aparține sceptrului tău invincibil și anul nou care vine să dea strălucire mare, fericită, care nu se teme

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 260–260v.

[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 99.

de uneltirile duşmăneşti, astfel, ca robii credincioşi ai Maiestăţii Tale cu deplină bucurie să laude cu speranţă pe unicul fiu al tatălui. Iar acei cari vor rămâneà duşmăniţi prin uneltirile duşmanilor să se închine plecat armelor Tale preamilostive. Acei însă cari au cântat sus slava şi pe pământ dumnezeeasca pace, să vestească victoria Maiestăţii Tale şi întregii Tale împărăţii creştineşti pace neturburată şi cu îngăduirea lui Dumnezeu veşnic s'o păstreze şi s'o păzească.

Al Maiestăţii Voastre cel mai netrebnic rob

Dimitrie Cantemir.

Moscova, 1 Ianuarie 1715.

XV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 7 Decemvrie 1715 [1].

Preanobile domnule secretar,

La 21 Noemvrie trecut am primit preamilostiva scrisoare a prealuminatei Maiestăţi împărăteşti, în care anunţând întregei lumi ruse dorita bucurie mă felicită, pentru care lucru aduc cea mai plecată mulţumire. In afară de aceasta mi s'a adus la cunoştinţă de către cămăraşul meu, care se află în Moscova, că cu această veste frumoasă aţi venit la Moscova d-voastră, şi mie îmi pare foarte rău că n'am putut să vă văd şi să vă aduc mulţumirile cuvenite, întrucât unele treburi m'au făcut să întârzii la ţară încă câtva timp. Deaceea vă rog prin această scrisoare să mă aveţi în favoarea d-voastră neschimbată şi să mă recunoaşteţi ca îndatorat pentru servicii.

Al d-voastre binevoitor rob

Dimitrie Cantemir.

In satul Solomina, 7 Decemvrie 1715.

XVI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 7 Decemvrie 1715 [2].

Preamilostive stăpâne Impărate,

Am primit cu cea mai mare bucurie înalta scrisoare a prealuminatei împărăteştei Maiestăţi, a preamilostivului stăpân, prin care se anunţă bucuria dorită de toţi, pentru care aduc mulţumirile preaplecate Maiestăţii Voastre

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 91.
[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326., f. 98,

împărătești, și dorind din inimă, ca un rob adevărat și credincios, ca preamilostivul Dumnezeu, care a dăruit această bucurie întregei lumi rusești, ca acest nou-născut să fie moștenitorul nu numai al tronului, ci și al numelui și al hotarelor glorioase părintești, să crească în sănătate nestricată, iar părinții sănătoși, fericiți să-și vadă copiii trăind multe zile.

Cu aceasta, preaplecat vă rog ca și pe viitor să nu fiu lăsat de înalta milă a Maiestății Voastre împărătești, de care să nu mă dispensați..

Rămân pe vecie robul preaplecat al Maiestății Voastre împărătești

Dimitrie Cantemir.

In satul Solomina, 7 Decemvrie 1715.

XVII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 30 ~~Decemvrie~~ septembrie 1715 [1].

Preamilostive stăpâne Impărat,

Cu cât netrebnicia și prostia mea nu-mi permite printr'o scrisoare plecată, să mă înfățișez Maiestății Voastre Monarhale pentru a căuta atotputernica dreaptă a Voastră, cu atât înalta milă a Maiestății Voastre Impărătești către robii credincioși ai săi, mă întărește și mă face cutezător. Și mai cu seamă acum când aud, că Maiestatea Voastră s'a întors cu bine în orașul său, din care cauză bucurându-mă din inimă și suflet, cu umilință vă felicit și doresc preaplecat ca Impăratul împăraților și Stăpânul stăpânilor să dea Maiestății Voastre împărătești toate cele bune, după dorința inimei Voastre. Vă rog prea smerit să nu fiu uitat de mila Maiestății voastre împărătești.

Acel ce rămâne pentru vecie robul netrebnic al Maiestății voastre împărătești

Dimitrie Cantemir.

Din Moscova, 30 ~~Decemvrie~~ septembrie 1715.

XVIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 30 Decemvrie 1715 [2].

Preamilostive stăpâne Impărate,

Terminându-se cu bine anul acesta și începându-se cel nou, îndrăznesc, căzând la picioarele Maiestății Voastre împărătești, preamilostivul stăpânul

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 93.

[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 92.

nostru, de a aduce prin această scrisoare felicitările mele de rob, dorind cu tot zelul, ca Dumnezeu care s'a întrupat şi în a cărui putere se află vremurile şi anii să binevoiască să începeţi şi să terminaţi cu bine nu numai anul care vine, ci şi mulţi alţii în sănătate nestricată pentru mărirea slavei; odată cu aceasta preaplecat vă rog să nu fiu lăsat de mila înaltă a Maiestăţii Voastre împărăteşti.

Acel ce rămâne veşnic preaplecatul rob al Maiestăţii Voastre împărăteşti

Dimitrie Cantemir.

Din satul Solomina, 30 Decemvrie. Din Comarici,

XIX

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 2 Februarie 1716 [1]).

Preamilostive stăpâne Impărat,

Anul acesta la 29 Ianuarie, d-nul guvernator al Chievului principele Dimitrie Mihailovici Goliţin, mi-a trimis mie, robului vostru, ordin din partea ocârmuitorului Senat, potrivit la aceia că se cere dela mine de pe moşiile preamilostiv conferite mie de către Maiestatea Voastră (pentru care în două rânduri s'a dat ordin din partea Maiestăţii Voastre şi au fost aprobate şi cu semnăturile tuturor d-lor senatori) veniturile pentru cinci ani, cari se ridică la cincisprezece mii de ruble. Iar eu ştiind că aceşti bani prin milostivul ordin al Maiestăţii Voastre, sunt daţi mie, robului vostru, i-am luat dela ţărani şi i-am cheltuit pentru nevoile casnice. Deaceea căzând la picioarele înalte ale Maiestăţii Voastre, preaplecat rog, nu mă lăsà pe mine, pe care m'ai pus în picioare, să sărăcesc din cauza altora, şi să binevoiască Maiestatea Voastră să se ordone, ca acei bani să nu se mai ia dela mine, până când Maiestatea Voastră va binevoi să asculte preamilostiv chestiunea mea. In afară de Maiestatea Voastră n'am pe nimeni, care să mă susţină şi să mă apere de suflete rele. După cuvântul tău împărătesc fă-mi dreptate, şi binevoeşte a-mi da ascultare cauzei mele drepte.

Rămân veşnic robul netrebnic al Maiestăţii Voastre împărăteşti

Dimitrie Cantemir.

Din satul Solomina, 2 Februarie 1716. Din Comarici.

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 100.

XX

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 6 Martie 1716 [1]).

Preaputernice și preamilostive Impărate și stăpâne,

Când Maiestatea Voastră împărătească este ocupată cu atâtea treburi de folos şi se găseşte la o distanță atât de mare, nu este oportun ca eu, preaplecatul rob al Maiestății Voastre, să deranjez cu cererile mele inutile pe Maiestatea Voastră, (dar îndrăznesc) întrucât n'am alt refugiu și ocrotire în afară de Maiestatea Voastră, preamilostivul stăpân al nostru.

La 29 Ianuarie trecut, anul 1716, d-nul guvernator al Chievului, principele Dimitrie Mihailovici Golițin, mi-a trimis mie, robului Vostru, un ordin al Senatului, potrivit căruia se cere dela mine de pe moşiile preamilostiv date mie de către Maiestatea Voastră (pentru care în două rânduri s'a dat ordin din partea Maiestății Voastre şi au fost aprobate și prin semnătura tuturor d-nilor senatori) veniturile pentru cinci ani, a căror sumă după cum v'am arătat Maiestății Voastre în prima scrisoare se ridică la peste 15.000 ruble; astăzi am primit dela alteța sa d-nul guvernator al Chievului lista autentică pentru anii 1713, 1714 și 1715, după care reiese că de pe moşiile mele se cuvine 7926 ruble 20 altâni și 3 bani, iar pentru anul 1712 nu mi s'a scris nimic, iar eu știind că aceşti bani prin milostivul ordin al Maiestății Voastre, sunt dați mie robului vostru, i-am luat dela țărani și i-am cheltuit pentru nevoile casnice, de aceea căzând la picioarele înalte ale Maiestății Voastre împărăteşti rog preaplecat ca Maiestatea Voastră să binevoiască să asculte chestiunile mele și să vadă cu ochiul său de monarh ordinile date mie și atunci ce va ordonà Maiestatea Voastră împărătească, ca un rob preaplecat sunt gata să execut după ordinul Maiestății Voastre împărăteşti, și voi fi gata să plătesc, dacă nu voiu aveà dreptate, nu numai suma arătată mai sus, ci de două ori mai mult; cu aceasta mă las în mila monarhală a Maiestății voastre împărătești și rămân pentru vecie robul netrebnic al Maiestății Voastre împărăteşti.

Dimitrie Cantemir.

Din satul Solomina, 6 Martie 1716. Din Comarici.

XXI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 19 Iunie 1716 [2]).

Preamilostive stăpâne Impărate,

Am deranjat prin două scrisori cu netrebnicele mele cereri pe Maiestatea Voastră împărătească, preamilostivul nostru stăpân, la care după cum văd,

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 107–107v°.

[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 106.

aruncând preamilostiva privire monarhală ai arătat multă bunăvoință față de preaplecatul rob al său. Pentru aceasta aduc umilele mele mulțumiri Maiestății Voastre împărătești și sunt gata pentru a servì pe Maiestatea Voastră, unde voiu puteà, să vărs și ultima picătură de sânge. Dar cum am înștiințat printr'un trimis al meu, ocârmuitorul Senat și acel ordin al Maiestății Voastre împărătești nu binevoește să-l execute, dar mai tare se supără pe mine. Și ordinul pentru anularea datoriei mele până acum nu l-a trimis domnului guvernator al Chievului, care mă somează necontenit să plătesc acele datorii; deaceea preaplecat rog pe Maiestatea Voastră împărătească, să arătați, cercetând preamilostiv (cazul), bunătatea monarhală pe care veți crede-o asupra robului preaplecat al său.

Al Maiestății Voastre împărătești preaplecatul rob

Dimitrie Cantemir.

Din satul Solomina, 19 Iunie 1716.

<1717> XXII

O cerere a lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare (fără dată) [1].

1. Pentru tot ce mi s'a dat mie în bani sau în moșii din mila prealuminatei Voastre Maiestăți împărătești, ordonă, stăpâne Impărate, să se dea confirmare pentru întreținerea mea pe vecie și moștenitorilor mei în proprietate, potrivit diplomei date până acum de către Maiestatea Voastră împărătească.

2. Pentru moșiile mele atât cele de lângă Moscova cât și cele din regiunea cazacilor, binevoește prin clemența ta, atotputernice stăpâne Impărate, să nu se ia nimic în vistieria Maiestății Voastre împărătești, așà cum mi-a fost promis la început.

3. Românii cari au rămas aici să fie, așà cum au fost sub autoritatea mea și când mi-a impune necesitatea să am libertatea să intru la curtea prealuminatei Voastre Maiestăți fără nici un fel de piedici.

4. Domnii guvernatori, colonei și ceilalți comandanți să nu aibă nici un drept asupra supușilor mei, oriunde s'ar găsì ei.

5. Printr'o diplomă specială, stăpâne Impărate, să binevoești a confirmà împreună cu privilegiile date mie mai înainte, și pentru serviciile credincioase și drepte ale mele față de prealuminata Maiestate a Voastră, ordonă, atotputernice stăpâne împărate, ca acele să rămâie inviolabile și irevocabile.

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 105-105v°.

XXIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către contele Golovchin, din 18 Octomvrie 1716 [1].

Prealuminate Domnule Conte, patronul și binefăcătorul meu,

Am deranjat de multe ori pe Excelența Voastră cu cererile mele. Dar întrucât n'am un alt protector, din nou îndrăznesc să deranjez pe Excelența Voastră cu scrisoarea mea. La 19 Iunie trecut, aducând mulțumirile prea plecate Excelenței Voastre, v'am adus la cunoștință că de pe moșiile mele nu s'a binevoit să se ridice birurile potrivit ordinului nominal al Maiestății Sale imperiale, pe motivul că eu n'aş fi scris cum trebuie Maiestății Sale imperiale așà cum mi-au propus Excelențile Sale, considerând aceasta ca o ofensă; de atâta nici n'au trimis ordinul despre scutirea de aceste dări domnului guvernator al Chievului, rugând pe Excelența Voastră de a raportà la un moment potrivit Maiestății Sale imperiale, la care nu s'a primit răspuns până în ziua de astăzi, iar Senatul Ocârmuitor până acuma încă n'a trimis ordinul despre scutirea de dări domnului guvernator al Chievului, și la rapoartele și scrisorile mele răspund aceeaş ce mi-au răspuns și mai înainte.

Deaceea rog pe Excelența Voastră potrivit făgăduinței preamilostive al Maiestății Sale imperiale să fie confirmată din partea Excelenței Voastre printr'un ordin nou către Ocârmuitorul Senat decizia de scutire de dări, căci țăranii din cauza svonurilor, că dările se vor percepe cu asprime, s'au speriat şi au început să fugă. In afară deaceea, de pe moşiile mele, nu așà cum se procedează cu alți proprietari, să cere mai mult, întrucât în aceà mie de curți țărăneşti intră și 89 de curți de țărani fără pământ, care fie ale împăratului, fie ale proprietarilor, nu plătesc nici un fel de dări Statului. Deasemenea, acei cari au fost înscriși în cărțile lui Ușacov la anul 1710 cu căsuțe (colibe) deosebite, din acelea vătavul a trecut 72 de căsuțe ca curți. La proprietari să iau dări de pe curțile supuse birului, iar dela mine se cere de pe numărul de față al curților, ceeace față de alții, mă ofensează, iar pe țărani îi duce la ruină. In afară de aceea, multe venituri neimpozabile, care se luau înainte în visteria Maiestății Sale imperiale, din ordinul Ocârmuitorului Senat și din dispoziția luată de către Excelența sa domnul guvernator al Chievului, mi-au fost date mie în posesiune, pe care venituri eu le-am luat în anii trecuți, ca leafă a Maiestății Sale; acuma însă toate se cer dela mine pe deasupra impozitului de pe țăranii boierești. Dacă nu se poate face să fiu scutit cu desăvârșire, vă rog cu plecăciune să dispuneți să se amâne luarea acestor dări

[1]) Manuscrisul Academiei Române No. 326, f. 258-259

măcar până la întoarcere Maiestăţii Sale imperiale la Sanct-Petersburg. Şi când însăşi Maiestatea Sa imperială preamilostiv va binevoì să asculte chestiunea mea, totul se va face după voinţa şi porunca Maiestăţii Sale imperiale. Pentru anul acesta 1716 sunt gata să plătesc toate dările Statului potrivit deciziei Maiestăţii Sale imperiale, dar Excelenţa Sa domnul guvernator al Chievului acum cere şi toate dările din trecut. Şi deaceea a ordonat să se prindă ţăranii mei, să-i bată şi să-i ţie la puşcărie; ca mărturie anexez còpii de pe scrisorile guvernatorului. Rog cu plecăciune pe Excelenţa Voastră, ca pe un patron şi binefăcător al meu, ca dacă se poate să nu refuzaţi a mă ajutà în necazurile mele de acum, pentru care mă oblig a vă servì cu plecăciune.

Al Excelenţii Voastre, milostivului patron al meu, servitorul plecat

Principele Dimitrie Cantemir.

Din Solomina. 1716, Octomvrie 18.
Din Comarici.

XXIV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 19 Octomvrie 1716 [1]).

Preanobile Domnule Secretar,

La 14 Iunie trecut am primit dela Domnia Voastră înştiinţare despre preamilostivul ordin al Maiestăţii împărăteşti, prin care preamilostiv ordonă să se anuleze datoria moşiilor mele. In aceeaşi lună la 19 am răspuns aducând mulţumirile cuvenite Domniei Voastre şi aducându-vă totodată la cunoştinţă că Ocârmuitorul Senat n'a binevoit să anuleze după acel ordin nominal al Maiestăţii Sale împărăteşti aceà datorie; dar nu ştiu dacă aceasta (scrisoarea) a ajuns în mâinele Domniei Voastre. Deaceea, prin această scrisoare din nou vă aduc la cunoştinţă, că Ocârmuitorul Senat nici până astăzi n'a trimis în guvernământul Chievului acel ordin despre anularea datoriilor, despre care fapt am scris şi excelenţilor lor domnilor miniştri. In special vă rog să aduceţi la cunoştinţă în momentul oportun Maiestăţii Sale împărăteşti, ca el cum a arătat şi înainte asupra mea mila sa monarhală, aşà şi acum să ordone printr'o deciziune nouă confirmarea (acestui lucru) ocârmuitorului Senat, pentru care fapt mă oblig a vă servì cu ce voiu puteà, şi voiu rămâne întotdeauna servitorul credincios al Domniei-Voastre

Principele Dimitrie Cantemir.

Din satul Solomino. 19 Octomvrie 1716.

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 101.

XXV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 17 Ianuarie 1717 [1]).

Preaputernice și preamilostive stăpâne Impărate,

Din diferite și mai multe izvoare am aflat, că preamilostivul stăpân al nostru, Maiestatea Voastră, a binevoit pentru binele general al creștinismului (cum are obiceiul să facă întotdeauna) să plece pentru oarecare timp în Olanda, intenție bună a Maiestății Voastre pe care Cel de sus o va încoronà cu succes. Şi având speranță la mila monarhală a Maiestății Voastre îndrăznesc să vă rog preaplecat, ca printr'un preamilostiv ordin al Maiestății Voastre împărătești către Ocârmuitorul Senat, să mi se permită mie umilului rob al Maiestății Voastre să plec acolo, unde binevoește să se găsească Maiestatea Voastră. Aceasta din trei motive: primul, fiindcă de mult timp, de doi ani de zile n'am văzut prealuminata fată monarhală a Voastră și doresc din toată inima să mă îndulcesc în necazurile mele, văzându-l pe preamilostivul stăpân al meu; al doilea, că potrivit obligațiunilor de supus (rob) și fidelității cinstite am ceva de propus Maiestății Voastre ce se impune de vremurile de astăzi; al treilea, că am mare dorință de a vizità acele țări. In afară de aceasta a-și aveà ceva de spus (dacă va fi bunavoința Maiestății Voastre împărătești) și despre nevoile mele particulare. Pentru aceasta rog preaplecat, să se permită robului Maiestății Voastre să viu la Maiestatea Voastră acolo unde veți fi fără piedici cu trei-patru oameni de serviciu. Aștep-tând preamilostivul ordin al vostru, rămân robul preaplecat al Maiestății Voastre împărătești

Dimitrie Cantemir.

Din Solomino. 17 Ianuarie 1717.
Din Comanici.

XXVI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către contele Golovchin, din 8 Februarie 1717 [2])

Prealuminate Domnule Conte, binefăcătorul meu milostiv,

~~Funcționarul~~ Dregătorul nostru care cu pașaportul Maiestății Sale Imperiale dat din partea Excelenții Voastre a plecat în anul 1716 (trecut) în Transilvania pentru nevoile noastre personale, cu ajutorul lui Dumnezeu s'a înapoiat cu bine și ne-a informat pe larg asupra situației în acele țări, ceeace din cauza distanței mari nu v'am adus la cunoștință, dar despre care am scris amănunțit

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 115-115v.
[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 252.

prealuminatului principe Menşicov şi l-am rugat pe Excelenţa Sa ca pe cât se poate de repede să trimeată Maiestăţii Sale imperiale.

Rog Excelenţa Voastră ca informaţiile trimise de mine asupra situaţiei acelor ţări, să nu pătrundă în popor sub forma de povestiri, ci ca până la un timp oarecare să nu fie cunoscute tuturor, fiindcă din aceasta ar puteà suferì foarte mult acei, despre cari se scrie acolo, dacă aceste zvonuri vor ajunge la urechile adversarilor. Celelalte le las la aprecierea cuminte a Excelenţei Voastre şi rămân pentru totdeauna sluga binevoitoare şi obligată a Escelenţei Voastre *Dimitrie Cantemir.*

Din satul Solomino. Anul 1717, Februarie 8.
Din Comarici.

XXVII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 8 Februarie 1717 [1]).

Al şaselea an trece decând mă bucur de îmbelşugata milă a Maiestăţii Voastre Impărăteşti, şi fără a meritá aceasta, fiindcă primesc salar fără a aduce ceva servicii potrivite; până acum nu numai că nu mi-a permis ocazia să arăt vre un serviciu oarecare, ci chiar n'am fost folosit la vre-o treabă potrivită cu scrisul sau cuvântul. Astăzi însă, fiind însufleţit de iubire către patrie (pentru care este plăcut şi să mori), nu pot să spun aceasta personal la distanţă. Distanţa (spaţiul) nu mi-a permis, şi mi-am pus speranţa în preaplecata scrisoare, rugând cu umilinţă, ca preamilostiva Maiestate împărătească să binevoească să dea un răspuns mântuitor cât se poate de curând acelor săraci, care n'au nici o speranţă în afară de speranţa în Dumnezeu şi Maiestatea Voastră.

Fă preamilostive şi binecredinciosule monarh, ca să nu-i ştie străinii pe acei moştenitori necunoscuţi ca neam şi religie, fără de a cunoaşte munca cinstită a noastră, şi să ştie că turma lui Hristos are un păstor şi ocrotitor dumnezeesc, şi aceasta nu pentru sine, ci pentru slava lui Dumnezeu. In celelalte să fie voia lui Dumnezeu şi a Maiestăţii Voastre împărăteşti, iar eu rămân veşnic preaplecatul rob al Maiestăţii Voastre împărăteşti

Dimitrie Cantemir [2]).

Din satul Solomino. 8 Februarie 1717.
Din Comarici.

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 116.

[2]) Textul rusesc al acestei scrisori este atât de încurcat, mai cu seamă la sfârşit, încât l-am tradus liber, nefiind sigur că redăm adevăratul sens al scrisorii.

XXVIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din anul 1717 (fără dată precisă) [1].

Preaputernice împărate, preamilostive Stăpâne,

Douăzeci și doi ani am servit pe lângă curtea păgânilor, și n'aș fi schimbat această (slujbă) decât pentru Dumnezeu și pentru libertatea patriei, ceeace am și făcut după indicațiile Maiestății Voastre împărătești. Dar Dumnezeu găsind că e mai bine să aranjeze treburile creștinești astfel, nu am nici o dorință decât protecția făgăduită și mila prealuminatei Maiestăți împărătești. Și Dumnezeu este martor că în prezența Maiestății Voastre stând față în față cu inamicii, doream să mor. Dar soarta rea nu mi-a îngăduit să cad prin moarte cinstită pentru legea creștină și credința Maiestății Voastre Impărătești. Astăzi mă găsesc sub singura ocrotire a Maiestății Voastre împărătești, Stăpâne preamilostiv, și cu cugetul și inima rog să binevoească stăpânul împărat să confirme privilegiile date mie de către Maiestatea Voastră împărătească, rog preaplecat să nu fiu lăsat de către clemența Voastră împărătească; binevoește, împărate Stăpâne, a ascultà milostiv cuvintele mele (scurte) unde este gândul meu, suferințele mele și unde se vede credința mea până la plecarea mea; voi rămâne sluga nedemnă a prealuminatei Maiestăți împărătești

Dimitrie Cantemir.

XXIX

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Ianuarie 1718 [2].

Preaputernice și preamilostive Stăpâne Impărat,

1. Fratele meu cel mai mare după naștere împreună cu întreaga sa familie se găsește încă în viață la Constantinopole, dar pe zi ce merge par'că moare, fiindcă după ce a fost amendat cu o sumă mare de bani, i s'a ordonat să nu se arate nici odată pe străzi sau să iasă din casă. Și-i al optulea an decând el nu se poate duce nici la biserică. Ce-a mai avut din avere, și-a pierdut-o toată, așà că a ajuns la o sărăcie extremă. Și toate acestea le sufere din cauza mea.

2. Roagă mila înaltă și bunătatea Maiestății Voastre imperiale să binevoească a i se dà un ajutor anual.

3. Iar eu rog pe Maiestatea Voastră imperială să-mi se îngădue să-l fur dela Țarigrad dacă se va puteà, pe fratele meu împreună cu familia lui și să-l

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 108-108v.
[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 244-244v.

aduc sub protecția Maiestății Sale imperiale. Deasemenea și doi fii ai surorii mele, cari au rămas în Țara Română, temându-mă să nu fie furați de către păgâni, să mi se permită a-i aduce din Moldova, și pentru întreținerea lor să binevoești milostiv a dispune după cum va dictà inima Maiestății Voastre.

4. Fratele meu, îndrăznim să declarăm, făgăduește să servească și la Țarigrad cu credință Maiestății Sale imperiale, numai ca aceà corespondență în afară de mine să nu fie cunoscută de nimeni. La acestea rog preaplecat o rezoluție preamilostivă.

Al Maiestății Voastre Imperiale preaplecatul rob

Dimitrie Cantemir.

Anul 1718. Ianuarie...

XXX

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Ianuarie 1718 [1]).

Preaputernice și preamilostive Stăpâne Impărate,

1. Incă pe când eram în principatul Moldovei am primit poruncă din partea Maiestății Voastre imperiale de a sfătuì și a convinge tot poporul moldovenesc ca să jure, că va servì cu credință pe Maiestatea Voastră imperială, și am stăruit atât din toate răsputerile, încât toți într'un suflet și-au asociat armele la oastea Maiestății Voastre imperiale împotriva tiranilor Turci, fiind atrași nu atât de chemarea mea, cât de cuvântul preamilostiv al Maiestății Voastre imperiale, care ați dispus, ca dacă vor jurà credință veșnică și vor păstrà fidelitatea și se vor ținea de promisiunile sale, atunci și Maiestatea Voastră imperială nu-i va lăsà niciodată și întreg poporul moldovenesc va aveà apărător în toate necazurile, cum se vede și din diplomă din articolele 13 și 17.

2. Impreună cu mine, robul tău, întreg poporul moldovenesc a sărutat sfânta cruce în mijlocul bisericii înaintea lui Dumnezeu și a Maiestății Voastre imperiale pentru a păstrà fidelitatea și am păstrat credința în răsboiu și am ajutat după putință nu numai înaintea venirii Maiestății Voastre imperiale, ci și mai pe urmă am bătut mulți Turci și am făcut prizonieri.

3. Și când prin destinul lui Dumnezeu s'a făcut pace cu Turcii lângă Prut, s'au împrăștiat săracii Moldoveni în toate părțile, iar cei ce au rămas în Moldova au suferit fără margini și astăzi sufăr în fiecare zi tirania. Mulți sunt uciși, au fost (uciși) și atunci, iar anul trecut au fost luați în robie 80.000 de suflete și au fost stricate bisericile și sfintele mănăstiri incendiate și arse,

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 245-246.

şi în special mănăstirea noastră, punându-i-se mină, a fost distrusă şi osemintele părintelui nostru scoase şi profanate.

4. Incepându-se răsboiul între Cesar şi Sultan, foarte mulţi din bieţii Moldoveni se omoară şi se ruinează în fiecare zi cât din partea Cesarilor (Austriecilor) atât şi din partea Turcilor şi a Tătarilor, astfel că toţi au ajuns la o ruină de nesuferit. Poporul moldovenesc ajungând la o aşà mare nenorocire, câteva luni în urmă mitropolitul a trimis să ceară (ajutor) pe un arhimandrit, iar acum a sosit la Chiev arhiepiscopul de Roman, după cum am fost încunoştiinţat de către el printr'o scrisoare. Boierul de primul rang Sturza a trimis aici pe doi fii ai săi, iar ceilalţi boieri refugiaţi unii în Transilvania, iar alţii în Polonia şi în alte ţări îmi scriu şi roagă mila Maiestăţii Voastre imperiale ca să nu lăsaţi acest popor moldovenesc (care a jurat credinţa Maiestăţii Voastre şi o ţine şi astăzi) să fie nimicit cu totul de către Turci, Tătari şi Cesarieni, să-i ajuţi într'un fel oarecare, iar pe urmă Dumnezeu va îndreptà inima şi cugetul Maiestăţii Voastre, şi potrivit făgăduinţei sale să nu laşi ca acest popor creştinesc şi principatul să piară cu desăvârşire.

Asupra situaţiei (de acolo) dacă Maiestatea Voastră imperială va binevoì să întrebe, eu care cunosc chestiunile acestor ţări, voiu comunicà Maiestăţii Voastre imperiale părerile cum ar fi de procedat mai bine şi cu mai multă siguranţă.

Al Maiestăţii Voastre imperiale rob preaplecat *Dimitrie Cantemir.*

Anul 1718. Ianuarie...

XXXI

Cererea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 13 Februarie 1718[1]).

Preaputernice şi preamilostive Stăpâne Impărate,

Unii din Moldoveni scăpând din lanţurile tiraniei tătăreşti şi turceşti şi îndreptându-se cu braţele şi cu sufletele spre locul de scăpare ale acestui Stat rusesc, sunt ţinuţi arestaţi la Chiev şi pier din cauza foametei şi nu li se permite să vină în aceste ţări.

Rog preaplecat mila Maiestăţii Voastre imperiale să ordonaţi să se trimeată o dispoziţie domnului guvernator al Chievului, ca cei de origine moldovenească, ce se deţin la Chiev şi cei cari eventual vor venì să aibă voie să vie fără piedici în această ţară, ca prin ajutorul iubitorilor de Hristos dătători să-şi poată măcar întreţine viaţa.

Al Maiestăţii Voastre imperiale preaplecatul rob *Dimitrie Cantemir.*

Anul 1718. Februarie 13.

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 239.

XXXII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către cancelarul Golovchin, din 4 Martie 1719 [1]).

Prealuminate Domnule Conte, patronul și binevoitorul meu deosebit.

Aducând Excelenței voastre felicitările mele preaplecate, îndrăznesc să vă deranjez cu următoarele: potrivit ordinului Maiestății Sale, preamilostivului Stăpân al nostru, am încercat pe acest din urmă drum să viu la Sanct Petersburg cu întreaga casă și m'am căsnit din răsputeri să trimit ceva rezerve, dar din cauza drumului rău și a prețurilor mari, fiindcă cer câte 40 de copeici de pud, n'am putut trimite; și acolo la Petersburg, n'am nici lemne, nici fân, întrucât încă n'am primit nici un fel de fermă, cu toate că este ordinul Maiestății Sale imperiale, dar mai cu seamă sunt împiedecat de faptul, că fiica mea cea mai mică mai bine de zece luni sufere de o boală numită ftizie și nu știu, merge spre însănătoșire sau spre sfârșitul vieții, întrucât în medici a rămas puțină speranță, ci numai în voia lui Dumnezeu; și din cauza acestor nenorociri nu pot să trec cu casa la Sanct-Petersburg, fiindcă cum binevoești a cunoaște nu am pe nimeni din apropiații mei, cu care aș putea-o lăsà, deaceea rog pe Excelența Voastră ca la momentul potrivit să aduceți la cunoștința Maiestății Sale imperiale despre aceste nevoi ale mele, ca să mă scuze și dacă se poate să-i amintiți despre fermă și care va fi hotărîrea Maiestății Lor imperiale, vă rog ca pe un părinte să mă anunțați. In celelalte doresc Excelenței Voastre toate cele bune și mă încredințez milei voastre de patron, nădăjduind cu tărie în ea și rămânând al Excelenței Voastre servitorul obligat

Dimitrie Cantemir.

In Moscova. 1719, Martie 4.

P. S. Ne scrie din Polonia hatmanul nostru Ioan Neculcea despre pustiirea și devastarea pământului românesc, care devastare neputând-o suferì locuitorii deacolo cer preaplecat protecția preaînaltă și preamilostivă a Maiestății Sale imperiale, despre care lucru, fiind la Sanct-Petersburg am spus Maiestății Sale imperiale. Scrisoarea hatmanului către Excelența Voastră în această chestiune împreună cu copia trimisă mie o anexez. In afară de aceasta au mai venit la mine patru boiernași din Țara Română care mi-au povestit acelaș lucru. Numărul refugiaților s'a mărit dejà, și nu am cu ce-i satisface. Deaceea rog pe Excelența Voastră, ca dacă veți aveà dorință să binevoiți și despre aceasta a raportà Maiestății Sale. Și ce va ordonà Maiestatea Sa imperială, va binevoì să ne încurajeze cu mila sa monarhală, sau va binevoì

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 202-203r.

să ne refuze, ca să nu-i batem capul mai departe, binevoeşte să mă anunţi despre aceasta. Şi câţi în total şi cine după rang şi nume a venit după stabilirea mea în Statul rus, anexez la aceasta:

Căpitanul Constantin Racoviţă, cu familia.
Gheorghe Vornic, cu familia.
Mihalache, fiul marelui Vornic Sturza.
Barbu, fratele lui Mihalache Sturza.
Ştefan Medelnicerul.
Ion Aslan, Postelnicul.
Vasilie Cudan (Codan?), Postelnicul.
Ion Capotâci.
Constantin Beldiman, Pârcălab.
Mihai Zărul, Armaş.

Şi dacă va fi îngăduirea Maiestăţii Sale împărăteşti să li se dea acestor refugiaţi vreo leafă pentru hrană, binevoeşte a arătà mila ta după cum vei crede. Dacă însă nu li se va acordà atenţia Maiestăţii Sale împărăteşti, binevoeşte a ordonà să li se dea câte un paşaport deosebit, ca ei să se poată înapoià unde vor crede.

Dimitrie Cantemir.

XXXIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 23 Noemvrie 1719 [1].

Preanobile Domnule Secretar de Cabinet,

Cunosc îndestul iubirea prietenească a Domniei Voastre faţă de mine, dar acum am dovadă şi mai evidentă dela omul (meu), faţă de care aţi binevoit să vă arătaţi foarte binevoitor şi îi daţi milostiva îndrumare în afacerea noastră pentru ce mă simt obligat a vă mulţumì după puterile mele. Vă rog să binevoiţi întotdeauna să păstraţi neschimbat bunavoinţă faţă de noi. Am trimis acum o preaplecată scrisoare către Maiestatea Sa, preamilostivul nostru Stăpân, deasemenea către preamilostiva Stăpână împărăteasă, pe care la momentul oportun, dacă omul meu nu va rămâne acolo, să le înmânaţi Maiestăţilor Lor, să binevoească să le citească până la sfârşit, şi rezoluţia pe care vor binevoì s'o pună, sau ce vor binevoì să spue în aceà chestiune, vă rog printr'o scrisoare personală să mă înştiinţaţi de urgenţă, sau să spuneţi omului meu, prin care aş puteà primì ştire precisă şi urgentă asupra chestiunii ridicate,

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 122-122v.

pentru ce cum v'am spus mai sus, mă voiu stărui să vă servesc cu mulțumire, și rămân pentru totdeauna servitorul binevoitor al Domniei Voastre

Dimitrie Cantemir.

In Moscova, 23 Noemvrie 1718.

P. S. Intrucât eu în preaplecata scrisoare către Maiestățile Lor, am scris că, când se va stabili primul drum voi veni la Sanct-Petersburg, vă rog să înmânați acele scrisori cât se poate de repede, și să mi se trimeată răspuns înainte de plecarea mea de aici, ca să știu cum va fi rezoluția Altețelor Lor, și să pot aranjà tot ce este necesar pentru această treabă, în care timp se va stabilì și drumul.

XXXIV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 23 Noemvrie 1719 [1]).

Preaputernice și preamilostive Stăpâne Impărate,

Din scrisoarea preamilostivă a Maiestății Sale împărătese, stăpânei noastre, către robul vostru din ziua 4 ale lunii curente prin care mi-se dă preamilostiva permisiune a Maiestății Voastre Impărătești, stăpâne și ocrotitorul meu preamilostiv, de a mă căsătorì cu fiica Alteței Sale a general-leitenantului Ivan Iurievici Trubețcoi, înțelegând clar, am primit cu obișnuita pentru inima mea umilință și ascultare, pentru ce aduc eternele mulțumiri Maiestății Voastre împărătești, preamilostivului Stăpân, și făgăduesc că voiu rămânea în serviciu cu credința până la sfârșitul zilelor mele. Și întrucât cu ajutorul lui Dumnezeu între noi și una din fiicele susnumitului domn general s'a făcut înțelegere și s'a confirmat, îndrăznesc să arăt aceasta cu această scrisoare nedemnă pentru ochiul Maiestății Voastre.

Un filosof oarecare arab a fost întrebat dela cine a învățat filosofia, a răspuns, că dela orbi. Fiind întrebat din nou: dar cum ai căpătat știință atât de desăvârșită a lucrurilor naturale dela acei cari n'au ochi? A zis: că imitându-i pe orbi niciodată n'am călcat cu piciorul, înainte de a cercetà cu cârja drumul. Asemenea exemplu și eu, robul Maiestății Voastre, am urmat aproape șase ani în căutarea cunoașterei lucrurilor naturale. Apoi Dumnezeu cum cred, care a îndreptat calea mea, cu permisiunea preamilostivă a Maiestății Voastre a pus capăt acestui exemplu de bojbăială și din trei fete ale prealuminatului principe Trubețcoi cu consimțimântul părinților și a însăș miresei, am ales-o pe cea mai mică dela naștere, principesa Anastasia, cu ea am

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 117
Partea a doua a scrisorii la Pecarschi, op. cit., pp. 571—572, no. IX/2.

făcut logodna obişnuită în această ţară şi hotărîrea nestrămutată la început în mod particular, iar primind pentru aceasta permisiunea preamilostivă a Maiestăţii Voastre, în mod public.

Rămâne acum, ca, căzând la preaînaltul piedestal al picioarelor Voastre preasârguincios să cer, ca eu în această iarnă după naşterea Mântuitorului, cât se poate de repede să intru în şcoala de anatomie (mă sileşte dorul preacunoscut de a cercetà mai departe), ca să pun capătul dorit a învăţăturii şi stăruinţilor mele. Aşà, împărate, stăpânitorule, şi ocrotitorule preamilostiv nu binevoi a ignorà cererea smerită a robului, care n'a meritat prin nimic, dar care vă este credincios. Spune şi va fi, ordonă şi se vor face. Şi dacă până acum asupra mea, modestului, s'a vărsat după natura s'a înalta clemenţă a Maiestăţii Voastre împărăteşti, ca şi deacum înainte reîntemeindu-se casa mea, să nu ia dela mine drepta ta neobositoare şi faţă de duşmani, neînvinsă în binefacere, punând-o sub fericità ocrotire monarhală a Maestăţii Voastre. Iar eu cu ajutorul lui Dumnezeu, pe acest drum de început de iarnă, mă voiu stăruì din răsputeri de a aduce cele mai plecate omagii înaltului piedestal al Maiestăţii Voastre împărăteşti, trăind pentru a-mi vărsà cu credinţă ultima picătură a sângelui meu. Dumnezeu să păzească pe Maiestatea Voastră împărătească pentru apărarea şi mărirea patriei în sănătate şi ani nenumăraţi.

Al Maiestăţii Voastre împărăteşti preamilostivului stăpânitor şi ocrotitor preasupusul rob

Dimitrie Cantemir.

XXXV

Cererea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Februarie 1721 [1]).

Preaputernice şi preamilostive Stăpâne Impărat,

Binevoeşte preamilostiv a luà în seamă memorialul scris mai jos şi a pune rezoluţia împărătească.

I

Al zecelea an de când eu, găsindu-mă sub protecţiunea Maiestăţii Voastre monarhale, îmi petrec viaţa fără nici un rost, fără nici un serviciu recunoscut, din care cauză mi-se strecoară în minte cele mai grele îndoeli, că eu sunt considerat sau ca cel mai nemeritos sau ca necredincios. Dacă sunt considerat ca nedemn, ordonă-mi, ca unui nedemn şi netrebuincios pentru Stat să mă retrag în viaţă privată care nici pentru mine nu ar fi

[1]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, pp. 573—574.

desgustătoare, nici pentru alții de invidiat. Dacă voi fi considerat ca necredincios — nu numai pentru viața particulară, nu voiu fi demn pentru o singură respirație; aceasta recunosc și condamn singur.

2

E fericită soarta domnului general Cantacuzino (care în țara veche în demnitate erà egal nu mie, ci funcționarilor mei) — care pentru serviciu de zece ani după merite a putut căpătà fără greutate și rangul cel mai înalt. Iar eu până acum nu am fost considerat nici ca demn, nici ca un om de nimic, și fiind fără nici un serviciu recunoscut, nu știu ce speranțe am în viitor și ce disperări mă așteaptă — prevăd numai, că copiii mei n'au de moștenit nimic, decât netrebnicia mea.

3

Fratele meu cel mai mare după naștere și nepoții mei, care se găsesc unii la Constantinopole, alții în Moldova, suferind de cele mai mari lipsuri, abià au hrana de toate zilele, și aceasta din cauza mea, care am păstrat credința curată Maiestății Voastre. Despre acest (frate al meu) anul trecut am cerut respectuos, dar n'am primit nici un răspuns. Despre el, după rugămintea lui, respectuos vă rog din nou.

4

Curte în afară de oraș, despre care s'a dat ordin Senatului Ocârmuitor prin trei decizii nominale, încă nu mi s'a dat.

5

Lângă Petersburg n'am fermă, pădure și fânețuri, și din această cauză cumpăr cu bani tot, dar casa o țiu după demnitatea mea din trecut și după titlul de principe preamilostiv dat de către Maiestatea Voastră, și sărăcind de bani în fiecare zi, am făcut datorii mari.

6

Profesorul, pe care l-am adus din Moldova pentru a-mi instruì copiii în limba grecească, latinească și italienească, astăzi în urma ordinului Maiestății Voastre este luat la Ministerul de Culte și întrucât e cu neputință de a găsì altul mai iscusit în aceste limbi, și neavând putere a-mi trimite copiii în țările europene, ei pierd timpul cu mare daună pentru mine și pentru sine.

7

In timpul campaniei Maiestății Voastre în Moldova, eu am dat comisarilor (în afară de acei care au fost cumpărați cu bani din visteria Maiestății Voastre) mai mult de 10.000 de boi și 15.000 de oi, și 10.000 de taleri, cu care am cumpărat grâu în Bugeac după ordinul Maiestății Voastre, dar care a fost luată

de Turci, pentru care astăzi nu cer nimic (cu toate că în articolele de despăgubiri date de Maiestatea Voastră se vorbeşte cu următoarele cuvinte: pentru pierderile cauzate de această campanie, despăgubirile se vor dà ulterior), decât o oarecare mică milă a Maiestății Voastre, ca să pot dà ajutor fratelui meu sărac și să pot trimite pe doi fii ai mei în țările europene pentru instrucție. Al Maiestății Voastre preaplecatul rob *Dimitrie Cantemir*, 1721. Februarie.

XXXVI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din Februarie 1721 [1]).

Preanobile Domnule Secretar

Impreună cu felicitările cuvenite Domniei Voastre vă trimit și trei cereri, una a copiilor mei despre preotul Liberii Coleti, care se găsește din ordinul Maiestății Sale în exil la mănăstirea Soloveț, a doua despre fermă și a treia despre fratele meu; despre toate v'am vorbit și vă rog ca la momentul potrivit să le supuneți Maiestății Sale împărătești și vă mai rog să nu mă lăsați fără răspuns, asupra preamilostivei rezoluții a Maiestății Sale împărătești atât la cererea mea înaintată mai înainte, cât și la acestea. Pentru acest deranj mă oblig a vă servì cu mulțumire și rămân servitorul binevoitor al Domniei Voastre

Dimitrie Cantemir.

Anul 1721. Februarie...

XXXVII

Petiția fiilor lui Dimitrie Cantemir înaintată de aceștia din urmă lui Petru cel Mare la 17 Februarie 1721 [2]).

Preaputernice şi preamilostive Stăpâne Impărat,

Intrucât fostul învățător al nostru, al robilor preaplecați ai Maiestății Voastre împărătești, preotul Anastasie Condoidi, care ne învăță pe noi limbile elinogrecești, latinești și italienești prin dorința și porunca înaltă a Maiestății Voastre împărătești a fost luat în serviciul Maiestății Voastre, noi dejà de patru luni ne găsim fără nici un fel de învățătură; iar pe altul cu desăvârşire iscusit în aceste limbi noi nu-l putem aveà.

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326,
Data zilei e ștearsă în actul original.

[2]) П. Пекарскій. Наука и литература въ Россіи при Петрѣ Великомъ. т. 1 p. 572,

Şi aşà fiind lipsiţi de el cădem la picioarele Maiestăţii Voastre împărăteşti şi cu umilinţă rugăm ca dacă se poate cu îndurare să binevoiţi a ordonà să ni se dea pe cuvântul nostru preotul Liberii Coleti, care din ordinul Maiestăţii Voastre a fost exilat la mănăstirea din Soloveţ, întrucât el în aceste limbi este destul de bine iscusit. Şi când va binevoi Maiestatea Voastră a-l cere dela noi, noi întotdeauna vom fi gata a vi-l înaintà. Al Maiestăţii Voastre, robii preamilostivului stăpânitor al nostru, *Matei Cantemir*, *Constantin Cantemir*, *Şerban Cantemir*, *Antioh Cantemir*.

Anul 1721, în Februarie 17 zile.

XXXVIII

Petiţia lui Antioh Cantemir către Petru cel Mare, din 17 Februarie 1721, semnată de către Dimitrie Cantemir [1]).

Preaputernice şi preamilostive Stăpâne Impărat,

După ce a plecat deaici fratele meu în serviciul Maiestăţii Voastre împărăteşti cu credinţă vă fac cunoscut că eu mă găsesc sub ura veşnică a şefilor acestui Stat, astfel că nu mi-a rămas nici o speranţă să capăt dela ei vre un rang sau să primesc vreo demnitate necesară pentru întreţinerea mea în viaţă din cauza urii şi dispreţului cărora am ajuns la cea din urmă sărăcie. Având aceasta în vedere cad la picioarele Maiestăţii Voastre monarhale, cerând preaplecat milă să se binevoiască a mi se dà ceva ca milă pentru hrana mea zilnică, iar eu cât voiu fi în viaţă mă oblig a servi Maiestăţii Voastre în toate cât voiu puteà cu toată credinţa.

Al Maiestăţii Voastre împărăteşti preaplecatul rob *Antioh Cantemir* în locul căruia după cererea lui a semnat Dimitrie Cantemir.

Anul 1721, Februarie 17.

XXXIX

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Februarie 1721 [2]).

Preaputernice şi preamilostive Stăpâne Impărat,

Prin înaltul ordin al Maiestăţii Voastre împărăteşti s'a ordonat să se caute aici o fermă şi să se dea preaplecatului rob al vostru, dar până acum nu mi s'a dat întrucât nu s'au găsit libere în apropiere.

[1]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, p. 572, nº. 13/4.
[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 142.

Deaceea rog preaplecat ca din ordinul preamilostiv al Maiestăţii Voastre împărăteşti să-mi se dea ferma Lans în ţinutul Dorpat (care se numeşte şi Sanct Hurgen), care a aparţinut contelui Fleiming împreună cu casele şi locurile virane.

Robul preaplecat al Maiestăţii Voastre *Dimitrie Cantemir.*

Anul 1721... Februarie.

XL

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 24 Martie 1721 [1]).

Preaputernice şi preamilostive Stăpâne Impărat,

Prin preamilostiva decizie a Maiestăţii Voastre dată în Carlsbad către Ocârmuitorul Senat la 28 Septemvrie 1711 se ordonă să se dea mie robului Vostru o vilă în Moscova pentru care de mai multe ori am rugat Ocârmuitorul Senat dar până acum nu mi s'a dat întrucât nu se găsesc libere. Iar acum s'a scris pe numele Maiestăţii Voastre vila principelui Matei Gagarin pe Presna lângă râul Moscova. Deaceea rog preaplecat ca Maiestatea Voastră împărătească dacă va dà preamilostiva îngăduire să ordone să se dea această vilă a lui Gagarin robului Vostru şi despre aceasta să se facă milostiva decizie împărătească.

Al Maiestăţii Voastre împărăteşti robul preaplecat

Dimitrie Cantemir

In S. Petersburg. 24 Martie 1721.

XLI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, din 24 Martie 1721 [2]).

Preanobile Domnule Secretar,

Aducându-vă felicitările cuvenite Domniei Voastre şi contând pe iubirea prietenească a Domniei Voastre, mai sunt încă nevoit să vă împovărez cu rugămintea de a binevoi să aduceţi aminte Maiestăţii Sale împărăteşti, Stăpânului nostru preamilostiv, despre cererile date de mine cu privire atât la fratele meu, cât şi la fermă, întrucât Maiestatea Sa împărătească a binevoit să pună milostiva sa rezoluţie, dar plecarea urgentă a Maiestăţii Sale l-a împiedecat. Fără fermă duc într'adevăr lipsuri extreme, neputând trăi numai cu salarul, fiindcă cumpăr totul cu bani, şi fân, şi lemne şi toate cele necesare

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 143.
[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 140.

pentru casă. Şi despre rezoluţia pe care o va pune-o Maiestatea Voastră împărătească, vă rog să mă încunoştiinţaţi, pentru care lucru sunt gata să vă servesc din toată inima. Am mai trimis Maiestăţii Sale împărăteşti o cerere preaplecată cu privire la o casă în afară de Moscova a principelui Matei Gagarin, despre care la un moment potrivit vă rog să raportaţi Maiestăţii Sale împărăteşti, şi rog să mă anunţaţi despre rezoluţia Maiestăţii Sale; în celelalte contând pe iubirea prietenească a Domniei Voastre rămân servitorul binevoitor al Domniei Voastre

Dimitrie Cantemir.

In S. Petersburg, 24 Martie 1721.

XLII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Macarov, secretarul lui Petru cel Mare, din 13 Aprilie 1721 [1]).

Preanobile Domnule Secretar de Cabinet, binefăcătorul meu,

Am primit scrisoarea prietenească a Domniei Voastre eri, şi vă mulţumesc foarte mult despre ştirile pe care mi le aduceţi în ea în ce priveşte buna sănătate a Maiestăţii Sale împărăteşti, a preamilostivului nostru Stăpân şi a Maiestăţii Sale preamilostivei Stăpâne împărătese, şi felicitându-vă şi din partea noastră vă doresc toate cele bune şi viaţă plină de bucurie şi de sănătate, ceeace doreşte şi familia mea şi vă mulţumeşte pentru felicitări. Nu mă îndoesc, că după cum făgăduiţi, veţi binevoì fără îndoeală a aranjà chestiunile mele. Vă rog încă odată să binevoiţi a stăruì despre fermă, întrucât am mare nevoie de ea. Ştirile pe care mi le-a dat domnul Cercasov le trimit cu aceasta, întrucât alte ştiri mai precise şi mai evidente nu s'au putut căpătà. Rog ca în decizia Maiestăţii Sale (dacă va fi îngăduirea preamilostivei Maiestăţi împărăteşti să mi se dea aceà fermă) să fie amintit, că ea îmi este dată cu toate accesoriile, cari îi aparţin. In celelalte, sperând în iubirea prietenească a Domniei voastre, rămân servitorul binevoitor şi obligat

Dimitrie Cantemir.

In S. Petersburg, 13 Aprilie 1721.

XLIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 28 Aprilie 1721 [2]).

Preanobile Domnule Secretar de Cabinet, binefăcătorul meu.

La 13 Aprilie curent trimiţindu-vă felicitările cuvenite, v'am scris despre toate nevoile mele, cunoscute domniei voastre: odată cu aceasta am trimis

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 131.

[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 130.

şi informaţii asupra fermei Lans, date de către Camer-Colegiu. Dar întrucât se apropie vremea de vară şi noi n'avem nici un fel de rezerve şi pasări, pe care nu le putem procurà de nicăiri, şi fără care e foarte greu de trăit aici, chiar cu o familie mică — Domnia Voastră cunoaşte aceasta. Deaceea, contând pe iubirea prietenească a Domniei Voastre, rog să binevoiţi a amintì despre aceasta Maiestăţii Sale împărăteşti, preamilostivului Stăpân al nostru, şi dacă va fi sau nu va fi preamilostiva îngăduire a Maiestăţii Sale, vă rog să mă anunţaţi, pentru ce sunt dator să vă mulţumesc din toată inima.

Dorindu-vă toate cele bune din toată inima, rămân servitorul vostru binevoitor

Dimitrie Cantemir.

In S. Petersburg, 28 Aprilie 1721.

XLIV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Ecaterina, soţia lui Petru cel Mare, din 28 Aprilie 1721 [2]).

Preamilostivă Stăpână Impărătească.

Sperând în înalta milă a Maiestăţii Voastre îndrăznesc să vă aduc prin netrebnica mea scrisoare omagiile mele şi doresc din toată inima ca cel de sus să păzească sănătatea Maiestăţii Sale în deplină fericire şi bucurie. Odată cu aceasta mai îndrăznesc a vă supune următoarele: am dat aici Maiestăţii Sale împărăteşti, preamilostivului nostru Stăpân, o preaplecată cerere despre o fermă numită Lans din districtul Dorpatului, întrucât a întreţine aici casa şi familia fără fermă e foarte greu, la care cerere când plecà de aici cu bine Maiestatea Sa a binevoit să spună preamilostiv secretarului de cabinet, Domnului Macarov, ca să-i amintească acolo Maiestăţii Sale. Deaceea preaplecat rog mila înaltă a Maiestăţii Voastre, ca la un moment potrivit să binevoiţi, a amintì preamilostiv preabunului nostru Stăpân despre ferma, de care se vorbeşte în cererea mea, şi să-mi acordaţi în această chestie protecţia voastră preamilostivă.

Şi dacă nu împovărez pe Maiestatea Voastră cu cererea mea netrebnică nu mă pot a mă abţine să nu scriu şi despre următoarele: anul trecut Maiestatea Sa, preamilostivul nostru Stăpân, în casa general feldţehmeisterului Contelui Iacov Vilimovici Brus a făgăduit preamilostiv să ordone să mi se facă un iaht în următoarele cuvinte: bine, voiu ordonà să se facă. Dar domnul

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 132-132v°.

Potiomchin nu va face aceasta fără ordinul scris al Maiestății Sale împărătești, cu toate că a auzit singur preamilostiva promisiune a Maiestății Sale. Pe cel mic (iahtul) și foarte vechi, care se găsește la mine, Buian, este foarte periculos a merge, mai cu seamă când va ordonà Maiestatea Sa să merg cu familia care se înmulțește.

Deaceea rog preaplecat, dacă se poate, și despre aceasta să amintiți Maiestății Sale împărătești, sau să se ordone preamilostiv să mi se facă unul nou, sau să mi se dea unul din cele vechi ale Maiestății Sale. Dar mai presus de toate rog să nu mă uitați pe mine, robul său, cu mila sa înaltă și căzând la picioarele înalte ale Maiestății Voastre rămân sluga preaplecată a Maiestății Voastre, preamilostivei noastre stăpâne

Dimitrie Cantemir.

In S. Petersburg, 28 Aprilie 1721.

XLV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 12 Maiu 1721 [1]).

Preanobile Domnule Secretar de Cabinet, binefăcătorul meu,

Am primit în regulă scrisoarea Domniei Voastre din 8 Maiu curent și vă mulțumesc foarte mult pentru iubirea prietenească a Domniei Voastre, pentru care după puterile mele mă oblig să vă servesc. Vă rog să puneți stăruința prietenească pentru fermă, întrucât duc o lipsă de nespus în cele necesare pentru casă. La 29 Aprilie trecut am trimis o scrisoare în plicul Domniei Voastre către preamilostiva Stăpână împărăteasă, și despre aceasta vă rog să mi se comunice, dacă s'a găsit timpul potrivit ca să fie dat Maiestății Sale și ce a binevoit să răspundă după mila sa înaltă. Odată cu aceasta am trimis Domniei Voastre și scrisorile Alteții Sale, general-leitenantului, principelui Ivan Iurievici Trubețcoi: de va fi vre o rezoluție pe cererea lui, vă rog să nu fiu lăsat fără răspunsul potrivit iubirii prietinești a Domniei Voastre, întrucât omul Domniei Sale pentru aceasta stă aici. In celelalte dorind toate cele bune Domniei Voastre rămân pentru totdeauna servitorul binevoitor și îndatorat al Domniei Voastre

Dimitrie Cantemir.

In S. Petersburg, 12 Maiu...

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 125.

Anul lipsește în manuscris. Dar din text reiese, dacă luăm în seamă alte scrisori, că scrisoarea este scrisă în anul 1721.

XLVI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 22 Maiu 1721 [1]).

Preanobile Domnule Secretar de Cabinet, binefăcătorul meu,

Aducându-vă felicitările cuvenite Domniei Voastre, vă mai rog prin aceasta să binevoiți a lăsà să mi se comunice cererile de mai înainte; mai cu seamă asupra fermei, întrucât am nevoie extremă de cele necesare pentru casă, ceeace este cunoscut și Domniei Voastre. Sperând în iubirea prietenească a Domniei Voastre rămân al Domniei Voastre binevoitor, gata pentru a vă servì,

Principele Dimitrie Cantemir.

In S. Petersburg, 22 Maiu 1721.

P. S. Am aflat că satul Perghino cu cătunele și localitatea virană Șapchina proprietățile lui Iacov Corsacov din ținutul Novgorodului, care înainte depindeau de admiralitate au trecut dela ea la camer-colegiu. Deaceea vă rog dacă nu mi se poate dà ferma Lans, pe care am cerut-o prin scrisoarea mea de mai înainte, să mi se dea prin intervenția Domniei Voastre măcar acest sat Perghino cu cătunele și localitatea virană Șapchino, întrucât am mare nevoie.

Să nu uitați și de fratele meu, fiindcă el n'are altă speranță decât în Dumnezeu și în Maiestatea Sa împărătească, preamilostivul Stăpân al nostru.

Zilele acestea am primit dela Alteța Sa, general-leitenantul principele Ivan Iurievici Trubețcoi o scrisoare destinată pentru Domnia Voastră, pe care o trimit odată cu aceasta, și vă rog să dați milostivul ajutor la cererea lui, și să binevoiți a-mi comunicà rezoluția care va fi pusă pe ea, iar eu o voiu trimite-o Alteței Sale.

Scrisoarea anexată să binevoești a o înmânà preamilostivei noastre Stăpâne împărătese, și răspunsul pe care îl va binevoì să-l dea, vă rog să bine voiți a mi-l comunicà.

XLVII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 17... 1721 [2]).

Preanobile Domnule Secretar,

La plecarea Domniei Voastre n'am putut să vă văd și să vă vorbesc despre chestiunile mele și anume despre fratele meu și despre ferma din județul

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

In original nu se indică luna.

Dorpat, despre care am scris în cererea mea. Dacă stăpânul nostru preamilostiv, Maiestatea Sa, nu va dispune să mi se dea acolo, să se ordone să mi se dea ferma lui Adam Adamovici Veide, dacă ea a trecut pe numele marelui nostru Stăpân.

Deaceea vă rog prin aceasta să binevoiți a mă anunță printr'o scrisoare, dacă ați binevoit a supune Maiestății Sale împărătești (cererea mea) și dacă este pe ea vre o rezoluție a Maiestății Sale. Dacă încă nu este pusă nici o rezoluție vă rog să nu uitați să raportați Maiestății Sale împărătești, și să nu mă lăsați fără înștiințare despre rezoluția Maiestății Sale, pentru care lucru mă oblig a vă servì cu mulțumire.

Servitorul binevoitor al Domniei Voastre *Dimitrie Cantemir.*

S. Petersburg <iunie> 17, anul 1721.

XLVIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Septemvrie 1721 [1]).

Preaputernice Impărate, preamilostive Stăpâne,

Este cunoscut Maiestății Voastre, că ambiția care se pretează la onoruri și demnități pentru gloria zadarnică și nedemnă, este urîtă; și este de laudă aceea, care cu demnitate are în vedere folosul obștesc, care se caută și se capătă prin servicii credincioase și lăudabile aduse împăratului său și Statului. Fiind pătruns de aceste adevăruri, căzând la picioarele preasfintei Maiestăți a Voastre, preaplecat rog, ca la cererea mea scurtă să binevoești a te uità cu preamilostivul tău ochiu.

Am venit în serviciul Maiestății Voastre cu inima deschisă și de bună voie chemat fiind de manifestele Maiestății Voastre, pentru folosul general al creștinismului. Pentru aceasta părăsind patria și moștenirea părintească, frații și rudele, nu am stat la îndoială de a mă expune împreună cu copiii la cele mai mari nenorociri și, cu toate că omului îi place mai mult aceasta, am ignorat și am nesocotit onorurile sultanului (care nu mi-ar fi rușine să spun, că între principii creștini din acest imperiu, aveam întâietatea) pentru Maiestatea Voastră. Eram gata să mă expun cu dragoste la nenorocirile de astăzi, și cele care puteau fi.

Fiind la Constantinopole, n'am călcat făgăduințele pe cari le-am dat excelentului domn Petre Andreevici Tolstoi, ceeace poate mărturisi însăș Dumnezeu și Excelența sa. Iar cum am venit în Moldova, înainte și după venirea Maiestății

1) Manuscrisul Academiei Române No. 926.

Voastre în țara noastră, am păstrat aceiași credință, pe tine te pun martor, Stăpânul și împăratul meu.

In această campanie a Maiestății Voastre și în acțiunea de lângă Prut, colaborând cu pana și spada, am servit prin cuvânt și muncă și am ajutat cu cea mai mare râvnă armata Maiestății voastre, mai mult, eram gata să-mi jertfesc viața, dacă ar fi cerut voia Maiestății Voastre și soarta mea.

După aceea când Dumnezeu așà a orânduit, după ce Maiestatea Voastră ați plecat deacolo și eu am venit în această sfântă împărăție, aproape zece ani am stat fără treabă, nu deatâta că n'am vrut, ci fiindcă n'am avut ordin, și aceasta întotdeauna am regretat — însăș Maiestatea Voastră și conștiința mea pot fi martori.

Ținând minte, preamilostive stăpâne, ordinul de multe ori repetat al Maiestății Voastre, ca să bat cu mâna cutezătoare în ușa Clemenții Voastre, și dacă aș dorì ceva, mila Maiestății Voastre niciodată nu mi-ar refuzà; dar vitregia vremurilor și exercițiile militare, și mai cu seamă nevrednicia mea, întotdeauna mă făceau să tac. Când însă după înalta bunăvoință a ta dispuneai să fiu orânduit la oarecare serviciu, întotdeauna o primiam și o primesc cu bucurie sufletească. Sunt mulțumit cu ceeace mi s'a dat, nu mă îndoesc de îndeplinirea celor promise, întrucât știu, că cuvintele împărătești au aceeaș putere, ca și lucrurile, cu toate că îndeplinirea dorită a lucrului rămâne în nepotrivirea timpurilor.

Am trăit până acuma fără de a aveà precizat rangul ce mi se cuvine, fiindcă îmi erà indiferent și pentrucă sau cel cu rangul mai sus puteà să aibă necaz sau cel de jos să invidieze. Acum însă, prea milostive stăpâne, întrucât ai binevoit a da fiecărui supus rangul potrivit lui și cu severitate ai ordonat ca ele (rangurile) cu sfințenie să fie păstrate și fiecărui să i se dea ai lui, cu titlul de consilier secret (care în tabela claselor este egal cu rangul de general-maior) mie mi se aduce o jignire extremă. Deaceea rog prea plecat Maiestatea Voastră să binevoești a dispune să mi se dea rangul dacă nu de clasa întâia cel puțin de a doua. Dacă și pentru aceasta voiu păreà nevrednic Maiestății Voastre să binevoească Maiestatea Voastră a pune asupra mea cele mai grele treburi. Poate cu ajutorul lui Dumnezeu ducându-le cu bine la capăt înainte de a ajunge la adânci bătrânețe (dacă mi s'ar mai prelungì viața) mă voiu arătà cel mai demn între prietenii și dușmanii Maiestății Voastre.

Al Maiestății voastre stăpânitorului prea milostiv robul prea plecat

Dimitrie Cantemir.

1721 Septemvrie.

XLIX

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macoarv, din 19 Septemvrie 1721 [1]).

Domnul meu, Alexei Vasilievici,

Intrucât zilele acestea eu personal n'am putut prezentà Maiestăţii Sale împărăteşti, stăpânului nostru preamilostiv, punctele scrise pe scurt după ordinele Maiestăţii Sale vă rog, ca dacă se poate astăzi, alegând momentul potrivit să binevoiţi a le supune Maiestăţii Sale împărăteşti, ca să primesc prea milostivul răspuns, înainte de plecarea d-lui doctor Policala; fără de acest răspuns nu ştiu ce să scriu fratelui meu, pentru care răspuns, dacă va îngădul Dumnezeu voiu venì personal dimineaţă la d-voastră. Despre aceasta şi vă mai rog să nu scăpaţi ocazia potrivită, în ce priveşte celelalte, pentru iubirea prietenească a d-voastre mă oblig a vă servì din toată inima şi rămân servitorul d-voastre credincios şi obligat

Dimitrie Cantemir.

19 Septemvrie 1721.

L

2 decembrie

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către marchizul Chateauneuf, din [redacted] *1722* [2]).

Illustrissime atque Excellentissime,
Dne Dne Gratiosissime,

Mira sane res quod rebus faustiora meis, tempus, quod omnia delere posse creditur, restituere videatur.

At non mirum vicissim duco, dum accipio Ex: Dnum Marchionem de Chateauneuf et incolumem esse et rebus praevalere. Etenim quid rei urget necessitas ut vetustae correspondentiae cineres paulo plus discutiam, non importunum forsitan existimabor, si notiora quaedam Tuae referam memoriae. Meministi ni fallor mi Dne Senis illius Constantini Cantemijrii Principis quondam terrarum Moldaviae. Si illius? Credo etiam filiorum eius, Antiochi nimirum et Demetrii, qui Tecum non solum Constantinopoli sed Adrianopoli quoque et in Sultaneis castris saepissime conversabantur, et stricta, nec non quasi familiari amicitia fruebantur.

Hoc igitur in memoriam revocato, diffidere haud possum quin super contingenti occasione (de qua Ills Dnus de Camperdon fusius notificandum sumpsit). Te omnimodum humanitatis ac pietatis officium exhibendum

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 123.
[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 200 - 201.

haud dedignaturum. Quo de negotio cum essem expediturus filium meum Constantinum Cantemirium ad faustam Regiae Mttis Aulam, consultius judicavi, eundem detinendum, donec videlicet Tuis responsoris, ut firmiter spero, fuero animatus, quibus de Tuo Patricinio ac favore certior factus, nulla deinceps aduocta mora, ad obsequia Regs Mttis, et Tuae Ex: promptissime expediam, per quem de modo ac commodo ieundi negotii, prolixius, quia et tutius, scribam. Interim si aliquo in officio idoneus fuero existimatus, Regiae Mtti, et vobis alacriter in serviendum, me haud abnegaturum, Dnus de Camperdon, ut vir omni aestimatione, et fide dignus, testis erit oculatus. Quemadmodum et hisce diebus, cum Sua Rosso-Imperatoria Maiestas in mea domo coenaret, curavi ut copiam haberet, semotis arbitris, commode et quiete sua colloquia Suae Mttis Dno Clementissimo communicare. Nec inposterum cessabo, pro viribus conari, quo firmius fortiusque coalescat bene fundate, et egregiè stabilita tam maximorum, ac Potentissimorum Principum Amicitia. Quibus maneo, ut et

Tuae Ill: Ex: Antiquus Amicus et Servus fidelis

Demetrius Cantemir.

Petropoli, 1772. Dec. 2

Pe plic:

A son Excellence

Monsieur le Marquis de Chateauneuf, Conseiller d'État, Prevost des marchands.

à Paris.

LI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Ianuarie 1722 [1]).

Preaputernice, prealuminate Impărate şi a toată Rusia stăpânitor Petre cel Mare, părintele Patriei şi stăpâne preamilostive!

Nu vă voiu vorbì, în ce, cât şi decât timp slujesc fără a călcà credinţa către Maiestatea Voastră, deoarece acestea toate Vă sunt mult mai bine cunoscute, decât aş puteà eu să le arăt. Imi îngăduesc numai să reamintesc Maiestăţii Voastre, că nu meritele mele, ci marea binefacere împărătească a Voastră a făcut totul. Nu odată mi s'a dat poruncă ca să cer Maiestăţii Voastre împărăteşti ce voiu dorì cu credinţă; dar Maiestatea Voastră nu va îndepărtà cererea dreaptă şi cu putinţă. Dar deoarece vremurile de până acum au fost tot turburi, m'au făcut să tac. Liniştea însă de astăzi mă face să grăesc următoarele

1) Manuscrisul Academiei Române, No [illegible].

cuvinte: mare bogăţie, prea milostive şi în făgădueala Ta statornic împărate, nu cer, deoarece sunt mulţumit cu ceeace am; dar cer aceea ce dreptatea ta împărătească o cere (spre care totdeauna râvneşti) şi statornicia ta pe care niciodată nu o uiţi. Binevoeşte, prea milostive stăpâne, a băgà în seamă umilita mea rugăminte, arătată mai jos.

Domnitorul muntean, Brâncoveanu, în campania trecută, făgăduind numai credinţa, (pe care nu a arătat-o însă) a primit dela Maiestatea Voastră mila şi cinstea de cavaler al ordinului Sf. Apostol Andreiu. Iar eu robul Vostru, păstrat-am cu sfinţenie cuvântul dat de făgăduinţă, îndeletnicitu-m'am cu fapte bune, fost-am următor şi îndeplinit-am cu credinţă tot cât am putut (pentru care pot aveà ca martor pe însăşi Maiestatea Voastră) .Ce voiu cere dela Tine, o, judecătorule drept şi prea milostive stăpâne? Cere-voiu ceeace însăşi dreptatea ta cere, adică talentul perfidului ca să mi-l dai mie, credinciosului robului tău. Dacă şi acum mă voiu arătà nevrednic, cu plecăciune Vă rog, ca să porunc'ţi a mi se dà o aşà slujbă a căreia îndeplinire mi-ar puteà aduce cândva aceeaş cinste. Deasemenea, în ceeace priveşte împărţirea rangurilor în deobşte, doresc să ştiu în care clasă şi după ce anume obraz voiu aveà locul meu, înştiinţându-se Senatul prin prea milostiva Voastră hotărîre împărătească. Iar după publicarea ei să dai poruncă spre a mi se da brevetul Vostru împărătesc.

Al Maiestăţii Voastre prea plecatul rob

Dimitrie Cantemir.

1722, Ianuarie.

LII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Septemvrie 1722 [1]).

Preamilostive Impărate,

Salariul, moşiile şi casele pe cari înalta Maiestate a Voastră mi le-aţi conferit mie şi moştenitorilor mei sunt următoarele:

1. Salariu în bani şase mii de ruble.
2. In S.-Petersburg curtea pe care a avut-o în posesiune Corsacov.
3. Lângă Moscova, satele cari au aparţinut principelui Vasilie Goliţin, satul Ciornâia Greazi cu cătunele şi satul Bulatricovo, în ele după registru sunt 37 de dvoruri, cu heleştee şi mori construite de mine.
4. Mi-a fost dat şi satul Saburovo, dar a fost luat.
5. 91 de desetini de fâneţe în luncile Socolovschie.

---

1) [redacted] Manuscrisul Academiei Române, Nr. 326, f. 120–121.

6. 79 de desetini de fânețe pe râul Moscova, în dreptul satului Saburov.

7. In volostea Comarniți 1000 de dvoruri cu cei bătrâni neînsurați, cu case speciale, pământ arabil, lunci de fânețe, păduri, mori și heleștee cari le aparțin (satelor).

8. In județul Cursc, sătișorul Ucolovo care a aparținut fostului general-maior Șidlovschi.

9. Vila dela Moscova încă nu mi s'a dat.

Intrucât sunt atins destul de greu de boală și pentru cele arătate mai sus n'am nici un fel de diplomă din partea Maiestății voastre, care ar confirmà că Ocârmuitorul Senat mi le-a indicat potrivit ordinelor nominale ale Maiestății Voastre, deaceea îndrăznesc să rog prea plecat să binevoiți a aprobà cu mâna împărătească a Voastră toate cele arătate mai sus după registrul sumar, că sunt date mie din mila Maiestății Voastre înalte prin decizii senatoriale, ca să fie pe vecie date și copiilor mei, și altor moștenitori adevărați dacă se vor ivì. Iar în locul satului Saburov, rog să mi se dea satul lui Gagarin Sofiino, sau care va ordonà Maiestatea Voastră.

Prea plecatul rob al Maiestății Voastre

Dimitrie Cantemir.

Anul 1722, Septemvrie.

LIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 8 Maiu 1723 [1]).

Eminente domnule Secretar, binefăcătorul meu,

Am primit cele două scrisori ale Eminenții Voastre, una din 11 Aprilie, pe care am primit-o la 28 Aprilie, iar alta din 15 Aprilie, sosită la 15 Maiu, la care răspund. Din ordinul Maiestății Sale, mi-a scris din Moscova la 25 Februarie Excelența Sa domnul Petre Andreevici Tolstoi, trimițând scrisoarea printr'un sergent de gardă special, Petre Vechentiev, ca armeanul Carabet să fie trimis imediat la S.-Petersburg, scrisoare pe care am primit-o la 9 Martie. Dar întrucât acestui Carabet i-am ordonat să plece înaintea primirii acestei decizii din Pavlovsc direct spre Moscova, împreună cu lucrătorii tipografiei cărora li s'a dat de către noi un bilet general de liberă petrecere, noi am trimis din satele noastre din Cursc cu numitul sergent (care a sosit la 7 Martie) pe un dragon special, ca pe acel armean oriunde l'ar găsì, să-l dea pe mâinile lui Vechentiev. Acel sergent a plecat dela noi la 10 Martie, l-a ajuns pe armean

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 155-156.

la 60 de verste dincolo de Voronej în satul Lozovca și l-a luat în primire dela dragonul nostru cu piatra și lâna, care au fost pregătite pentru probă; despre luarea lui în primire ne-a scris, iar copia de pe aceà scrisoare o alăturăm la aceasta; unde și din ce cauză zăbovesc așà de mult, nu putem ștì. In ce mă privește vă anunț, că venind la țară (la satele mele) cu speranță de îmbunătățire a sănătății, nu văd nici un fel de ușurare, ci găsindu-mă într'o slăbiciune extremă, nu mă scol din pat; și nu știu ce să aștept mai mult — însănătoșire sau sfârșitul vieții, întrucât leacurile nu-mi ajută deloc, doar va fi o îndurare deosebită a lui Dumnezeu. In celelalte aș dorì să am înainte de moarte din partea Eminenții Voastre o binefacere și anume, ca la cererile făcute de mine să se ceară rezoluția definitivă a Maiestății Sale, mai cu seamă cu privire la diplomă asupra moșiilor date mie; deasemenea și despre satul Saburovo, care a fost luat dela mine pe nedrept în urma raportului nejust al ober-hofmarșalului Matvei Dimitrievici Asufiev; aici însă este voia Maiestății Sale, iar eu am fost justificat, întrucât satul acela mi-a fost dat din partea Ocârmuitorului Senat nu prin intrigile mele, ci prin ordinul Maiestății Sale, ceeace se poate vedeà la Senat. Acelaș ober-hofmarșal mi-a luat fânețele dela Socolov și moara fără ordinul Maiestății Sale, despre care fapt vă rog să-i amintiți prea milostivei stăpâne-împărătese, și despre toate acestea să mă anunțați în scris. Deasemenea vă rog să mă ajutați în chestiunea salarului, despre care am scris Ocârmuitorului Senat. Intr'adevăr, n'am cu ce face față nevoilor, pentru care lucru dacă voiu trăì, voiu fi gata să vă servesc, iar dacă se va sfârșì viața mea, vor fi obligați să servească Eminenții Voastre copiii noștri. In celelalte vă mulțumesc pentru felicitările d-voastre prietenești cu ocazia sărbătorii preaslăvitei și mântuitoarei învieri a lui Hristos și deasemenea vă doresc cele bune și zile îndelungate, rămânând sluga binevoitoare a eminenții voastre

Dimitrie Cantemir.

In Dmitrievscoie, 8 Maiu 1723.

LIV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către soția lui Petru cel Mare, Ecaterina, din 21 Maiu 1723 [1]).

Prealuminată Impărăteasă, stăpână prea milostivă,

N'aș fi voit să împovărez pe Maiestatea Voastră, prea milostiva noastră stăpână, cu această scrisoare netrebnică, dar la aceasta mă silește nevoia pe

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 122–123.

care o aduc la cunoştinţa Maiestăţii Voastre cu umilinţă prea plecată. Astăzi a venit la mine un curier special din partea ocârmuitorului Senat cu ordinul Maiestăţii Sale, a preamilostivului meu stăpân, din 30 Aprilie, în care mi se ordonă să plec imediat la Petersburg; iar eu nu pot să mă scol din pat, şi cu atât mai puţin să plec într'o călătorie atât de lungă; şi nu numai că nu voiu puteà suportà greutăţile unei asemenea călătorii, ci am puţină speranţă chiar la viaţa mea, doar va intervenì miraculoasa îndurare a lui Dumnezeu, întrucât din mine a rămas numai sufletul, trupul supt şi oasele. Nu aş dorì prea milostivă stăpână să fiu departe de Maiestatea Sa, prea milostivul nostru împărat, nici pentru o oră, şi dacă aş aveà putinţă să suport măcar drumul, nu aş aşteptà ordin, ci aş pleca singur cu cea mai mare grabă. Dar şi Dumnezeu, care vede tot şi oamenii, cari m'au văzut în situaţia mea de astăzi, ştiu că sub nici un motiv nu pot plecà. Deaceea rog prea plecat pe Maiestatea Voastră să fiu scuzat prea milostiv faţă de Maiestatea Sa împărătească să nu se supere pe mine, ca pe un rob leneş; Dumnezeu îmi este martor, că doresc din toată inima să îndeplinesc dorinţa lui monarhală, dar nu pot deloc, şi dacă aş ajunge (ceeace este imposibil) n'aş fi potrivit de loc pentru serviciul Maiestăţii Sale din cauza slăbirii mele extreme; pe conştiinţa mea, nu spun un neadevăr şi rog preaplecat să se trimită aici cineva de încredere ca să se convingă, şi văzând situaţia mea să aducă la cunoştinţa Maiestăţii Sale, cum stau lucrurile. Arată, prea milostivă stăpână, mila Ta faţă de prea plecatul rob şi nu îngăduī să mor fără rost. Iar eu până la cea din urmă suflare rămân acum, ca şi înainte; robul prea plecat al Maiestăţii Voastre

Dimitrie Cantemir.

21 Maiu, 1723.

LV

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 21 Maiu 1723 [1]).

Contând pe iubirea prietenească a Eminenţii Voastre rog prin aceasta, ca cererea aici alăturată să fie supusă la timpul oportun Maiestăţii Sale împărăteşti, stăpânului nostru prea milostiv, ca să binevoiască a-şi arătà mila faţă de mine şi faţă de bieţii moldoveni, cari au venit cu mine şi în ce priveşte plata dărilor să ordone să se dea termen până când mă voi însănătoşì şi voiu vedeà prea luminata faţă monarhală a Maiestăţii Sale. Din cauza acestor griji slăbesc tot mai mult, şi oamenii mei sunt reţinuţi, unii în Moscova, alţii în

[1]) Manuscrisul Academiei Românne, No. 326, f. 147–148.

provincia Sevscului și a Curscului și se găsesc arestați de mai mult timp, și sunt puțini aceia cari au rămas ca să caute de mine în timpul bolii mele. Deasemenea și bieții Moldoveni, cărora înalta milă a Maiestății Sale împărătești li s'a dat în Ucraina moșii, neștiind legile rusești și procedeele, sub numele de cercași (oameni liberi, negustori mici) din necunoștință țineau țărani cari aparțineau altora și cari fugiseră dela aceia (vechii proprietari), și deaceea sunt foarte strâmtorați să plătească dările, pe cari n'au de unde le plătì; și nu numai pe acei cari din necunoștință erau considerați ca cercași, ci și pe acei cari le-au fost dați și se numiau cercași, pe toți din ordinul Maiestății Sale împărătești i-au înapoiat proprietarilor anteriori, și ei (Moldovenii) au rămas numai cu pământul și mor de foame. Și chiar dacă s'ar vinde împreună cu soțiile și copiii lor și atunci n'ar puteà plătì acele dări, fiindcă s'au ruinat până la extremitate. Și când mă voiu învrednicì să văd prea luminata față a Maiestății Sale împărătești, voiu fi gata a face după ordinul Maiestății Sale. Din nou vă mai rog (vă plictisesc) să raportați Maiestății Sale împărătești să mi se dea leafa pe anul acesta, întrucât duc mari lipsuri: numai pentru leacuri se duce o sumă foarte mare și cu toate că stau la țară din cauza bolii mele grele, cumpărăm cu bani pâinea și toată hrana și încă suntem nevoiți să împrumutăm și țăranilor, întrucât ei n'au pâine deloc și ce dispoziție va fi din partea Maiestății Sale împărătești la cererea mea, vă rog să binevoiți a mi-o comunicà prietenește, și dacă Maiestatea Sa va dispune să mi se dea eafa, va primi-o omul nostru Radion Coleti, care se găsește acolo. In ce privește starea mea vă aduc la cunoștință că cu câteva zile înainte am avut un atac foarte puternic, astfel că eram într'un mare pericol, și am avut paroxisme dese și puternice, pe cari le-am alinat puțin cu clistirul, fiindcă nu putem aveà un medic iscusit, iar acum mulțumită lui Dumnezeu, mi s'a făcut mai bine, numai că mă simt foarte slăbit. Despre celelalte sunt în așteptarea binefacerii iubitoare de oameni, rămân pentru totdeauna al D-voastre binevoitor gata pentru a Vă servì

Dimitrie Cantemir.

In Dumitrievscoie, 21 Maiu 1723.

P. S. După ce-am terminat această scrisoare a venit aici cu un ordin al Maiestății Sale împărătești un curier special trimis din Moscova din partea Ocârmuitorului Senat și în acel ordin cu mâna ober-secretarului, d-lui Maslov, la 2 Maiu se scrie, că Maiestatea Sa împărătească a dispus să viu imediat la Petersburg; dar eu mă găsesc atât de bolnav (slăbit), încât sunt numai cu sufletul și nu mă scol din pat. Nu numai că nu voiu puteà ajunge până acolo, dar nu sunt sigur nici în viața mea, doar dreapta lui Dumnezeu o

va menține-o. Deaceea vă rog ca pe un binefăcător al meu să binevoiți a aduce despre aceasta la cunoștința Maiestății Sale, ca să nu mor pe drum fără de vreme și năprasnic. Dar mai cu seamă că eu, pentrucă nu pot venì, să nu cad în disgrația Maiestății Sale împărătești. Scrisoarea mea prea plecată anexată aici să binevoești a o îmmânà prea milostivei noastre stăpâne împărătese.

LVI

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 21 Maiu 1723 [1]).

Eminente domnule Secretar,

Scrisoarea Eminenții Voastre din 30 Aprilie curent am primit-o la 15 Maiu curent, fiind în satele mele din Sevsc foarte bolnav (foarte slăbit) și ca răspuns la ea am scris la Moscova către principele Dimitrie Mihailovici să procedeze după ordinul Maiestății Sale împărătești; cu toate că armeanul Carabet nu se găsește în Moscova, imediat să trimită ordin guvernatorului Astrahanului, ca armenii deacolo cari vopsesc cumaciu (stofă roșie) să strângă vreo trei puduri de piatră deaceea și s'o trimită cât se poate de repede la Moscova, întrucât toți armenii au aceà piatră, iar iarba din care se face aceà piatră se chiamă ciogan și se găsește lângă Terec, aproape de cinstita cruce. Am scris la 18 Maiu curent și general-guvenatorului Chievului, principelui Ivan Iurievici Trubețcoi, ca să se caute aceà iarbă în Ucraina, dar nu știu dacă se va găsì și dacă este vre un om care o cunoaște, ea nu se va găsì în alt loc decât lângă Bahmut, întrucât ea se face pe locuri sărate.

Mă mir foarte mult, că acel armean până acum n'a venit la S.-Petersburg și nu știu de ce și unde a întârziat atât de mult, întrucât noi i-am poruncit să plece din Pavlovsc direct la Moscova împreună cu tipografii; în afară de aceasta din ordinul Maiestății Sale împărătești a fost trimis dela Petre Andreevici Tolstoi cu o scrisoare, unter-ofițerul de gardă Petre Vechentiev, ca să-l ia pe susnumitul armean. Și eu am trimis pe acest Vechentiev după armean și ca să fiu mai sigur am trimis și un dragon special, ca să-l dea pe acel armean lui Vechentiev și acel Vechentiev mi-a trimis o scrisoare cu mâna proprie despre primirea lui din 18 Martie, din satul Lozovca, după ce a trecut Voronejul, despre ce am scris la 8 Martie Eminenții Voastre, trimițându-vă și copie de pe scrisoarea lui Vechentiev; și armeanul aveà cu el și două puduri de lână lucrată din ordinul Maiestății Sale împărătești la Astrahan și o parte

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 146–146v.

din aceà piatră, cu care se poate face probă cu lâna. In celelalte dorind iubirea statornică a Eminenţii Voastre şi sperând că nu ne veţi lăsà uitării, rămân întotdeauna binevoitorul Eminenţii Voastre, gata pentru a vă servì

Dimitrie Cantemir.

In Dumitrievscoie, 21 Maiu 1723.

P. S. Găsind prima scrisoare şi confruntând-o cu ceialaltă, am răspuns, că acele scrisori au ajuns şi armeanul probabil a ajuns şi a scris despre aceà piatră la Astrahan şi în Ucraina. In limba lor piatra se chiamă *Cali.*

LVII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către principele Goliţin, din 21 Maiu 1723 [1]).

Prea luminate principe, Domnul meu,

Odată cu felicitările cuvenite Alteţii Voastre, vă aduc la cunoştinţă următoarele: la 15 Maiu curent am primit o scrisoare din partea secretarului de cabinet, Alexie Vasilievici Macarov, în care îmi scrie, că Maiestatea Sa a dispus ca armeanul Carabet, care este adus din Derbent şi care din ordinul Maiestăţii Sale a mers cu noi, să fie predat Berg-colegiului din Moscova unui membru al acelui colegiu rămas acolo; iscusinţa lui constă în aceea, că el din iarba care în acele localităţi se numeşte ciogan face piatră sau cenuşă, care se numeşte cali şi care se întrebuinţează la lucrarea lânii pentru a o face mai moale, şi ca să facă experienţele necesare la Moscova măcar cu o bucată de postav; dacă însă nu se va găsì aceà iarbă din care se face numita piatră, aşi propune ca Senatul să trimită din Moscova imediat după aceà iarbă la Astrahan sau la Terec, aş dispune să se caute aceà iarbă şi în Ucraina; acel armean a fost trimis de către noi încă din Pavlovsc direct la Moscova în luna Martie. In afară de aceasta mi-a mai scris la 25 Februarie din ordinul Maiestăţii Sale Petre Andreevici Tolstoi printr'un sergent din gardă, Petre Vechentiev, trimis special din Moscova, ca să dau imediat drumul armeanului; şi a venit acel sergent în satele din Cursc la 9 Martie; l-am trimis imediat după armean, însoţit şi de un dragon special de ai mei pentru mai multă siguranţă; şi acel sergent l-a ajuns pe armean la 60 de verste dincolo de Voronej în satul Lozovca, şi l-a luat pe seama sa dela dragonul nostru la 18 Martie, trimiţându-mi despre aceasta o scrisoare, a cărei copie o anexez aici; la acel armean erà şi piatra pentru experienţă şi două puduri de lână, pe care le-a lucrat ca probă

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 153-154.

din ordinul Maiestății Sale încă dela Astrahan, și a luat totul cu el. Unde zăbovesc până acum și ce s'a întâmplat cu ei nu știu, și cu toate că acel armean nu este în prezent în Moscova, din ordinul Maiestății Sale s'a trimis imediat ordin guvernatorului Astrahanului să adune dela armenii, cari vopsesc cumaciu (stofă roșie) vreo trei puduri de aceà piatră și s'o trimită la Moscova cât se poate de repede, întrucât toți oamenii deacolo au aceà piatră. Susnumita iarbă, ciogan, se găsește dela Terec până la cinstita Cruce; am scris și la Chiev general-guvernatorului, principelui Ivan Iurievici Trubețcoi, ca să găsească asemenea iarbă, dar nu știu precis dacă se va găsì acolo vre un om care s'o știe și cred că ea nu se poate găsì în altă parte decât lângă Bahmut, întrucât ea se face pe locurile sărate. Dacă acel Carabet va venì la Moscova, binevoiți a-l trimite la berg-colegiu și să-i ordone să facă din aceà lână pe care a adus-o pentru experiență din Astrahan postav, atâția arșini, cât vor ieșì. Dacă el nu se găsește nici la Moscova, nici la Petersburg, trebuie găsit susnumitul sergent Vechentiev și întrebat, ce a făcut cu acel armean; și Alteța Voastră să binevoească a face toate acestea cum prescrie ordinul Maiestății Sale, iar eu fiind obligat să aduc la cunoștința Maiestății Voastre despre acestea, rămân gata a servì întotdeauna pe Alteța Voastră

Pr. Dimitrie Cantemir.

In Dimitrievscoie. 21 Maiu 1723.

LVIII

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din 21 Maiu 1723 [1]).

Prea luminate, prea puternice Impărate și atotstăpânitor al întregei Rusii, Petre cel Mare, părintele patriei, stăpâne prea milostive,

Fiind, în ceeace privește sănătatea, extrem de slab, mai sufăr greu și din cauza pretențiilor din partea mai multor proprietari în ce privește dările pentru țăranii (iobagii) lor, cari mi-au fost dați de către Maiestatea Voastră prea milostivă; și în această stare grea a mea mai n'a rămas nimeni din oamenii de casă ai mei, ca să mă caute, întrucât aproape toți sunt ținuți arestați la Moscova și în provinciile Cursc și Sevsc. Deasemenea și toți Moldovenii noștri, cărora li s'a dat mila Maiestății Voastre, necunoscând legile și procedeele rusești, sub forma și numele de cercași, au avut țărani veniți dela alții, pe cari conform ordinului i-au trimis (pe la stăpânii lor), și sunt foarte mult

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 158.

strâmtorați în ce privește dările; chiar dacă s'ar vinde ei înșiși de șapte ori câte șapte, nu ar aveà cu ce plătì, fiindcă au rămas fără țărani. Prea milostive stăpâne, vă rog arătați bunătatea Maiestății Voastre față de mine, robul tău, care este grav bolnav și către bieții Moldoveni, ruinați cu desăvârșire și dispuneți să se acorde un termen pentru plata dărilor până când eu mă voiu însănătoșì și mă voiu învrednicì să văd prea luminata față a Maiestății Voastre.

Al Maiestății Voastre prea plecat rob

Dimitrie Cantemir.

21 Maiu 1723.

LIX

Scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către secretarul Cabinetului, Macarov, din 23 Iulie 1723 [1]).

Domnul meu, Alexie Vasilievici,

Nu voiu stăruì asupra sănătății mele, care slăbește pe zi ce merge. Această slăbire se mărește din clipă în clipă, plecându-se către sfârșit, în loc să meargă spre însănătoșire. Am mare nevoie de bani, astfel că dacă milostivul Făcător mi-ar da ceva tărie, nu voiu aveà cu ce plecà la drum; iar dacă îmi va sosì sfârșitul vieții, nu se va găsì cu ce să mă înmormânteze. Deaceea te rog ca să-mi dai tot ajutorul prietenesc după iubirea binefăcătoare, ce o ai față de mine pentru a mi se da anul acesta o leafă fixă. Intr'adevăr am mare nevoie, căci nu am cu ce face față trebuinților casnice, căci cu toate că trăim la țară, totuși din pricina sdruncinatei sănătăți, cumpărăm totul cu bani peșin. Incă odată te mai rog să nu îndepărtezi această cerere a mea, pentru care dacă voiu mai trăì, voiu fi gata a te slujì cu cea mai mare râvnă. Rămân cu nădejdea în iubirea d-tale prietenească.

A d-tale slugă veșnică și binevoitoare

Dimitrie Cantemir.

LX

Scrisoarea familiei lui Dimitrie Cantemir despre moartea lui, către Ecaterina, din 22 August 1723 [2]).

Prea milostivă Impărăteasă!

După cum găsim orice fericire în izvorul cel nesecat al milei Maiestății Voastre, tot astfel și în nefericire, în doliu și nenorocire nu avem alt adăpost decât la Maiestatea Voastră. Fără multe cuvinte, cădem prea umiliți la

[1]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, pp. 576—577, no. IX/8.
[2]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, p. 577, no. IX/9.

picioarele Maiestății voastre, o văduvă amărîtă și ceilalți orfani săraci, dându-vă de știre, prea milostivă Stăpână, că în luna lui August deacum în 21 de zile, după amiază, credinciosul rob al Maiestății Voastre, soțul meu și părintele nostru, Dimitrie Cantemir, după o lungă și grea boală (fiind în satele Sevschie) sfârșit-a cursul acestei vremelnice vieți, și s'a mutat la cea veșnică. Deaceea cu lacrimi rugăm pe Maiestatea Voastră, să nu fim îndepărtați dela înalta milă a Maiestății Voastre ca să nu pierim cu desăvârșire întru această durere. Despre înmormântarea trupului lui, pe care zilele acestea îl vom duce la Moscova, vă rugăm cu multă umilință spre a aduce la știința Maiestății Sale imperiale și ce va binevoì să dispună Maiestatea Sa, să hotărască printr'o poruncă.

Ai Maiestății Voastre prea plecați robi:

Matei Cantemir	*Principesa Nastasia Cantemir*
Șerban Cantemir	*Principesa Maria Cantemir*
Antioh Cantemir	*Principesa Smaragda Cantemir*

In Dmitrievscoe, August în 22 zile 1723.

LXI

Scrisoarea Anastasiei Cantemir către secretarul lui Petru cel Mare, Macarov, din 7 Octomvrie 1723 [1]).

Domnul meu, Alexei Vasilievici,

Scrisoarea d-voastre, a stăpânului meu, trimisă din Petersburg la 4 Septemvrie trecut am primit-o la timp, pentru care vă aduc, Domnul meu, mulțumiri și vă rog ca și pe viitor să nu fiu lăsată de bunătatea d-voastre în situația mea nenorocită de astăzi. Că binevoiți a-mi scrie că din bunătate veți solicità o hotărîre ca să se plătească salariul cuvenit răposatului, iubitului meu soț, vă rog cu supunere să arătați bunătatea d-voastre, pentru care vom fi obligați să vă servim, stăpânul meu, deasemenea vă rog să aveți în vedere și alte nevoi ale mele în nenorocirea mea, despre care va vorbì amănunțit Vasilie Mihailovici Guriev. Vă rog, Domnul meu, nu mă lăsați cu ajutorul bunătății d-voastre, pentru care suntem obligați a vă servì cu mulțumire cu întreaga familie.

In celelalte rămân gata pentru a vă servì

Principesa Anastasia Cantemir.

Din Moscova, 5 Octomvrie 1723.

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 157.

LXII

Cererea lui Antioh Cantemir către Petru cel Mare, din 25 Maiu 1724 [1]).

Prealuminate, atotputernice Impărate şi autocrat a toată Rusia, Petre cel Mare, părintele patriei, stăpâne prea milostiv,

Am mare dorinţă de a studià, şi simt înclinarea de a căpătà ştiinţă prin limba latină, şi anume ştiinţa istoriei celei veche şi nouă, geografia, dreptul şi ceeace are legătură cu politica Statului. Nu puţine înclinări am şi către matematică, deasemenea între altele către miniatură.

Dar întrucât susnumitele ştiinţe se capătă mai uşor şi cu mai mult succes în academiile celebre din ţările vecine, se cere şi şedere de mai mulţi ani acolo şi întreţinere bănească, dar orfanagiul meu şi lipsa extremă de bani sunt cunoscute îndestul Maiestăţii Voastre împărăteşti, fără să vi le mai explic.

Deaceea prea supus rog, să ordone înalt stăpânirea Voastră să mi se dea drumul mie preaplecatului în ţările vecine pentru a-mi însuşì ştiinţele sus amintite, şi pentru orfelinagiul meu, după mărinimia Voastră monarhală să mi se dea prea milostiv măcar ceva pentru întreţinerea mea acolo.

Al Maiestăţii voastre împărăteşti prea plecatul rob

Principele Antion Cantemir.

Dată în 25 Maiu 1724.

LXIII

[1]) *Memoriul lui Dimitrie Cantemir asupra situaţiei în Ţările româneşti din anul 1717* [2]).

Informaţii pe cari ni le-a adus trimisul nostru în Transilvania cu paşaportul Maiestăţii Sale Imperiale, plecat la 19 Septemvrie 1716 şi întors la 3 Februarie 1717.

Despre starea lucrurilor în Muntenia.

1. După prinderea principelui Munteniei, Nicolae Mavrocordato, boierii cari prin muncă şi sârguinţă au contribuit la aceasta, bazându-se pe diploma dată întru fericita pomenire de către Cesarul Leopold, iar mai pe urmă confirmată de către Cesarul de astăzi, toţi s'au mutat împreună cu familiile lor în Transilvania, rugând ca prin mijlocirea protecţiei general-comandantului Steinvel, introducând buna ordine potrivit făgăduelii de mai înainte, să fie pus cu titlul complet al principatului (ca principe) fiul întru fericita pomenire a prinţului Şerban Cantacuzino, Gheorghe Cantacuzino, cumnatul nostru adevărat.

---

[1]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, p. 578.

[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

2. Dar Maiestatea Sa nu numai că nu și-a îndeplinit făgădueala, ci boierii susnumiți au cunoscut jaful și devastarea de nesuferit și fără nici un respect creştinesc a averilor mobile şi imobile din partea oastei Cesarului, şi în loc de mângâierea aşteptată am auzit: cine i-a făcut pe ei să-și lase locurile lor și să treacă în Transilvania? armata nebiruită a Cesarului puteà și fără concursul lor să cucerească acele locuri și să le aducă la țara Cesarului.

3. In afară de aceea, boierii Munteni şi ceilalți nobili din aceà țară prevăzând, că în aceste țări se vor încrucișà armele Cesarului cu ale sultanului, fiecare ce a avut mai scump, adică aur, argint, pietre scumpe etc., tot au adus pentru păstrare în oraşul Transilvaniei numit Cronştadt (Braşov). Aceste lucruri susnumitul general-comandant, stricând lacătele şi violând pecețile stăpânilor acestor lucruri, le-a luat pe toate şi le-a întrebuințat pentru necesitățile Maiestății Sale cesărești, ca și cum ar fi avutul dușmanilor, din care cauză s'au întristat foarte tare toți, și plângându-se despre cele petrecute, cu lacrimi i-au povestit în mod confidențial trimisului nostru, aducându-și aminte și glorificând pietatea și mila Maiestății Sale Imperiale şi a întregii armate rusești, pe care au cunoscut-o locuitorii Moldovei în campania trecută cu Turcii.

4. Dar a survenit o confuzie și mai mare, întrucât s'a ordonat ca acel principat muntenesc să fie transformat într'o simplă provincie, și domnitorul să nu aibă titlul de principe sub următoarea condițiune rece: dacă susnumitul principe Gheorghie, fiul lui Șerban Cantemir se va mulțumi cu titlul de guvernator fiind subordonat general-comandantului Transilvaniei, atunci va fi trimis însoțit de armata Cesarului să ia în ocârmuire aceà țară.

5. Această condiție a fost respinsă cu bărbăție de către Gheorghe Cantacuzino împreună cu toți boierii, și au spus-o pe față că ei nu pot suportà altă supuşenie, decât sub forma domniei independente, cum a fost și sub stăpânirea turcă. La aceasta n'a căpătat nici un fel de răspuns hotărîtor din partea general-comandantului, care s'a scuzat, arătând că el fără ordinul Cesarului nu poate nici făgădui, nici face nimic. Li s'a admis numai să trimită patru deputați ai săi la curtea Maiestății Sale cesarului, ca să capete deacolo răspunsul său definitiv. Dar nu poate fi mare speranță (de reușită), întrucât când acolo erà încă trimisul nostru, general-comandantul a trimis în țara muntenească aproximativ două mii de armată ușoară în frunte cu generallocotenentul baronul Tâj, căruia i s'a ordonat nu să întreție ocârmuirea acelei țări, ci să ia și birul anual rămas, așà cum se luà de către sultan, mai cu seamă dijma și celelalte dări locale, toate să se perceapă fără crutare.

6. Dar mai rău decât ori şi ce (cum povestesc ei cu lacrimi) şi mai insuportabil este faptul, că s'a răspândit svonul, cum că s'ar fi îngăduit iezuiţilor ca mănăstirile şi alte instituţii, cari le vor plăceà lor, să fie transformate în biserici papistaşe şi să înfiinţeze colegii, însă ordinul Cesarului sau al Episcopului încă n'a fost făcut cunoscut.

7. Adunarea mai susnumiţilor boieri munteni şi a tuturor episcopilor şi a altor persoane din cler văzându-şi situaţia în astfel de încurcătură s'au consfătuit împreună şi în taină s'au legat cu jurământ şi cu anathemă bisericească, că dacă deputaţii trimişi la curtea Maiestăţii Sale Cesarului nu vor puteà obţine ca domnia acestui principat să fie independentă şi Gheorghe Cantacuzino să fie principele lor după obiceiul strămoşesc, au hotărît unanim să suporte ori şi ce persecuţie chiar captivitatea şi în acest scop să se împartă in alte ţări şi să ceară cu respect protecţia altor monarhi. Indeosebi mă însărcinează pe mine să intervin pe lângă Maiestatea Sa Imperială.

8. Şi cu toate că din cauza fricii, ei nu-şi manifestă intenţiunile lor în scris, dar au comunicat verbal cunoscutului nostru despre situaţia lor încurcată cu scopul de a ni se aduce la cunoştinţă, dorind a aflà părerea noastră, ce să facă în asemenea încurcătură, văzând clar, că ei nu pot trăì sub stăpânirea germană, şi mai cu seamă ştiind că sub Cesari ei vor aveà de suferit mult mai mari greutăţi decât sub Turci.

9. Celelalte, cari mai mult se referă la interesele Maiestăţii Sale Imperiale, temându-se ca aceasta să nu părtundă sub formă de povestire sau ştire în popor, ceeace i-ar duce la mari nenorociri, au rugat să aduc despre aceasta la cunoştinţa Maiestăţii Sale Imperiale verbal, la ce voiu aşteptà la Sanct-Petersburg ordinele Maiestăţii Sale Imperiale.

Despre starea lucrurilor în Moldova.

1. In Moldova Cesarii au ocupat unele locuri muntoase: Ocna, Bacău, Naliz (Haleş?) şi mănăstirea părintelui nostru Constantin Cantemir, care se găseşte la distanţă de trei ore dela Focşani spre Transilvania, precum şi vechea mănăstire Caşinul. Boierimea şi locuitorii acestor ţări sunt jefuiţi complet şi vrând-nevrând au plecat în Transilvania şi s'au plâns general-comandantului despre jafurile din partea Cesarilor, arătând că ei n'au arătat nici un fel de ostilitate şi au rugat, ca moşiile luate dela ei să li se restitue, dar n'au căpătat nimic în afară de promisiuni vagi şi deşerte.

2. Aceştia, cari au plecat în Transilvania îmi fac o scrisoare de rugăminte în care nu tocmai pe faţă, dar clar roagă protecţia Maiestăţii Sale Imperiale,

exprimându-şi dorinţa prin următoarele cuvinte: să fie o singură turmă şi un singur păstor.

3. Deasemenea şi boierii cari au rămas în Moldova pe lângă principele său şi sunt ţinuţi înconjuraţi, ca în captivitate, de către Turci şi Tătari, pe două căi ne-au trimis ştiri de două feluri: Una către Excelenţa sa general-maiorul Cantacuzino (despre care mărturiseşte scrisoarea lui către noi), din care se vede că boierimea refugiată în păduri şi locuri ascunse din Moldova a ţinut sfat şi roagă să mi se aducă la cunoştinţă mie şi prin noi Maiestăţii Voastre despre situaţia lor nenorocită. A doua prin arhimandritul mănăstirii Suceava, trimis de însăşi mitropolitul, care arhimandrit se găseşte acuma pe lângă noi. In scrisori către mine şi către Maiestatea Voastră el nu scrie nimic, având în vedere greutăţile călătoriei, şi luând în seamă că însăşi arhimandritul dacă va îngădui Maiestatea Voastră va aduce la cunoştinţă personal sau va binevoi (Maiestatea Sa) să-l întreb eu despre toate şi pe urmă să raportez Maiestăţii Sale Imperiale.

4. Din boieri (cari fiind forţaţi de către principele de astăzi de a urmà spre Prut împreună cu armata turcă) unul şi anume Sturza, marele vornic, cu consimţimântul tuturor a trimis la mine pe cei doi fii, pe cari i-a avut, fără nici un fel de scrisori şi fără nici o poruncă şi povaţă, ei fiind încă mici de ani; li s'a poruncit numai de către părinte din tabără, ca ei să treacă în Polonia şi acolo, ca şi când n'ar ştì unde-s, să mă caute pe mine şi imediat să vie la mine. După ce au venit la mine, au fost întrebaţi de ce în asemenea împrejurări grele au luat asemenea cale; ne-au răspuns scurt: ni s'a poruncit să mergem la tine. Celelalte (cuvintele tatălui lor) vor fi cunoscute toate în ce priveşte situaţia de aici principelui şi Maiestăţii Sale, când noi fiind luaţi cu forţa în armata turcă, trimitem copiii noştri Maiestăţii Sale.

5. In afară de aceasta trimisului nostru i s'a comunicat cu consimţimântul general al tuturor boierilor, că jurământul de fidelitate Maiestăţii Voastre Imperiale pe care l-au depus în mijlocul bisericii, îl vor păstrà până la sfârşit. Se tem foarte mult de persecuţiile violente ale Cesarilor în primăvara care vine şi ca nu cumva Maiestatea Sa Cesarul să pretindă supuşenia Moldovei. Cu umilinţă roagă ca Maiestatea Sa imperială în această situaţie nenorocită să nu-i îndepărteze dela protecţia sa monarhală. Ca dovadă a credinţii lor este că dacă Maiestatea Sa va binevoì să dispună prin mine, toţi lăsându-şi patria lor, fără nici un regret, doar dacă ar fi ţinuţi în lanţuri de către Turci, cu bucurie ar venì la bine sau la rău (ferească Dumnezeu) şi vor trece sub prea milostiva protecţie a Maiestăţii Sale Imperiale. Dacă însă vor fi lipsiţi de această speranţă ei sunt hotărîţi mai bine să treacă Dunărea în veşnica

sclavie turcească, decât să stea sub stăpânirea nemțească, sub care ei ar pierde (cum s'a văzut cu Muntenia) nu numai libertatea de care ei s'au bucurat atâtea veacuri chiar sub Turci, dar prevăd că li s'ar știrbì și religia ortodoxă.

6. Comandantul principal al armatei moldovenești, care în campania dela Prut erà cu noi, trăind încă deatunci la granița poloneză, îmi scrie în numele întregii armate, rugând să-i dau un sfat, ce să facă, fiindcă unii din ei nu mai pot suportà mizeria și se înclină spre făgăduințele nemților; ceilalți mai statornici așteaptă răspunsul meu definitiv.

Din Constantinopole.

1. Am primit știrea nu numai dela negustorii greci, cari vin dela Țarigrad, în Transilvania, ci și dela o oarecare rudă a noastră, că Turcii au o frică foarte mare, stau la îndoeală și nu știu ce să facă — să mai continue răsboiul sau să ceară la Cesar încheierea păcii. Dacă vor cere pace, li se vor impune condițiuni insuportabile din partea Maiestății Sale Imperiale, adică de a cedà Belgradul, principatele Moldovei și al Munteniei și întreaga curgere a Dunării până la Marea Neagră, ceeace ar fi pentru ei (Turci) egal cu încătușarea benevolă de mâini și de picioare. Cu Nemții și cu Venețienii ei încă ar mai puteà continuà răsboiul, dar se tem de armata rusă, ca nu cumva să intre în regiunile lor și mai cu seamă că știu că în Polonia stă un corp destul de mare. Zidurile cetății Hotinului care au căzut, încă nu-s reparate și poate numai în vara ce vine se vor îndreptà, din care cauză au o frică foarte mare. Oastea care o apără, atât ienicerii cât și spaghii, fug câte unul, câte doi. Același lucru se povestește și despre Bender.

2. Un oarecare căpitan al oștirii ungurești ușoare, ce să chiamă ~~catană~~ cătane, a fost trimis cu vreo trei sute de oameni să devasteze locurile de pe lângă Focșani, la hotarul muntenesc, și a avut ordin dacă va puteà să ajungă până la Brăila. Acest (căpitan) când i s'a spus de către țăranii munteni, că nu departe se găsește armata turcă, n'a crezut și s'a îndreptat spre Brăila. N'a mers nici două ore și a dat peste 2000 de turci și de tătari și în urma unei ciocniri ungurii au fost bătuți, au luat-o la fugă și s'au închis în Focșani într'o mănăstire de piatră, unde au fost asediați de către Turci și Tătari, și neavând pulbere și gloanțe toți au căzut împreună cu căpitanul lor în mâinile dușmanilor.

LXIV

Memoriul lui Dimitrie Cantemir adresat, probabil lui Petru cel Mare, în chestiunea Țărilor românești, la anul 1718 [1]).

Mijloace pentru ajutorarea poporului nostru ajuns în nenorocire.

1.

Intrucât unii insistă să se apere cu arma deschisă în vremea de astăzi nevoile acestui popor, s'ar puteà pierde mai mult decât câștigà, fiindcă nimeni care are judecată sănătoasă n'ar sfătuì ca ajutându-i pe alții la nevoi, ar aduce nevoi la ai săi. Dar iată (în ce constă chestiunea):

2.

In chestiuni cari privesc Statul și Maiestatea sunt trei principii cari se pot discutà: statornicia cuvântului dat, onoarea Maiestății și interesul de Stat; în aceste chestiuni trebuește procedat în așà fel, ca prin înflorirea și păstrarea unuia din ele, să nu se aducă vre o știrbire sau vre un neajuns altuia. Aceasta stabilind

3.

mergem mai departe, ca să găsim o modalitate, să ajutăm acest popor nenorocit în așà fel, ca să se păstreze și puterea cuvântului, să strălucească și cinstea Maiestății și Statul angajându-se în alte lucruri să nu sufere. Smerita mea expunere este următoarea:

1. Maiestatea Sa nu demult prea milostiv a făgăduit că prin scrisoarea sa împărătească va confirmà, că el niciodată nu va lăsà poporul nostru fără ajutor Dar judecând că în vremea de astăzi e greu de a le da leafă sau a le ajutà deschis (cu arma), a binevoit să dispuie să plec în Polonia ca să dau speranță acestor nenorociți, ca să rabde greutățile pe cari le vor aveà de învins măcar până la anul viitor. La anul viitor li se va da tot ajutorul posibil cu armata Maiestățiii Sale. Deaceea cred că este foarte necesar să plec în Polonia în primăvara aceasta de unde aș puteà anunțà acest popor în siguranță și nefiind suspectat din partea dușmanilor despre ajutorul și protecția Maiestății Sale Imperiale.

2. Dar în realizarea acestor lucruri n'ar fi bine să fie pus în curent tot poporul. Cred că ar trebuì ca eu să-i pun în curent numai pe cei mai de seamă, adică pe mitropolitul și pe unii din boieri, a căror credință și fidelitate ne este cunoscută, prin oameni cunoscuți și nu prin scrisori, iar ei având aceaste speranță și cunoștință despre promisiune, ar da sfat poporului și i-ar convinge să stea la locurile lor până la timpul fixat.

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 246v°-249.

3. Dacă însă unii vor opinà că prezența mea în Polonia va da naștere la oarecari bănueli din partea Turcilor și înainte de sosirea timpului fixat se va începe ceva contrariu, pentru evitarea acestor bănueli sunt mai multe modalități.

1. *Polonia* este o republică liberă și ori și cine poate intrà și ieșì din ea liber, ceeace este cunoscut tuturor.

2. Noi avem familia noastră (rubedenia) în Transilvania și ar trebuì să avem din partea Maiestății Sale Imperiale pașaport, cum că noi am aveà nevoie să mergem din Polonia în Transilvania; și mai cu seamă că avem acolo pe soacra, care are aproape șaptezeci de ani, și care cere prezența mea acolo pentru facerea unui testament și pentru împărțirea averii ei mobile și imobile.

3. In afară de aceea, noi avem o sumă destul de mare de bani comună, parte din care se găsește cu iscălitură la Cesarul Leopold, parte la soția lui Brâncoveanu, luată de mine, fostul domnitor al Munteniei, care dacă nu va fi confirmat prin testamentul soacrei noastre, dacă ea se găsește în viață, se vor pierde pentru vecie.

4. Dacă nevoia ne va face să ne zăbovim mai mult timp în Polonia, mai este încă și altă justificare dreaptă, fiindcă în timpul domniei întru fericita pomenire a tatălui nostru, Ioan Sobeschi, regele Poloniei, a luat moaștele Sf. Ioan de Suceava cu multe pietre prețioase date de către părintele nostru și de către alți domnitori. Și acum îmi scrie mitropolitul Moldovei și roagă ca prin intervenția Maiestății Voastre imperiale, aceste moaște să fie trimise de acolo la Chiev. Și folosindu-ne pe față de acest prilej fără a da de bănuit s'ar puteà face prin oameni credincioși pe ascuns ori și ce corespondență în siguranță și cu certitudine.

5. Intrucât Maiestatea Sa Imperială prea milostiv mi-a dat libertatea de a scăpà pe fratele meu din robia turcească, cred că aceasta nu-se va puteà face decât dacă mă voiu duce în Polonia sau Transilvania de unde îi voiu puteà scrie mai des și în mai multă siguranță și voiu puteà primì scrisori dela el și vom judecà împreună despre modalitatea de a-l eliberà. Pentru acest scop, rog pe Maiestatea Sa Imperială, de a-mi da o scrisoare de recomandație către ambasadorul extraordinar al Maiestății Sale regale franceze în Olanda, către d-l de Șatnov, (Chateauneuf) prietenului vechiu al nostru și al părintelui nostru, deasemenea și către Maiestatea Sa creștină regală. Nu cred că fratele meu ar puteà fi eliberat deacolo fără primejdie, decât numai în corăbii cari se găsesc sub protecția Maiestății Sale regale franceze, numai acestea intră și ies liber astăzi din Țarigrad. In afară deaceea, fiindcă eliberarea lui este un lucru greu, natural că aceasta nu se poate face decât cu foarte mari cheltueli, și după

părerea mea, nu este suficient să fiu eu acolo. Deaceea pentru eliberarea lui cer milă din partea Maiestăţii Sale cât îi va pune în inima Maiestăţii Sale Imperiale Dumnezeu.

Zilele acestea a sosit aici din Ţara moldovenească arhiepiscopul Romanului, care văzând devastarea întregului principat din partea Cesarilor, precum şi a Turcilor şi Tătarilor, biserici şi mănăstiri distruse prin foc şi mai bine de 8000 [1]) de suflete luate în captivitate, făcând sfat cu alţi doi din cei dintâiu, a venit aici să ceară Maiestăţii Sale Imperiale milă şi protecţie. Povesteşte că săracii locuitori deacolo nu mai pot suferì tirania, dacă nu-i va ajutà Dumnezeu într'un chip oarecare şi Maiestatea Voastră Imperială.

Principele moldovenesc deacum, Racoviţă, a cărui soţie şi copii sunt ţinuţi la Ţarigrad ca ostatici, fiind disperat de lipsa ajutorului creştinesc, se arată mai mult credincios sultanului şi a devenit el însăş tiran fără milă şi fără frică creştinească, şi-i lasă pe Turci şi pe Tătari să se năpustească şi să-şi bată joc de aceşti săraci.

LXV

Scrisoarea lui Ion Neculce către cancelarul Golovchin, din 27 Noemvrie 1718 [2]).

Prea luminate al meu făcător de bine, Măria ta, Graf Golovchin, cu multă plecăciune mă'nchin Măriii tale.

Dau ştire şi ţiplicuesc (suplicuesc?) Măriii tale de amarul şi greul păcatelor noastre celor multe, ci-au rămas în pământul nostru păn la acest cias de nu să mai ridică, caream tot nădăjduit din cias în cias pe marea mărirea puterii şi milosului sudar creaşcinesc, ca oricum şi cu ce de fel mijloace, nu ne va da uitării, să ne lasă în focul cel nestâns la păgân să rămânem să perim. Văzând că au sfadă păgânii şi cu alţi monarhi nădăjduem şi noi tare că va mijlocì puternicul împărat de ne va scoate şi pe noi dintr'acest foc. Acmu înţeleasem că păgânii cu alţi monarhi s'au aşezat şi s'au împăcat; numai pentru pământul nostru Moldovii nimea nu s'au pus. Şciindu-ne că ni-am dat protecţiii prea săninatului măririi Impăratului creaşcinesc pravoslavnic, când au vinit mărirea sa la noi în ţară, acmu păgânii văzând că nimea pentru noi nu se pune nici se pomeneşce ni-au cuprins de toate părţile, de ni-au luat pământul şi ni-au încungiurat toate graniţele ţării care numai am rămas cu

[1]). In scrisoarea din Ianuarie 1718 a lui Cantemir către Petru cel Mare, este vorba de 80.000. Probabil că cifra din memoriul lui Cantemir e mai aproape de adevăr.

[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 137-138.

suspin la Dumnezeu de cătăm cu ochii în sus, iar altă nădejde di pre nici o parte nu avem; şi ne eu femeile şi copiii de-i busurmănesc, ş'am rămas numai cât Dumnezeu ne crede, de multe prăzi şi nevoi am sărăcit; să fugim, să lăsăm locul-n'avem unde, ce acmu la noi atât au rămas or toţi de vii să ne îngropăm, or să ne busurmănim; ce ne rugăm măririi împăratului să fie milostiv asupra noastră, ca un monarh slavnic ce este pe toţi creştinii pravoslavnici să nu ne lase să perim, că noi cu câtă putinţă am avut la vreme când au vinit mărirea sa la noi în ţară cu mare bucurie ni-am închinat măririi sale şi ni-am nevoit spre slujbă ca tot sângele nostru să-l vărsăm pentru libovul legii Măririi Sale cu mare dreptate n'am avut dela Dumnezeu cias la aceà vreme. Acmu pentru aceà deatunce perim cu toţii. Unii sântem lipsiţi din pământul nostru deatunce, dela aceà vreme p'in ţări streine cu mare lipsă şi fără nici o aşezare, alţii cari sânt în ţară (îi) pierd păgânii, ş'ar vre să fugă şi n'au unde, văzându-ne la noi cei înstrăinaţi, că trăim cu mare lipsă fără nici o aşăzare, ce ne rugăm prea sfântului Sudar cu toţii să facă milă cu noi de neste (este) cias acmu cu alt posob (?) să facă voină cu Turcii, sau să pomenească Mărirea Sa să ne rădice Hotinul din spate şi să ne lasă în obiceile cele vechi. Ne rugăm Măriei Sale să fie milostiv să ne de o bucată de loc unde s'ar socotì de o parte cum este pe Nipru or din sus de Chiev or din gios vo două polcuri supt protecţia Măriei Sale cneazului Dimitrie Cantemir, Domnului nostru, care cum ar scăpà din păgân să aibă razăm la acel loc supt mila împărăţiei să-şi chivernisească vieaţa păn la dată şi cias, că s'au umplut ţara leşască de podanii noştri, iar de noi de boierii este greu şi nu putem să fim podani de n'a fi mila împăratului cu noi numai ne caută să ne busurmănim, ce ne rugăm Măriii tale să stai la Mărirea sa împărătească să ne scoţi răspuns şi ni-l va trimite la noi Măria sa cneazul Dimitrie Cantemir Domnul nostru şi mila lui Dumnezeu cu Măria ta.

A Măriii tale mai mică slugă *Ion Neculce*, biv hatman Moldavschii i gubernator Suceavschii mă închin Mării tale împreună şi cu alţi boieri moldoveni.

U Nijboj Noebr. 27.

LXVI

Testamentul lui Dimitrie Cantemir [1]).

Sănătate bună, prea milostivă stăpână Impărătească,

1. Fiica mea Maria Dimitrievna va aveà la ea diamantele şi alte pietre şi lucrurile pe cari i le-am făcut deosebit şi i le-am dăruit ei; deasemenea toate

[1]) Θ. Бееръ. Op. cit., pp. 306—310.

diamantele, pietrele şi hainele pe cari le făcusem întru fericita pomenire surorii ei Smaragda şi pe care i le-am dăruit fiicei mele Maria, pentru cari are şi scrisoare la mână; deaceea la acele lucruri să nu se amestece fraţii ei şi copiii mei şi fiica mea Smaragda care s'a născut din soţia mea Anastasia Ivanovna. Toate aceste lucruri cred că valorează până la treizeci mii de ruble, ori mai mult, ori mai puţin.

2. Când eram la Moscova a cerut-o în căsătorie principele Ivan Grigorievici Dolgorucov, ceeace mi-a spus-o de câteva ori mie şi soţiei mele; eu eram înclinat spre aceasta, dar fiica mea n'a voit, întrucât principele Ivan Grigorievici n'aveà nici un rang în slujba Maiestăţii Sale. Dacă principele Ivan Grigorievici s'a logodit dejà, eu las soarta fiicii mele în mila lui Dumnezeu, la bunătatea şi îndurarea Maiestăţii Voastre.

3. Din fiii mei şi anume din Mateiu, Constantin, Şerban şi Antioh, vreau şi rog să-mi fie unul moştenitor din cei trei (în afară de Mateiu), cum se prescrie în legi, şi din aceşti trei socotesc, mai bun pe Constantin, iar având în vedere că în privinţa inteligenţei şi ştiinţei cel mai bun din toţi este acel mai mic, dacă mai pe urmă nu se va schimbà în rău, aveam intenţiunea să-l las pe el moştenitor. Dar şi în chestia aceasta rog (a dispune) pe Maiestatea Voastră, ca după cum se vor purtà să alegeţi ca moştenitor pe cineva din aceşti trei, adică pe Constantin, Şerban şi Antioh, când vor atinge vrâsta egală după aprecierea Maiestăţii Voastre.

4. Din veniturile satelor mele, din alte înterprinderi şi din salariul Maiestăţii Voastre (dacă va mai rămâneà) să se dea câte trei mii de ruble pe an pentru instrucţia copiilor, faţă de care să arătaţi mila Maiestăţii Voastre şi să-i trimiteţi în alte ţări, unde va crede Maiestatea Voastră. Şi până când nu vor fi încercaţi în ştiinţă şi alte deprinderi, cari sunt necesare împăratului şi Statului, să nu fie rânduiţi ca moştenitori.

5. Soţia mea Anastasia Ivanovna să aibă ea toate diamantele, hainele şi alte lucruri pe cari i le-am donat ei înainte şi după nuntă; copiii mei să nu aibă amestec în acele lucruri, numai cu o singură condiţie, ca ea să le păstreze ca zestre pentru fiica mea Smaragda.

6. Cum a fost înţelegerea mea când m-am logodit cu soţia mea Anastasia, cu toate că această treabă am lăsat-o la discreţia părinţilor ei, mama ei, principesa Irina Grigorievna, i-a făgăduit până la cinci sute de dvoruri (familii de robi), iar mai pe urmă principele Ivan Iurievici a confirmat tuturor să-i dea (ei?) tot avutul mobil şi imobil, (cum o dovedesc scrisorile lui trimise din Ucraina), dar asupra acestui lucru eu n'am nici un fel de pretenţii. Ceeace va vrea tatăl să-i dea fiicei şi nepoatei sale, cu acelea să rămână. Numai fiica

mea să fie crescută şi educată după condiţia ei; dacă Dumnezeu îi va da viaţă să caute să găsească un bărbat bun, cinstit şi neîndoios în credinţa împăratului.

7. Nepotului meu Grigorie Bantâş, care nu demult a venit din ţara noastră, din banii întreprinderilor mele să i se dea cinci sute de ruble, şi rog pe Maiestatea Voastră să fie primit ca paj, fiindcă sper că va fi cuminte, capabil pentru ori şi ce ştiinţă şi deprinde orice repede.

8. Celelalte lucruri casnice ale mele şi animalele care se găsesc în Moscova şi la ţară, şi toată gospodăria să fie date sub supravegherea cămăraşulu meu Antioh Pavlov, până când va fi orânduit moştenitorul meu, iar pentru supravegherea lui Maiestatea Voastră să binevoească a numì pe cineva din persoanele venite (din Moldova), ca la fiecare şase luni să-i vadă socoteala, şi ce se va mai ivì să se predeà în mâinile lui şi să se înscrie în condică fiecare lucru aparte.

9. Cămăraşului Antioh să i se dea din veniturile mele pentru întreţinere câte o sută ruble în fiecare an, iar în natură (rezerve) cât va aveà nevoie şi aceasta să i se dea atunci, când va servì copiii mei pe lângă casă, aşà cum m-a servit pe mine cu credinţă şi neprihănit dela Constantinopole şi până acum.

10. Dacă se va întâmplà să mor pe drum, rog ca păcătosul meu corp să fie trimis la Moscova şi înmormântat în mănăstirea grecească aproape de prima mea soţie. La înmormântarea mea să nu se facă nici un fel de cheltueală nefolositoare cu ceremonialul (cum este obiceiul acum), să slujească numai un arhiereu, un preot şi un diacon; deasemenea şi în celelalte zile în cursul anului să se facă după obiceiul bisericesc şi după putinţă să se împartă cerşetorilor şi puşcăriaşilor milostenie.

11. Faţă de fratele meu Antioh din Constantinopole să fie mila Maiestăţii Sale. Pentru serviciul meu credincios să i se dea măcar câte cinci sute de ruble pe an, iar el potrivit promisiunii sale şi jurământului sper că va servì acolo cu credinţă. Dacă împăratul nu va binevoì să-i dea din visteria sa, moştenitorul meu să-i trimită această sumă din veniturile mele; aceasta pentrucă eu trecând în serviciul Maiestăţii Sale, am fost cauza că fratele meu a căzut în disgraţia sultanului, şi pe viitor nu există nici o speranţă ca el să se poată întoarce în Principat sau să-şi întreţie casa sa în mod cinstit.

12. In cele din urmă mulţumesc Ziditorului şi Dumnezeului meu că la sfârşitul vieţii mele mă pot socotì fericit: întâiu, că am scăpat de necazurile acestei lumi în mâinile monarhului ortodox; al doilea, că copiii mei nicidată nu vor vedeà furia mahomedană; al treilea, sper, că serviciile mele credincioase nu vor fi uitate, şi copiii mei nu vor fi lăsaţi şi îndepărtaţi. Şi, în sfârşit, Dumnezeu să ţie stăpânirea Voastră neclătinată întru întărirea credinţei

pravoslavnice şi pentru slava lui Dumnezeu-Tatăl, lui Hristos Mântuitorul şi Duhului sfânt, îndeplinitorul. Amin.

LXVII

Diploma de membru dată de către Academia din Berlin lui Dimirtie Cantemir [1]).

Praeses, Propraeses et Directores Regiae Borussiae, quae Berolini condita est, societatis scientiarum, omnibus quorum interest notum testatumq ue facimus. Si quando Parnassus reviruisse et post rigidas, quas subinde expertus est, hiemes, furentesque irruentis barbarici tempestates, frondosum verticem in auras extulisse dici potuit, id nostrorum temporum felicitati merito vindicamus. Rediere felicia saecula, quibus praetium eruditioni, et honor bonarum artium cultoribus seu post liminio restituta conspiciuntur. Certant inde ab avorum memoria viridissima ingenia, ac velut Olympio igne incensa facem ab Antecessoribus acceptam quam longissime proferre impetu quodam contendunt. Crescit ardor studiis contendentium et continuis progressibus incitatior plus ultra in dies connititur. Favet incrementis maximorum Regum gratia, qui auctoritate et opibus sublevant ad summa tendentium conatus, nec contenti singulorum industriam excitare, ceu agmina eruditorum conscripta expugnandae felicius ignorantiae in aciem emittunt. Unum restabat, quod Platoni in votis fuisse legimus: *ἢ τοὺς Φιλοσόφους βασιλεύειν, ἢ τοὺς φασιλεῖς Φιλοσοφεῖν.* Sed hoc quoque, optandum magis quam sperandum, eo tempore quo Marti quam Palladi litare magis Regium censetur, impletum admirantes contuemur, dum serenissimus et celsissimus Demetrius Cantemirus S. Rossiaci Imperii Princeps, nec non terrarum Moldaviae haereditarius Dominus quanto rariore, tanto laudatore exemplo, suum cum indagatoribus scientiarum illustre nomen profiteri, suaque accessione societati nostrae splendorem et ornamentum eximium inferre dignatur. Gratulamur merito nobis novam felicitatem, tamque propensam laudatissimi Principis in nos studiaque nostra voluntatem venerabundi agnoscimus. Atque ut eius rei publicum extaret monumentum, ex decreto concilii in acta Telato potestate a serenissimo fundatore in nos collata, praesentes literas consulta subscriptione sigilloque Societatis maiore comunivimus. Dabantur in regione Dorotheopolitana, urbis Berolinensis di XI. Julii, anni a reparata salute MDCCXIV.

Joh. Carol Schott.

Serenissimi et Potentissimi Prussiae Regis Consiliarius ab antiquitatibus et Bibliotheca, Regiaeque scientiarum societatis P. T. Propraeses.

---

[1]) Beyer. Op. cit. pp. 315—316.

LXVIII

Decizia Sinodului rus în chestia cărţii lui Dimitrie Cantemir «Sistemul religiei mahomedane» [1]).

Trebueşte cerut la prealuminatul autor, să ne expună în scris: tot şi fiecare lucru în parte din cele zugrăvite în lucrarea lui, sunt drepte şi cunoscute nu numai la poporul de jos, ci şi la cei aleşi din adepţii lui Mahomed, şi ele se consideră ca adevăr de confesiunea lor? Şi de unde a cunoscut acestea autorul? Dela scriitorii acestei secte sau dela creştini, şi cine sunt aceştia, sau ceilalţii sau şi unii şi alţii la un loc? Şi dacă autorul ne va da o asemenea scriere, se va tipărì la începutul sau sfârşitul lucrării. Dacă aceasta nu se poate, trebueşte cerut dela autor să mărturisească în scris, că a luat acestea în lucrarea sa nu dela scriitori oarecari, ci din legendele cele mai răspândite în popor la mahomedani, cunoscute şi ştiute de toţi şi din gura mai multor bărbaţi, cunoscuţi în această sectă. Şi această mărturie a lui, scrisă cu mâna proprie sau semnată, se va tipărì la începutul sau sfârşitul lucrării.

Acestea le cere Sf. Sinod nu degeaba şi nu fără rost, ci din două cauze principale, dintre care prima este, ca nu cumva mahomedanii, dacă ceva s'ar răspândi de către noi despre secta lor, ca luat dela ei, mai cu seamă dacă aceasta li este aproape, sau se crede de ei, vor aveà ocazie prielnică de a se plânge şi a ne dezaprobà ca pe nişte calomniatori mincinoşi şi fără

Требовати надлежитъ отъ сіятельнѣйшаго автора, дабы на письмѣ намъ изъявилъ: вся ли и каждое по единому въ дѣлѣ его изображенная, яко извѣстная и твердая не токмо отъ простолюдства, но и отъ избраннѣйшихъ Мухамеду послѣдующихъ содержатся и яко истинная исповѣданіемъ ихъ утверждаются? И откуда авторъ о сихъ извѣстися? Отъ писателей ли оныя секты или отъ христіанъ, и кто суть сіи, или оные, или обое поимянно? И аще таковое о свидѣтелѣхъ писаніе покажетъ авторъ, напечатается оное въ началѣ или въ концѣ дѣла.

Аще еже сіе быти не можетъ, требовати надлежитъ отъ автора, да поне засвидѣтельствуетъ писаніемъ, яко нѣкая въ своемъ дѣлѣ не отъ писателей коихъ либо, но отъ сказаній, у махомеданъ въ народѣ употребительнѣйшихъ, всѣмъ же знаемыхъ и пріятыхъ и отъ устъ множайшихъ мужей, въ сектѣ оной знаменитыхъ, пріялъ. И сіе его свидѣтельство, своеручно написанное или подписанное, въ началѣ или въ концѣ дѣла напечатано будетъ.

Сихъ же отъ автора Святѣйшій Синодъ требуетъ не всуе, и не безъ важности, но двухъ ради важнѣйшихъ причинъ, отъ нихъ же первая есть, да не како мухамеданамъ, аще бы что отъ насъ о сектѣ ихъ разславлено было, аки пріятое отъ нихъ, обаче оное ниже предано имъ есть, ниже вѣруется ими, удобный подастся случай жалитися и порицати насъ, яко лживыхъ и

[1]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, pp. 567—569, т. VIII / 2.

ruşine; deasemenea a ţipà, că noi fără nici o pricină şi dovezi evidenţiale am alunecat spre răutate şi inventând batjocori, îi supărăm pe duşmani. Din care cauză va fi, că ei mai mult se vor încredinţà de nelegiuirea lor şi în deşertăciunea de cuvinte nebună, ca în adevărul cel nebiruit şi tare, vor triumfà cu mai multă mândrie. Chemarea noastră este de a dorì, rugà şi cât se poate de munci şi duce grija mântuirii tuturor, şi mai cu seamă trebuie să ne păzim ca să nu dăm pildă necredincioşilor de lipsă de blândeţe.

A doua cauză a cererii este, ca nu cumva noi înşine şi creştinilor, bărbaţilor iscusiţi în toate lucrurile, ca foarte înclinaţi spre credinţă uşoară, să le arătăm discuţii inutile, uşoare şi demne de râs, dacă dispunem să se facă cunoscut ceva tuturor prin tipografie, măcar despre o sectă nebună şi necredincioasă în toate, mai cu seamă când ea arată că în părerile sale este o invenţie calomnioasă şi străină a altora.

Şi întrucât toate cărţile, cari apar din această tipografie la început au cunoscuta noţiune, că se zice că sunt tipărite din ordinul împărătesc, trebuie să ne păzim foarte mult, chiar să avem teamă, ca nu cumva tipărind aceste legende, care n'au o mărturie dreaptă, să fie departe de religia istorică şi să fie supusă batjocorei şi râsului celor pedepsiţi în înţelepciune şi însăşi numele sfânt al augustului nostru stăpân ar fi expus uşor la necinstire, fiindcă trebuie să se creadă şi să se cetească ceeace s'a scris din porunca lui.

безстыдныхъ клеветниковъ, купно же и вопити, яко мы въ недостатку причины и оскуденіи явныхъ доводовъ, къ злохитрію уклонилися и, вымысливъ поруганія, супостатомъ досаждаемъ. Отчего будетъ, что болѣе въ нечестіи своемъ утвердятся и о безумнѣйшемъ своемъ суесловіи, аки о крѣпчайшей и непрепобѣдимѣйшей истинѣ, кичливѣе восторжестуютъ. Наше же званіе есть желати, просити и елико быти можетъ трудитися и пещися о спасеніи всѣхъ, кольми паче блюстися подобаетъ, да не подадимъ соблазнъ непреклонства невѣрнымъ.

Другая требованія причина есть, да не како насъ самихъ и христіанамъ искусныхъ во всякихъ вещѣхъ мужемъ, аки зѣло къ легковѣрству преклонныхъ, разсужденія же праздныхъ и посмѣянія достойныхъ и легкосердыхъ, аще что печатнымъ тисненіемъ обнародовати повелимъ, хотя о сектѣ по всему безумной и нечестивой, обаче оная отъ своихъ мнѣній то весьма чуждо и по клеветѣ себѣ отъ другихъ вымышлено быти изъявляетъ.

И понеже всѣ изъ типографіи нашей происходящія книги сіе знаменитое въ началѣ имутъ начертаніе, яко по повелѣнію Императорскому напечатаны быти глаголются, всячески блюстися намъ подобаетъ, паче же и боятися, да не како сицевая сказанія печатая, яже не имутъ правильнаго свидѣтельства, отъ вѣры исторической далеко отстоятъ, поруганію же и посмѣянію въ мудрости наказанныхъ подлежатъ и самого Августѣйшаго Государя нашего священному имени безчестное оное наведемъ легкости шарованіе, ибо

Fiind călăuzit de aceste binecuvântate motive, Sfântul Sinod propune aceste două din cele arătate mai sus cereri prea luminatului autor, și roagă omenos ca principele-scriitor să nu se supere de a trimite la aceasta răspuns.

După porunca Sf. Sinod a semnat consilierul aceluiaș Sinod și protectorul școlilor și tipografiilor Gavriil, arhimandritul Ipatului.

вмѣнится Его Величество вѣрити и удостовѣряти, яже по повелѣнію Его напечатана читатися будутъ.

Сими убо благословными причинами подвигшися, святѣйшій синодъ обоя изъ вышерѣченныхъ сіятельнѣйшему автору предлагаетъ требованія, и да на оная отвѣтствіемъ довлесотворитъ писатель-князь не отягчится, человѣколюбнѣйше проситъ. По повелѣнію Св. Синода подписалъ тогожъ Синода совѣтникъ, школъ и типографіи протекторъ Гавріилъ, архимандритъ Ипатскій.

LXIX

Răspunsul lui Dimitrie Cantemir Sinodului rus, în chestia «Sistemului religiei mahomedane» [1]).

Răspuns preacinstitului p. arhimandrit și altora al autorului cărticelei numite «Sistemul religiei Mahomedane» să ne bucurăm întru Domnul.

Cererea Sf. Sinod care conține hotărîri, adresată mie sub numele cuvioșiei voastre primind-o cu respectul cuvenit, am cetit-o și răspund.

La prima cerere a Sf. Sinod afirm, că chestiunea numită nu cere alte mărturii, întrucât întregul text expus în această carte dovedește suficient și în multe locuri pe ce argumente se bazează adepții acelei religii: numai să ordone Sinodul să se revadă cu cea mai mare atenție.

La a doua cerere răspund că din aceeași carte Sf. Sinod are răspuns (satisfacție) deplin, întrucât fiind treaba mea editura, nu văd nici o nevoie să mă conving eu ca scrierile mele se le confirm prin noui scrieri. Cine însă este luptător pentru nebunia mahomedană și va încercà să dovedească că întreaga carte sau unele părți ale ei sunt false, pe acesta (cu ajutorul lui Dumnezeu) sunt gata să-l demasc, că mereu se ține de gânduri rele. Din această pricină, cred că nu trebuie să ne temem de creștinii, care cunosc arta limbilor și a obiceiurilor orientale, fiindcă și ei vor mărturisì aceeași ce am expus noi asupra nebuniei lor, cetind în cărțile mahomedane, sau auzind dela însăș mahomedani; ce se vor stăruì să scornească în apărarea lor adepții religiei mahomedane, nu pot să prevăd eu.

---

[1]) П. Пекарскій. Op. cit., vol. I, pp. 569—570, no. VIII/2,

La aceia, că n'ar fi fără grijă și temere, ca nu cumva despreţuitorii cărticelei acestea luate sub scutul numelui preamilostivului nostru monarh, ar spune nebunește ceva împotriva-i și batjocoritor. Vă propun cu supunere părerea, că nu trebuie să cereți semnătura mea, ci să cereți ordinul și încuviinţarea prevăzătoare a monarhului, care nepunându-mă pe mine în cunoștință, a ordonat supraveghetorului tipografiei, d-l Abramov, s'o tipărească. In fine adaog, că eu am scris în urma ordinului aceea ce am căutat să știu prin experienţa de douăzeci și doi ani. Se va tipărì sau nu scrierea mea, întrucât n'a fost consimţimântul meu, n'am nici putere. Binevoitorul și sluga cuvioșiei voastre, autor

D. C.

LXX

Decizia lui Petru cel Mare dela 1 August 1711, prin care se dă lui Dimitrie Cantemir titlu de principe rus și se făgăduesc case și moșii [1]).

1. Maiestatea Sa sfântă împărătească binevoește a-l aveà în mila sa pe principele Cantemir, boierii și ceilalţi ofiţeri și-i conferă titlul de prealuminat principe al Rusiei lui, principelui Dimitrie, și moștenitorilor lui.

2. Maiestatea Sa împărătească binevoește a-i dărui prinţului Cantemir case cu curţi de piatră în Moscova și de a-i căută sate în acele localităţi, despre care lucru s'a trimis ordinul Maiestăţii Sale Ocârmuitorului senat; s'a poruncit să se dea principelui curtea din Harcov cu fermele și cu satele fostului general-maior Teodor Șidlovschi cu dvoruri și cu animale și cu toate bunurile deacolo.

3. Maiestatea Sa împărătească binevoește a luà sub judecata lui chestiunile provenite din certurile principelui cu familia sa; iar pe Români în ce privește chestiunile lor proprii să-i judece principele Cantemir.

---

1. Его Царское Священное Величество изволяетъ его князя Кантемира, бояръ и прочихъ офицеровъ и Волоховъ, которые нынѣ при немъ, имѣти въ милости своей и титулъ Свѣтлѣйшаго князя Россійскаго содержати ему князю Димитрію и наслѣдникамъ его.

2. Соизволяетъ Его Царское Величество, ему князю Кантемиру въ Москвѣ домъ съ каменными палаты дать, и деревни въ тамошнихъ мѣстахъ пріискать, о чемъ посланъ Его Величества указъ къ правительствующему тамъ Сенату; а въ Харьковѣ велѣно ему князю дать дворъ же съ фольварки, и деревни, бывшаго тамо Генералъ-Майора Θеодора Шидловскаго съ дворами и съ скотомъ и со всякимъ тамошнимъ заводомъ.

---

[1]) Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи. С. Петербургъ, 1830, т. IV pp. 725—726.

4. Principele Cantemir are dreptul să meargă la Moscova şi în alte oraşe, deasemenea să trimită liber oamenii săi, precum şi de-aşi trimite copiii pentru studii în oraşe mai însemnate şi în alte ţări creştineşti.

5. Lucrurile care vor fi aduse în Statul rus de către principe şi ceilalţi, să le vândă fără nici o taxă vamală; iar când ei vor face comerţ cu ceva în Statul rus, vor trebuì să plătească taxa vamală, fiindcă lor nu poate să li se facă excepţie faţă de alţii; în ce priveşte dvorurile şi satele, cari s'a ordonat să se dea principelui în Harcov, de pe acelea nu se ia în visteria Maiestăţii Sale împărăteşti nici un fel de dări.

6. Românii care vor venì acuma în Statul rus împreună cu principele şi nu vor încăpeà în numitele sate ale lui Şidlovschi, despre aceştia s'au trimis ordine domnilor: guvernatorului, amiralului, contelui Apraxin şi principelui Goliţin, ca ei înţelegându-se să le repartizeze iarna aceste locuinţe în guvernămintele lor, iar mai pe urmă şi pentru ei se vor căutà şi li se va da case speciale.

7. Pentru pierderile şi cheltuelile în campania aceasta Maiestatea Sa împărătească va dispune să fie pe viitor răsplătiţi cu mila sa.

---

3. Дѣламъ прилучившимся о какихъ ссорахъ его князя и фамиліи его соизволяетъ Его Царское Величество быть подъ своимъ судомъ, а Волоховъ въ ихъ собственныхъ дѣлахъ судить ему князю Кантемиру.

4. Ѣздить ему князю къ Москвѣ и въ иные города, также и посланныхъ посылать свободно, и сыновей своихъ для наукъ въ знатные города и иныя Христіанскія страны отпустить.

5. Вещи, которыя нынѣ при немъ князѣ и прочихъ будутъ въ Россійское Государство привезены, тѣ продавать безъ пошлинъ; а ежели когда они будутъ въ Россійскомъ Государстѣ чѣмъ торговать, изъ того имъ надлежитъ пошлины платить, ибо образца ими, противъ иныхъ, учинить не мочно; а которые дворы и деревни въ Харьковѣ велѣно ему князю дать, съ тѣхъ никакихъ податей въ Его Царскаго Величества казну не берется.

6. Которые Волохи нынѣ съ нимъ княземъ пріѣдутъ въ Россійское Государство, и не могутъ въ данныхъ деревняхъ Ѳеодора Шидловскаго помѣститись: о тѣхъ посланы Царскаго Величества указы къ Господамъ Губернаторамъ, къ адмиралу графу Апраксину и къ князю Голицыну, дабы они согласясь, опредѣлили имъ въ нынѣшнюю зиму въ губерніяхъ своихъ квартиры, и впредь будутъ имъ такожде сысканы и опредѣлены особыя жилища.

7. За утрату и издержку въ нынѣшнемъ походѣ укажетъ Его Царское Величество ихъ наградить своей милостью впередъ.

LXXI

Scrisoarea fostului domnitor al Moldovei, Antioh Cantemir, către Petru cel Mare, din 15 Ianuarie 1719 [1]).

Preaputernice Impărate, atotstăpânitor al întregii Rusii, preamilostive stăpâne. Cu fața smerită mă închin și sărut picioarele Maiestății Voastre. Dacă s'a revărsat sub soare belșugul milei Maiestății Voastre pentru ori și cine și fiecare, pentru mine s'a arătat clar mila și bunătatea, pe care ați binevoit s'o arătați robului său, fratelui meu, și l-ai primit sub protecția ta monarhală și l-ai pus să stea în liniște și pace la umbra protecțiunii Voastre. Această operă binecredincioasă și împărătească nu puține speranțe mi-a inspirat și mie, ca să recurg la bunătatea Maiestății Voastre cu această prea plecată scriere și cu inima cutezătoare să mă plâng înaintea preasfintei Voastre Maiestăți despre nenorocirea neînduplecată în care mă găsesc eu astăzi.

La venirea Maiestății Voastre în Moldova, fratele meu dorind să-și îndeplinească datoria creștinească, arătând fidelitatea față de Maiestatea Voastră, nu fără frică a trecut în serviciul Maiestății Voastre; iar eu robul Vostru am rămas la judecătorii nedrepți și oblăduitorii furioși, fiind rău suspectat (întrucât mă suspectau, că eu aveam cunoștință de toate treburile fratelui meu), care la început m'au condamnat la moarte. Văzând această nenorocire în viața mea pentru satisfacția lăcomiei lor și pentru îmblânzirea furiei lor am fost nevoit să-mi sacrific tot (avutul) pentru lăcomia lor; și astfel mi-am păstrat viața pentru oarecare timp, iar bănuiala la toți ca la unul și până astăzi a rămas neschimbată în inima lor. Și așà îmi petrec la ei viața acum lipsit de orișice onoruri, pe care le-am avut în trecut și neavând nici o speranță de a primi demnitatea părintească (în afară de aceà demnitate alta n'am cunoscut), mai cu seamă că în această nenorocire suntem lipsiți de cele necesare zilnic, care sunt consumate și suntem disprețuiți de toți. Și așà preaputernice împărate și întreaga familie a noastră suntem persecutați de mari neajunsuri și lipsiți, de cele necesare, și în afară de Dumnezeu altă scăpare nu avem, iar după Dumnezeu mila Voastră împărătească fără de margini, pentru care să binevoiască Maiestatea Voastră să mă ia sub ocrotirea Sa pe mine și pe familia mea, și fixându-mi un salar anual, dintr'o părticică a clemenții Sale ca să restabilim ruina noastră, și confirmând aceasta printr'o diplomă monarhală cu îndurare să ne ajutați la nevoile noastre, pentru ce și eu, robul Vostru, în afară de aceea, că împreună cu toți ai mei voiu ridicà veșnic rugile către Dumnezeu, făgăduesc cu tărie să servesc cu toată fidelitatea

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326, f. 114-114v°.

Maiestăţii Voastre şi va pune toată sârguinţa pentru rangul de serviciu, pentru care va fi capabilă neputinţa mea, şi voiu îndeplinì din toate puterile ori şi ce obligaţie posibilă, şi astăzi rămân prea plecatul rob al preamilostivei Voastre Maiestăţi.

Antioh Constantinov 7227 Ianuarie 15.

P. S. Ştirile deaici, ne îndrăznind să deranjez pe Maiestatea Voastră, şi altele le-am trimis fratelui meu, robului Vostru, iar el va raportà despre toate Maiestăţii Voastre.

LXXII

Scrisoarea contelui Golovchin către Dimitrie Cantemir, din 13 Iunie 1711 [1]).

Serenissime Rossiaci Imperij et Moldoviae Princeps,
Amice Col-me

Literae Suae Serenitatis, praesentis 8 Q ad Suam Sacram Csaream Msttem, Dominum nostrum Clementissimum scriptae, hic integerrime acceptam eidemque Majestati humillime per me repraesentatae sunt, ex quarum contentis Sua Sacra Csarea Majestas fidelitatem Vestram plenissime percepit; pro qua Deo opitulante absque Gratiae et Suae Imperatoriae clementiae Recompensatione Serenitatem Vestram nullatemis praetermissura est, cum autem ob quandam difficultatem iter suum accelerare, rerumque bellicarum directione distracta ipsamet Sua Majestas ad Serenitatem Vestram scribendi tempus non habuerit; idcirco hisce Serenitatis Vestrae in Moldaviam carentiam Annonae esse intellexerit; ideo vult in quantum Serenitas Sua pro ardenti Sua fidelitate, et ad servitia Sua Mstts pari promptitudine, qualicunque modo, licet pro pecunia praeparandae provisoni curam suam impendere velit, Ratione cuius et omnibus quibus cunque potuerit locis, convehere, Universalibus suis Literis divulgare omnibus tam Moldaviae incolis, quam vicinis, velit; ut cujuscunque speciei annonam in exercitum Suae Csareae Mstts vendendam veherent. Quibus Venditoribus et Thesauro Suae Csareae Majestatis, quod in dictis Universalibus condignum nominari decet, praetium et solvetur absque ulla temporis dilatione aut procrastinatione ad proportionem frumenti, ut eo potius ad hoe alliciantur; itaque Sua Csarea Majestas sperat Serenitatem Suam omni conatu et opera hancce

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326., f. 224-224v.

Suae Csareae Majestatis voluntatem executurum; De reliquis remitto ad relationem Dni Aulici Consiliarii Savvae Ragusiwscij, maneoque Serenitatis Vestrae

ad servitia paratissimus.

граф. г. головкин ~~Tpaosd P. Podobsasd~~

Dat: ad Sorocam Comes G. Golowkin

No. 1711

Iunij 138.

P. S. Sua Sacra Csarea Majestas, Dominus noster Clementissimus, mandavit, ut scribam ad Suam Serenitatem quatenus serenitas Vestra, et praecipius fideles, probatas, ac secundo Istro conscias locorum ac viarum, nec non Bugiakiensis, tractus, duas vel tres personas mittere huc, velit quantocujus, Suae enim Csareae Mstis tales homines admodum sunt necessarii

LXXIII

Ordinul lui Petru cel Mare către Senatul rus, din 28 Septemvrie 1716 (?) [1].

Domnilor Senatori,

Căutați în Moscova curte cu palate de piatră domnitorului român principelui Cantemir (care are să trăiască cu familia sa în Statul nostru), care curte ar fi după demnitatea lui, deasemenea găsiți pentru el altă curte în afară de oraș. *Petru.*

La 28 Septembrie din Carlsbad.

Господа Сенатъ,

Пріищите въ Москвѣ дворъ съ каменными палаты Волошскому господарю Князю Кантемиру [который имѣетъ жить своею фамиліею въ нашемъ государствѣ] которой бы дворъ былъ по его достоинству также и другой дворъ загородной ему пріищите.

ПЕТРЪ

въ 28 день Сентября изъ Карлсбада.

LXXIV

Decizia lui Petru cel Mare, din 15 Aprilie 1716, în chestia scutirii de impozite a moșiilor lui Dimitrie Cantemir [2].

Domnilor Senatori,

Domnitorul român, principele Cantemir, s'a plâns într'o scrisoare, că din partea voastră s'a trimis un ordin guvernatorului Chievului principelui Golițin

[1]) Manuscrisul Academiei Române. No, 326.

[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

să se perceapă dările pe anii trecuți de pe satele dăruite lui în plășile Comarnițchi, care după acea dispoziție a ordonat să se ia dările de pe supușii lui din acele sate dela anul 1712 până în anul acesta până la cincisprezece mii ruble; dar întrucât acest domnitor declară în cererea sa, că aceste dări au fost neglijate potrivit dispoziției voastre (ceeace voi în urma cererii lui ați aprobat cu iscăliturile voastre în privința satelor date lui la anul 1712) și ca acele sate și țăranii din cauza dărilor cuvenite visteriei noastre să nu sărăcească, și întrucât acele dări au fost neglijate atâta timp potrivit dispoziției voastre și nu din nebăgarea de seamă a lui; deaceea dispuneți ca supușii lui să fie scutiți de acele dări și despre aceasta trimiteți după primirea acestei (scrisori) ordine guvernatorului Chievului și unde este necesar, ca de pe acele sate conferite de noi principelui Cantemir dările neglijate pentru anii trecuți până în anul acesta 1716 să nu se ceară iar de acum înainte toate dările de pe supușii lui să fie luate în visteria noastră cum se cuvine de pe alți proprietari.

Petru

Din Danțig, 15 Aprilie, anul 1716.

Господа Сенатъ,

Просилъ насъ чрезъ письма волошской господарь князь Кантемиръ, что посланъ отъ Васъ указъ къ Кіевскому Губернатору князю Голицыну о правежѣ доимки съ пожалованныхъ ему деревень изъ Камарицкихъ волостей за прошлые годы которой по тому указу велѣлъ править съ подданныхъ его тѣхъ деревень доимки съ 1712 по нынѣшней годъ въ пятнадцать тысячъ рублевъ, но понеже оной господарь объявляетъ въ своемъ прошеніи что та доимка запущена по вашему приговору (которой вы по ево челобитью о тѣхъ данныхъ ему деревняхъ въ 1712 году за подписаніемъ вашимъ учинили) и чтобъ тѣмъ деревнямъ и крестьянамъ отъ принадлежащихъ въ казну нашу податей въ разореніи не былъ и понеже та доимка чрезъ такъ долгое время запущена по приговору, вашему а не отъ его презрѣнія, и для того велите ту доимку съ подданныхъ его сложить и о томъ по полученіи сего пошлите къ Губернатору Кіевскому и куда надлежитъ указы чтобъ съ тѣхъ деревень его князя Кантемира которыя ему отъ насъ пожалованы той запущенной доимки на прошлые годы по нынѣшней 1716-й годъ не спрашивали, но чтобъ впредь всякіе поборы съ тѣхъ подданныхъ его въ нашу казну имать противъ другихъ помѣщиковъ по надлежащему.

ПЕТРЪ

изъ Данцига, Апрѣля въ 15-й день, 1716 года.

LXXV

Decizia lui Petru cel Mare către Senatul rus din 15 Februarie 1717 în privința scutirii de impozite a moșiilor lui Dimitrie Cantemir [1]).

Domnilor Senatori.

Din Gdansc v'a fost trimis un ordin să dispuneți să nu se perceapă impozitele din anii trecuți de pe satele Comarnițchie a Domnitorului român, la ce răspundeți că acele sate nu pot fi scutite de impozite, care impozite de pe satele amintite până la înapoerea noastră la Petersburg să nu ordonați să se perceapă, și despre aceasta trimiteți ordin Guvernatorului Chievului.

Petru

Din Amsterdam, la 15 Februarie anul 1717.

Господа Сенатъ,

Изо Гданска посланъ къ вамъ указъ дабы съ Камарицкихъ деревень господаря Волошскаго доимочныхъ денегъ за прошлые годы править не велѣли, на что вы отвѣтствуете что доимки сложить съ тѣхъ деревень невозможно того для оной доимки до нашего возвращенія въ Петербургъ править съ помянутыхъ его деревень не велите, и о томъ пошлите къ Губернатору Кіевскому Указъ.

ПЕТРЪ

изъ Амстердама, въ 15 день Февраля 1717 г.

LXXVI

Ordinul lui Petru cel Mare din 20 Februarie 1721 prin care Dimitrie Cantemir se ridică la rangul de consilier secret și senator [2]).

Domnilor Senatori,

După primirea acestei domnitorul român principele Cantemir să fie proclamat în rangul de consilier secret și membru al Senatului.

Petru

In S.-Petersburg, la 20 Februarie 1721.

Conform acestui ordin prealuminatului principe să-i se facă cunoscut ridicarea în rangul amintit și în demnitatea de senator în prezența domnilor senatori, Februarie 22. Să se înscrie în carte.

Господа Сенатъ,

По полученіи сего Господарю волошскому князю Димитрію Контемиру объявите чинъ Тайнаго Совѣтника и членомъ Сената.

ПЕТРЪ

въ С.-Петербургѣ въ 20 день Февраля 1721 г.

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

По сему указу ему свѣтлѣйшему князю помянутой чинъ и о бытіи сенаторства объявленъ въ присутствіи господъ сенаторовъ сказать. Февраля 22 дня. Записать въ книгу.

LXXVII

Decizia împăratului Petru al II-lea, din 19 Maiu 1729, prin care Constantin Cantemir se confirmă ca moştenitor al moşiilor tatălui său [1]).

Cu mila lui Dumnezeu, noi, Petre al II-lea, Impăratul şi atotstăpânitorul a toată Rusia, etc., etc.

Colegiului (ministerului) nostru de moşii.

In virtutea deciziei bunicului şi Stăpânitorului nostru întru fericita şi veşnic demnă de amintire Maiestatea Sa imperială din anul 1714 trecut şi potrivit scrisorii testamentare a prealuminatului principe Dimitrie Cantemir, am decis să fie moştenitor al averii imobile a lui Cantemir din cei trei fii mai mici ai lui cel mai mare, Constantin, iar celui înlăturat dela moştenire principelui Matei şi celorlalţi doi mai mici să li se dea averea mobilă, şi ordonăm Colegiului nostru de moşii a procedà conform acestei dispoziţii a noastre; şi senatului s'a trimis despre aceasta ordinul nostru.

Dat în Consiliul nostru superior secret la 19 Mai 1729.

Божіею милостію Мы Петръ вторый Императоръ и Самодержецъ Всероссійскій и протчая и пр. и пр.

Нашей вотчинной Коллегіи.

Указали мы по силѣ указу дѣда нашего и Государя блаженныя и вѣчнодостойныя памяти Его Императорскаго Величества прошлаго 1714 года и по завѣщательному письму Свѣтлѣйшаго Князя Димитрія Кантемира быть въ недвижимомъ его Кантемировомъ имѣніи наслѣдникомъ изъ трехъ меньшихъ большому сыну Князю Константину, а отрешенному отъ наслѣдства князю Матвѣю и протчимъ двумъ меньшимъ дать движимое имѣніе и повелѣваемъ нашей Вотчинной Коллегіи о томъ по сему нашему указу, а въ Сенатъ о томъ же нашъ указъ посланъ.

Данъ въ нашемъ верховномъ Тайномъ Совѣтѣ Мая 19 дня 1729 году.

LXXVIII

Decizia împărătesei Ana, din 20 Decemvrie 1730, prin care se dau moşii copiilor lui Cantemir [2]).

Ordin către Ocârmuitorul nostru Senat.

Copiilor răposatului Domnitor român: principilor Matei, Serghie şi Antioh şi surorii lor am dăruit pentru veşnica stăpânire cincisute optzeci şi şapte

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

[2]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

de dvoruri (curţi) de ţărani cu pământ şi fără pământ în judeţul Nijnii Novgorod, plasa Muraşchinscaia, care au rămas după ce s'a dat camer-iuncherului Caminschi şi în judeţul Briansc în plasa Crasno-Zabor patru sute nouăsprezece dvoruri, ce au rămas după Menşicov şi au fost distribuite, precum şi douăzeci şi patru de dvoruri din târguşorul Crasnopolie, care depinde de aceeaşi plasă, în total una mie treizeci de dvoruri.

Originalul cu semnătura proprie a Maiestăţii Sale Imperiale. *Ana*

S'a primit la Senat la 20 Decemvrie 1730.

Указъ нашему Правительствующему Сенату.

Пожаловали мы дѣтямъ покойнаго Господаря Волошскаго, Князьямъ Матвѣю, Сергѣю, Антіоху, и сестрѣ ихъ въ вѣчное владѣніе въ Нижегородскомъ уѣздѣ въ Мурашкинской волости что за роздачею Камеръ-Юнкеру Каминскому въ остаткѣ крестьянскихъ и бобыльскихъ пятьсотъ восемьдесятъ семь дворовъ да въ Брянскомъ уѣздѣ послѣ Меньшикова что за роздачею въ Красно Заборской волости въ остаткѣ четыреста девятнадцать дворовъ и къ той же волости приписное мѣстечко Краснополье двадцать четыре двора всего тысячу тридцать дворовъ.

Подлинный за подписаніемъ собственныя Ея Императорскаго Величества руки тако:

АННА

Въ Сенатѣ полученъ Декабря 20 дня 1730 году.

LXXIX

Diploma dată de către Petru cel Mare boierilor moldoveni, cari au trecut cu Cantemir în Rusia [1]).

Cu mila sprijinitoare a lui Dumnezeu, Noi, Prealuminatul şi Preaputernicul mare stăpân, Ţar şi mare duce Petre Alexeevici, atotstăpânitor a toată Rusia mare, mică şi albă... Maiestatea noastră împărătească a conferit, din poporul român (valah), căpitanului Bragă, lui Ion Merescul, Slugerului Dimu, comisului Cârţan, lui Teodor Merescul, căpitanului Teodosie Cârţan,

---

Божіею поспѣшествующею милостію Мы Пресвѣтлѣйшій и Державнѣйшій Великій Государь Царь и Великій князь Петръ Алексѣевичъ всея Великія, и малыя и Бѣлыя Россіи самодержецъ ...[2]) Наше Царское Величество: пожаловали Волошскаго народа Брагу Капитана, Іону Мерескула, Диму Сулжера, Кырцана Комиса, Θеодора Мерескула, Θедосія Кырцана капитана Павла Мерес-

[1]) Θ. Беeръ. Op. cit., pp. 368—372.

[2]) Urmează titulatura lungă a ţarului Rusiei.

lui Pavel Merescul, Ion Vătav, Antioh Porucic, am ordonat să li se dea această diplomă de danie a Maiestăţii noastre împărăteşti, întrucât la 2 Iunie, anul curent, 1718, ei au făcut cerere Maiestăţii noastre împărăteşti împreună cu ceilalţi funcţionari ai poporului român, care la anul 1711 au trecut la noi, marele stăpân, din ţara românească (Moldova) cu prealuminatul principe Dimitrie Constantinovici Cantemir, domnitorul român, în serviciul Maiestăţii noastre împărăteşti, că potrivit preamilostivei decizii nominale a Maiestăţii noastre împărăteşti, li se conferă şi li s'a dat moşii potrivit cu rangul lor în regimentul Iziumschii, satul Colodejnâi, şi li s'a repartizat şi câte cât şi cui s'a dat se vede din listă.

Şi ca noi, Marele Stăpân, Maiestatea noastră împărătească, să întărim ceeace le-am dat, am poruncit să li se dea din mila Maiestăţii noastre împărăteşti diplome de danie pentru stăpânirea veşnică asupra acelor moşii date lor. La 9 Iunie anul 1712 trecut am indicat noi, marele stăpân, printr'un Ordin nominal al Maiestăţii noastre împărăteşti, ca moşiile lui Şidlovschi din regimentele Slobodschi, care au fost date prealuminatului principe Cantemir, şi anume şase sute treizeci şi trei (de dvoruri) de cercaşi, patruzeci şi două de ruşi, treizeci şi cinci de polonezi, în total şapte sute zece dvoruri să fie împărţite boerilor şi ofiţerilor de origină română şi altora, cari au ieşit cu

---

кула, Іону Ватава, Антіоха Порутчика, повелѣли имъ дать сію Нашу Царскаго Величества жалованную грамоту для того; сего настоящаго 1718 году Іюня въ 2 день намъ Великому Госиодарю Нашему Царскому Величеству били челомъ они и протчіе Волошскаго народа чиновные люди, которые въ 1711 году выѣхали къ намъ Великому Государю изъ Волошской земли съ Свѣтлѣйшимъ княземъ Димитріемъ Константиновичемъ Кантемиромъ Волошскимъ Господаремъ въ службу Нашего Царскаго Величества, что по имянному Нашего Царскаго Величества Всемилостивѣйшему Указу пожалованы они, и даны имъ по препорціи чиновъ вотчины въ Изюмскомъ полку въ селѣ Колодежномъ, и отведены, а сколько кому дано, и отведено, тому явствуетъ реестръ.

И дабы Мы Великій Государь, Наше Царское Величество пожаловали ихъ повелѣли на тѣ имъ пожалованныя вотчины по Нашей Царскаго Величества милости для вѣчнаго владѣнія дать жалованныя грамоты. А въ прошломъ 1712 году Іюня въ 9 день указали мы Великій Государь по имянному Нашему Царскаго Величества Указу въ Слободскихъ полкахъ Шидловскаго вотчины, которыя были даны Свѣтлѣйшему Князю Кантемиру, а имянно Черкаскихъ шесть сотъ тридцать три, Русскихъ сорокъ два, Поляковъ тридцать пять, всего семь сотъ десять дворовъ раздѣлить Волошскаго народа Боярамъ и Офицерамъ и инымъ, которые съ нимъ Господаремъ Княземъ Кантемиромъ выѣхали по приложенной роспискѣ, какову подалъ онъ Князь Кантемиръ.

domnitorul principele Cantemir, potrivit listei anexate, pe care a prezentat-o principele Cantemir.

Din acel număr s'a ordonat să se dea căpitanului Bragă cincisprezece, colonelului Ion Merescul cincisprezece, căpitanului Dima douăsprezece, comisului Apostol Cârțan douăsprezece, lui Teodor Merescul douăsprezece, comisului Teodosie Cârțanu douăsprezece, căpitanului de cavalerie Pavel Merescul cincisprezece, Paharnicului Ion cincisprezece, poruciciului Antioh opt: total una sută şaisprezece. Iar în ştirile trimise din guvernământul Azovului la 18 Iunie 1718 la cancelaria noastră a afacerilor străine de stat (cancelaria ambasadei) se spune: în anul 1712 trecut în luna Septemvrie au fost distribuite potrivit ordinului susnumit al Maiestății noastre boerilor, ofițerilor şi altora de origină românească, care au venit cu principele român Cantemir, moşiile lui Şidlovschi în guvernământul Harcov, regimentele Izium, şi în udețul Cursc, în afară de acelea, pe care Şidlovschi le-a cedat cu trei ani înainte şi potrivit diplomei noastre a mareluistăpân anul trecut la nepoții lui, Laurentii şi Grigorie Şidlovschi, şi această distribuție s'a făcut după lista alcătuită în bună înțelegere, care a fost trimisă de către principele Cantemir, şi anume: în satul Bulacleica căpitanului Bragă treisprezece (dvoruri), în satul Colodejnâi lui Nicolae Zărul unsprezece, lui Vasilie Zărul unsprezece, lui

---

Въ томъ числѣ велѣно дать Брагѣ Капитану пятнадцать, Ивану Мерескулу Полковнику пятнадцать, Димѣ Капитану двѣнадцать, Апостолу Кырцану конюшему двѣнадцать, Өеодору Мерескулу двѣнадцать, Өеодосію Кырцану конюшему двѣнадцать, Павлу Мерескулу Ротмистру пятнадцать, Ивану Падчашнику пятнадцать, Антіохію Порутчику восемь,всего сто шестнадцать. А въ вѣдѣніи изъ Азовской Губерніи Іюня 18 дня сего 1718 году присланномъ въ Нашу Государственную Посольскую Канцелярію написано: въ прошломъ 1712 году въ Сентябрѣ мѣсяцѣ по вышеписанному Нашему Царскаго Величества Указу Волошскаго народа Боярамъ и Офицерамъ и инымъ, которые съ Волошскимъ Господаремъ Княземъ Кантемиромъ выѣхали, Шидловскаго мѣстности въ Харьковскомъ да въ Изюмскомъ полкахъ и Курскомъ уѣздѣ кромъ тѣхъ, которыя онъ Шидловской за три года поступился, и по Нашей Великаго Государя грамотѣ изъ разряду справлены за племянниками его за Лаврентіемъ да за Григоріемъ Шидловскими розданы, а оная роздача учинена по полюбовной ихъ заручной роспискѣ, которая прислана отъ Князя Кантемира : а имянно въ селѣ Булаклейкѣ Брагѣ Капитану тринадцатъ, въ селѣ Колодежномъ Николаю Зерулю одиннадцать, Василію Зерулю одиннадцать, Константину Зерулю одиннадцать, Іонѣ Мерескулу двадцать два, Диму Сулжеру двадцатъ два, Кырцану Комису шестнадцать, Өеодору Мерескулу шестнадцать, Өеодосію Кырцану Капитану тринадцать, Павлу Мерескулу одиннадцать, Іонѣ Ватаву одиннадцать, Антіоху Порутчику восемь; а сколько въ тѣхъ селѣхъ четвертныя пашни и угодей,

Constantin Zărul unsprezece, lui Ion Merescul douăzeci şi două, slugerului Dimo douăzeci şi două, comisului Cârţanu şaisprezece, lui Teodor Merescul şaisprezece, căpitanului Teodosie Cârţanu treisprezece, lui Pavel Merescul unsprezece, lui Ion Vătavu unsprezece, lui Antioh Porucic opt; cât pământ arabil şi bunuri se găsesc în acele sate, despre aceasta nu se scrie nimic în cărţile de distribuţie. După distribuţia susnumitelor persoane a pământului arabil şi a bunurilor s'a ordonat să stăpânească aceea ce a stăpânit Şidlovschi în proporţia numărului dvorurilor, aceasta întrucât moşiile lui Şidlovschi au fost sechestrate, când Şidlovschi a fost luat în armată şi nu s'a putut luà ştiri dela nimeni cât pământ arabil şi moşii se găseşte în acele moşii. In afară de aceasta, în scrisoarea Alteţii Sale principelui Cantemir din 24 Iunie trimise la cancelaria afacerilor străine (ambasadei) se spune, că din moşiile conferite funcţionarilor de origină română unor din ei în urma certei întâmplate între ei la anul 1715, în care s'a săvârşit şi omor, pentru care acei vinovaţi au fost pedepsiţi (amendaţi), iar pe urmă s'au împăcat, după cercetare li s'au schimbat dvorurile, ca înainte să nu mai aibă nici un motiv de a ridicà certurile, care au avut loc înainte; şi unde, cui, şi ce număr de dvoruri li s'au schimbat, ne-a trimis lista principele Cantemir; şi cu această ocazie a rugat, ca în diplomele Maiestăţii noastre moşiile să fie distribuite conform

---

о томъ въ раздаточныхъ отказныхъ книгахъ не написано. А по раздѣленію вышерѣченымъ чинамъ пашнею и угодьи велѣно владѣть тѣмъ, чѣмъ владѣлъ Шидловскіи по препорціи двороваго числа, для того какъ мѣстности Шидловскаго описываны, тогда онъ Шидловскій взятъ былъ въ армію, и о четвертной пашни и угодьяхъ, сколько въ тѣхъ мѣстностяхъ есть, вѣдѣнія взять было не у кого. Да Іюня въ 24 день въ письмѣ Его Свѣтлости Князя Кантемира поданомъ въ ...... Канцелярію написано: что изъ пожалованныхъ чиновнымъ Волошкаго народа людемъ мѣстности нѣкіимъ изъ нихъ за прошедшую между ими въ 1715 году ссору, въ которой и убивство учинилось, и за то винные штрафованы, а потомъ примирились, по разсмотрѣнію его дворы перемѣнены, дабы впредь не имѣли никакой притчины къ возобновленію бывшей ссоры, а гдѣ кому и по скольку дворовъ перемѣнено, тому прислалъ онъ Князь Кантемиръ роспись; и притомъ просилъ, чтобъ вышеобъявленныя ради вины велѣть въ жалованные имъ Наши Царскаго Величества грамоты, о которыхъ они бьютъ челомъ, тѣ мѣстности по учиненной перемѣнѣ, а не по первой раздачѣ написать. А въ росписи за приписаніемъ Его Князя Кантемира написано: въ селѣ Булаклейкѣ Брагѣ Капитану по указу дано тринадцать, да емужъ уступили Іона Постельникъ десять, Антіохъ Камарашъ одиннадцать, всего тридцать четыре двора, а изъ тѣхъ его Браги Капитана дворовъ отдано Николаю Зерулю двѣнадцать, Василію Зерулю одиннадцать, Константину Зерулю одиннадцать дворовъ, а вмѣсто тѣхъ

schimbărilor făcute, şi nu după distribuţia cea dintâi, cum cer ei. Iar în lista de distribuţie cu semnătura principelui Cantemir se scrie: căpitanului Bragă i s'a dat din ordin în satul Bulacleica treisprezece, şi tot lui i-a cedat Ioan Postelnicul zece şi Antioh Cămăraş unsprezece în total treizeci şi patru de dvoruri, şi din acele dvoruri ale căpitanului Bragă i s'ai dat lui Nicolae Zărul douăprezece şi lui Vasile Zărul nnsprezece şi lui Constantin Zărul unsprezece dvoruri; iar în locul acestora căpitanului Bragă i s'a dat în satul Colodejnâi unsprezece a lui Nicolae Zărul, unsprezece a lui Vasile şi unsprezece a lui Constantin — în total treizeci şi trei de dvoruri. Şi noi Prealuminatul şi Preaputernicul Mare Stăpân, Ţar şi marele duce Petre Alexeevici, atotstăpânitorul întregei Rusii mari, mici şi albe, Maiestatea noastră împărătească am ordonat să se dea susnumiţilor funcţionari de origină română moşiile lui Teodor Şidlovschi, şi anume:

In regimentul Iziumschi satul Colodejnâi să stăpânească căpitanul Bragă treizeci şi trei, Ion Merescul douăzeci şi două, Dima Slugerul douăzeci şi două, Comisul Cârţanul şaisprezece, Teodor Merescul şaisprezece, căpitanul Teodosie Cârţanul treisprezece, Pavel Merescul unsprezece, Ion Vatavul unsprezece, Antioh Porucicul opt, în total o sută cincizeci şi două de dvoruri, şi pământ arabil şi bunuri, cât a stăpânit Şidlovschi proporţional cu numărul dvorurilor; şi să stăpânească acele moşii ei însăş, iar după ei soţiile lor şi copiii. Drept care s'a dat diploma de danie a noastră, a marelui

---

ему Брагѣ Капитану въ селѣ Колодежномъ ихъ Зерулевыхъ Николаевыхъ одиннадцать, Васильевыхъ одиннадцать, Константиновыхъ одиннадцать, всего тридцать три двора. И мы Пресвѣтлѣйшій и Державнѣйшій Великій Государь Царь и Великіи князъ Петръ Алексѣевичъ всея Великія и малыя и Бѣлыя Россіи Самодержецъ, Наше Царское Величество пожаловали Волошскаго народа вышеименованныхъ чиновныхъ людей повелѣли имъ даннымъ мѣстностями Өеодора Шидловскаго, а имянно: въ Изюмскомъ полку въ селѣ Колдежномъ владѣть Брагѣ Капитану тридцать три, Іонѣ Мерескулу двадцать два, Димѣ Сулжеру двадцать два, Кырцану Комису шестнадцать, Өеодору Мерескулу шестнадцать, Өеодосію Кырцану Капитану тринадцать, Павлу Мерескулу одиннадцать, Іонѣ Ватаву одиннадцать, Антіоху Порутчику восемь всего сто пятьдесять два двора, а четвертной пашни и угодѣй чѣмъ Шидловскій владѣлъ, по препорціи двороваго числа; а владѣтъ, имъ тѣми мѣстностьми самимъ, и поиихъ женамъ ихъ, и дѣтямъ. Чего ради дана имъ сія Наша Великаго Государя жалованная грамота за нашею Царскаго Величества печатью въ нашемъ Царствующемъ градѣ Санктпетербургѣ лѣта отъ Рождества Христа Спасителя Нашего Бога 1718, Октобря 31 день, Государствованія Нашего 37 году.

Государственной Канцлеръ Графъ Гаврила Головкинъ.

Stăpân, cu pecetea Maiestății noastre în orașul nostru ocârmuitor Sanct Petersburg. Anul dela nașterea lui Hristos Dumnezeul Mântuitorul nostru 1718. Octomvrie 31, iar al domniei noastre al 37-lea.

Semnată de către Cancelarul contele Gavriil Golovchin.

LXXX

Notationes quotidianae a lui Ivan Iliinschi (un fragment) [1]).

Iunie

1721.

Die.

21. Am fost la Senat. Generalul Cantacuzino a luat prânzul la noi.

22. Am primit o scrisoare dela Cămăraș împreună cu o poliță de 90 ruble a lui Luca Armanu.

23. A fost la Senat. Scrisoarea prealuminatei principese a noastre adresată principelui Ivan Iurievici a fost trimisă lui Panin.

28. Stolnicul Lupul a sosit și mi-a adus lupii mei (sic).

29. Au sărbătorit după prânz în grădină.

30. Terminându-l pe Agapit, l-am dat principelui.

Iulie

1. Am dat polița pentru 59 ruble lui Ivan Iurievici.

2. Am început să-l învăț pe Filip a scrie.

3. A fost la Senat.

4. A trecut un an de când a murit prințesa Smaragda.

5. A fost la Senat.

6. A ascultat neînțelegerile vatavului Lupul cu țăranii.

7. A fost la Senat.

8. Ivan Boroda s'a înecat. Pe Istrat l-au bătut.

9. Herțogul de ~~Golștinia~~ a fost la noi după prânz.

11. Menșcicov, venind seara la noi împreună cu principesa și cumnata sa, au petrecut la noi mai mult de o oră.

12. A fost la Senat.

14. A fost la Senat. Desenul principesei s'a trimis la Moscova prin Slonschi.

17. A fost la Senat. Herțogul de ~~Golștinia~~ împreună cu toți miniștri au prânzit la noi, au dansat mult și au luat cina.

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 325. O parte din aceste notițe au fost publicate de către Pecarschi, op. cit., pp. 236—237.

Datele nu corespund întocmai cu cele din manuscrisul Academiei.

18. Din cancelaria de sub supravegherea principelui Petre Mihailovici Golițin a venit funcționarul Vasilie Greaznov pentru descrierea locului viran a lui Corsacov și să constate dacă acolo este vre o clădire sau legume și cine și după ce decizie îl stăpânește.

19. A fost la Senat, însă n'a stat mult.

(Notițele lui Iliinschi se termină cu ziua de 9 Iulie 1724).

LXXXI

Cererea Anastasiei Cantemir către împărăteasa Ecaterina I, prezentată prin unchiul său maiorul-general Iurii Trubețcoi, în Iunie 1725 [1]).

Prealuminată, preaputernică, mare stăpână, Impărăteasă Ecaterina Alexeevna, atotstăpânitoarea a întregei Rusii.

Face cerere soția principelui Dimitrie Constantinovici Cantemir, văduva Nastasia, și în ce constă cererea urmează punctele.

1

După moartea soțului meu Maiestatea Voastră din bunătatea firească pe care o arătați față de toți și mai cu seamă față de cei ce sufăr, ați binevoit a mă încurajà pe mine, pe roaba voastră, în greaua mea văduvie printr'o milostivă scrisoare a Maiestății voastre și nădăjduind în făgăduința înaltei mile a Maiestății voastre față de mine, roaba voastră, îndrăsnesc eu orfana și neputincioasa de a cădeà la picioarele Maiestății voastre cu această cerere preaplecată și plină de lacrimi și a cere milă.

2

După moartea soțului meu, am rămas cu fiica mea și trăesc până acum orfană în văduvia mea într'o sărăcie extremă, astfel că n'am nici acoperemânt pentru adăpost, nici hrană, fiindcă după bărbatul meu au luat cu forța toată averea mobilă și imobilă copiii lui; deasemenea și toate scrisorile bărbatului și lucrurile care mi-au fost date mie ca zestre; iar pe mine, văzându-mă în văduvia mea, orfană și neputincioasă, m'au lăsat fără nimic, și împotriva ordinului Maiestății Voastre nu-mi dau până acum nici măcar hrană pentru mine, roaba voastră, și pentru fiica mea.

3

Fericita și veșnic demna de pomenire Maiestatea Sa prin mijlocirea Maiestății Voastre a ordonat, ca atât barbaților rămași fără soții, cât și văduvelor rămase fără barbați să li se dea a patra parte și a dispus să se confirme aceasta

---

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326.

şi a binevoit să semneze cu mâna proprie, şi Maiestatea Voastră din bunătatea monarhală firească a Domniei Voastre dar mai cu seamă ocrotind orfelinagiul nenorocit al tuturor văduvelor, a binevoit să reconfirme şi să aprobe acele decrete; şi potrivit acestui ordin, dacă bărbatul meu ar fi rămas după mine, lui i s'ar fi dat a patra parte din zestrea mea, fiindcă până acum tuturor bărbaţilor şi femeilor văduve li se dă fără nici o îndoială a patra parte; iar văduvei Cantacuzino, întrucât barbatul ei a fost venetic (străin), s'a dat din înalta milă a Maiestăţii Voastre nu numai a patra parte, ci toate satele bărbatului e pe care astăzi le stăpâneşte ea; şi el, Cantacuzino, a venit împreună cu bărbatul meu.

4

Iar eu roaba voastră vă rog pentru o pătrime a averii barbatului meu; potrivit acelui ordin al Maiestăţii Voastre şi potrivit obiceiului de a se da văduvelor a patra parte Ocârmuitorul Senat a hotărît şi semnat decizia să mi se dea şi mie roabei voastre a patra parte (din averea) rămasă după bărbatul meu; dar eu roaba voastră nici până acum nu stăpânesc nimic, ci se caută, dacă a fost dată bărbatului meu diplomă de danie asupra acelor sate.

5

Maiestatea Voastră a binevoit a luà parte în persoana sa înaltă în campania turcă, când soţul meu potrivit unei convenţii scrise şi semnate de către fericita şi întru vecie vrednică de pomenire Maiestatea Sa, şi întărită cu pecetea Statului a trecut la supuşenia Maiestăţii Sale; şi pentru aceà trecere în aceà convenţie este scris, că Maiestatea Sa îl va face pe barbatul meu să aibă drept de moştenire şi în virtutea dublei înţelegeri, când Maiestatea Sa a binevoit să-i dea bărbatului meu acele sate de moştenire pentru hrana lui şi a familiei lui, nu puteà să nu se fi scris în aceà convenţie, că se dă şi pentru hrana soţiei şi copiilor lui.

Aceà convenţie cu semnătura proprie a Maiestăţii Sale, bărbatul meu a considerat-o drept diplomă de danie, şi deaceea n'a stăruit pentru altă diplomă de danie; în afară de aceea el ştià, că nici la unul din cei veniţi, căror li s'au dat sate, după moartea lor satele n'au fost trecute pe numele Maiestăţii Voastre şi treceau ca moştenire soţiilor şi copiilor lor, ci numai acelora li se ia unde din mila Maiestăţii Voastre se spune că acele sate să dau numai pentru trai cât trăeşte primitorul şi deaceea acele sate nici nu treceau ca moştenire. Bărbatului meu nu i s'a făcut cunoscut aceasta, întrucât acele sate au fost date lui cu dreptul de moştenire şi deaceea el în scrisoarea (testamentul) pomenită dispune şi de moştenitori.

7

In ceeace priveşte scrisoarea (testamentul), pe care a lăsat-o bărbatul meu, în aceà scrisoare el nu înlătură pe roaba voastră dela a patra parte, şi dacă n'a scris anume ca să-mi se dea a patra parte, n'a făcut-o, cunoscând decretul Maiestăţii Voastre şi n'a scris ca după moartea lui să mi se dea a patra parte, potrivit deciziei Maiestăţii Voastre, fiindcă tuturor văduvelor li se dă; şi chiar dacă vre-un bărbat când moare scrie în testament, că nu lasă soţiei a patra parte, acele testamente din ordinele Maiestăţii Voastre la toate departamentele (ministerele) sunt considerate ca protivnice ordinelor Maiestăţii Voastre, şi ne luând în seamă acele testamente dau soţiilor a patra parte, cum se ordonă în deciziile Maiestăţii Voastre.

8

In aceeaşi scrisoare soţul meu arată, că cu lucrurile pe care mi le-a dăruit să-mi cresc şi să-mi mărit fiica, şi deaceea el cunoscând că prin ordinul Maiestăţii Voastre mi se va da a patra parte, ca şi tuturor văduvelor, nu mi-a lăsat acele lucruri şi nici alt ceva pentru hrană, căci nu puteà să mă lase fără ca să-mi dea ceva pentru hrană; ar fi împotriva legilor dumnezeeşti, dispoziţiilor Maiestăţii Voastre, şi însăşi conştiinţei, ca lucrurile amintite, pe care mi le-a lăsat bărbatul meu pentru creşterea şi măritatul fiicei mele să fie împărţite prin decizia senatului tuturor, cum se arată în dispoziţiile Maiestăţii Voastre.

Preamilostivă stăpână, aruncă-ţi ochii la cererea plină de lacrimi a roabei Voastre neputincioase şi la nenorocirea văduviei mele şi orfelinagiul fiicei mele şi porunceşte să se pună pe această cerere rezoluţia milostivă, potrivit deciziilor Maiestăţii Voastre şi după exemplul cum se procedează cu alte văduve, cari au rămas după bărbaţii lor ruşi, sau veniţi, şi nu ordonà să fiu lipsită de a patra parte de avere şi prin aceasta să se incalce decizia Maiestăţii Voastre şi să daţi un exemplu cu săraca şi neputincioasa voastră roabă.

Preamilostivă stăpână Impărătească rog a pune rezoluţia Maiestăţii Voastre pe această cerere.

Iunie, anul 1725.

LXXXII

Diploma de confirmare ca moştenitor, dată de către împărăteasa Ana lui Constantin Cantemir, fiul lui Dimitrie, din 12 Maiu 1732 [1]).

Cu mila sprijinitoare a lui Dumnezeu, Noi, Ana Impărătească şi atotstăpânitoare a toată Rusia...[2]). Intrucât din ordinele unchiului nostru întru fericita

[1]) Manuscrisul Academiei Române, No. 326.
[2]) Urmează titulatura lungă a ţarilor ruşi, pe care o omitem.

şi vrednică de amintire Maiestatea sa imperială Petru cel Mare s'a dat răposatului prealuminat principe Dimitrie Cantemir ca moşie din plăşile curţii Maiestăţii noastre imperiale una mie de curţi ţărăneşti şi anume la 1712 Iunie 9, Iulie 29, la 1713, Septemvrie 2 în judeţul Sevsc din (plăşile Comarniţchi) satul Glodnevo din cantonamentul Glodnev, satul Solomino cu cătunele din cantonamentul Radogojschi; în anul 1718, Martie 15, Decemvrie 3 s'a ordonat să-i se dea ceeace n'a ajuns la numărul de mai sus de una mie curţi una sută cincizeci şapte de curţi, deasemenea şi celor fără pământ, care erau înscrişi în registrele vechi între cei cu curţi li s'au dat case speciale; tot după el, principele Cantemir, la 23 Septemvrie 1720 în urma cererii lui a fost lăsată laolaltă aceà mie de curţi ţărăneşti în plăşile Comarniţchi şi deosebit de aceea satul Ciornaia Greazi cu cătunele în judeţul Moscova şi Bulatnicovo şi din moşiile lui Teodor Şidlovschi în judeţul Cursc sătişorul Ucolovo cu toate bunurile şi în puterea acelor ordine au fost lăsate după el, principele Cantemir; şi la 1723 principele Cantemir murì şi după el a rămas soţia lui, văduva principesa Nastasia, cu fiica principesa Smaragda şi fiii vitregi a acestei soţii, fiii principelui Dimitrie, principele Matei, principele Constantin, principele Serghie, principele Antioh, şi fiica (lui), fiica vitregă a ei principesa Maria, şi în scrisoarea testamentară a principelui Dimitrie Cantemir din 28 Septemvrie se scrie, că el a rugat-o pe mătuşa noastră întru fericita pomenire împărăteasa Ecaterina Alexeevna, ca din trei fii ai lui Constantin, Serghie şi Antioh (în afară de Matei), unul din aceşti trei să fie moştenitor aşà cum prevăd dispoziţiile noastre, şi din cei trei îl crede ca pe cel mai bun pe principele Constantin, despre care am amintit, iar în ce priveşte ştiinţa şi inteligenţa cel mai bun din toţi e cel mai mic fiu al lui, pe care, dacă mai pe urmă nu se va schimbà în rău, intenţionà să-l lase pe el moştenitor, dar şi în aceasta roagă, să fie cineva din cei trei rânduit ca moştenitor când va ajunge la vârsta legală şi judecând după purtarea lor, şi până când nu vor fi încercaţi în ştiinţe care ne sunt necesare nouă şi Statului să nu ajungă moştenitori; iar la anul 1728 au făcut cerere principele Matei, principele Serghie, principele Antioh Cantemir, ca din averea imobilă a tatălui lor să se dea trei părţi moştenitorului, care va merità, întrucât şi în testamentul tatălui lor ar fi scris aşà, iar celorlalţi doi fii să li se dea averea mobilă şi după acel ordin din averea imobilă a părintelui lor, să se dea trei părţi lui, principelui Constantin, iar a patra parte mamei lui vitrege, principesei Nastasia, iar în anul 1730 potrivit preamilostivului ordin s'a dat principelui Matei, principelui Serghie, principelui Antioh şi surorii lor principesei Maria Cantemir una mie treisute de curţi ţărăneşti; astăzi a făcut cerere preasupusă Maiestăţii noastre împărăteşti, Marei împără-

tese, locotenentul din regimentul din leib-garda noastră principele Constantin, fiul principelui Cantemir, ca susnumita avere imobilă, al cărei moştenitor a fost făcut potrivit testamentului tatălui său şi deciziei nominale a nepotului nostru întru fericita pomenire a Stăpânitorului Impărat Petru al doilea, ca preamilostiv să-l confirmăm şi aprobăm ca moştenitor din neam în neam, şi să-i dăm diploma de conferire a Maiestăţii noastre imperiale; de aceea noi, marea stăpânitoare Maiestatea noastră imperială, confirmăm şi aprobăm ca principele Constantin şi urmaşii lui să stăpânească pentru vecie trei părţi din averea imobilă arătată mai sus a tatălui lui pe care a fost făcut moştenitor; de aceea am ordonat să se dea această diplomă de danie a Maiestăţii noastre imperiale cu semnătura mâinei proprie şi întărită cu pecetea Statului nostru. Dată în Sanctpetersburg la anul 7240 dela facerea lumii, iar dela naşterea lui Hristos Dumnezeu Mântuitorul nostru 1732, la 12 Maiu, iar a domniei noastre al treilea an.

Pe diploma originală semnat cu mâna proprie a Maiestăţii Sale imperiale astfel: *Ana*

Cancelar contele Golovchin. In condică introdusă la 12 Maiu anul 1732, No. 142.

Божіею поспѣшествующею милостію мы Анна Императрица Самодержица Всероссійская...[3])

Понеже по указамъ дяди нашего блаженныя и вѣчнодостойныя памяти Его Императорскаго Величества Петра Великаго пожаловано покойному Свѣтлѣйшему князю Димитрію Кантемиру изъ нашихъ Императорскаго Величества дворцовыхъ волостей, а именно въ 1712-мъ Іюня 9, Іюля 29, 1713 Сентября 2-го чиселъ Севскаго уѣзду изъ Комарецкихъ въ Глодневскомъ стану село Глоднево въ Радогожскомъ стану село Соломино съ селы и съ деревнями тысяча дворовъ крестьянскихъ въ вотчину; въ 1718 году Марта 15, Декабря 3 чиселъ въ вышеписанное число тысячу дворовъ чего было не додано велѣно додать сто пятьдесятъ семь дворовъ; такожъ и бобылямъ которые въ прежнихъ отказныхъ книгахъ написаны во дворехъ особыми избами быть; за нимъ же княземъ Кантемиромъ 1720 году Сентября 23 дня по челобитію его велѣно ему князю Кантемиру ту тысячу дворовъ крестьянъ изъ тѣхъ Камарецкихъ волостей отказать сряду да особливо въ Московскомъ уѣздѣ села Черная Грязь 3 деревнями да Булатниково да изъ мѣстностей Өеодора Шидловскаго въ Курскомъ уѣздѣ сельцо Уколово со всѣми угодьи и по силѣ тѣхъ указовъ за нимъ, княземъ Кантемиромъ отказаны; и въ 1723 году онъ князь Кантемиръ умре а послѣ его остались жена, вдова княгиня Настасья, съ дочерью княжною Измарагдою да означенной жены его пасынки, а его князя Дмитріевы дѣти, князь Матвѣй,

князь Константинъ, князь Сергій, князь Антіохъ, да дочь, а ее паштерица княжна Марья, а въ завѣщательномъ письмѣ его князя Димитрія Кантемира 1722 году, Сентября 28 числа написано, что онъ Кантемиръ просилъ тетки нашей блаженныя памяти Государыни Императрицы Екатерины Алексѣевны дабы изъ дѣтей его Константина, Сергія и Антіоха (кромѣ Матвѣя), которому нибудь изъ трехъ наслѣдникомъ быть, какъ наши указы повелѣваютъ и изъ тѣхъ трехъ лучше разсуждаетъ сына помянутаго князя Константина а въ умѣ и наукахъ меньшой его сынъ отъ всѣхъ лучше ежели впредь въ худшее не премѣнится намѣренъ былъ его въ наслѣдство оставить, но и то проситъ смотря ихъ обхожденія, какъ будетъ въ законномъ возрастѣ кого нибудь изъ тѣхъ трехъ опредѣлить въ наслѣдство, а пока не опробованы будутъ въ наукахъ которые суть надобны намъ и государству въ наслѣдники не опредѣлять; а въ 1728 году били челомъ князь Матвѣй, князь Сергій, князь Антіохъ Кантемиры, чтобъ отца ихъ изъ недвижимаго имѣнія три части отказать за наслѣдникомъ, который удостоенъ будетъ, понеже де и въ духовной отца ихъ о наслѣдникѣ такъ написано, а протчимъ двумъ меньшимъ дѣтямъ дать движимое имѣніе и по тому указу и съ того отца ихъ недвижимаго имѣнія три части отданы ему князю Константину, а четвертая часть мачихѣ его княгинѣ Настасьѣ, а въ 1730 году по всемилостивѣйшему указу пожалована имъ князю Матвѣю, князю Сергію, князю Антіоху и сестрѣ ихъ княжнѣ Марьѣ Кантемирамъ тысяча тридцать дворовъ крестьянскихъ; нынѣ всеподданѣйше намъ Великой Государынѣ Нашему Императорскому Величеству били челомъ лейбъ-гвардіи нашего Преображенскаго полку порутчикъ князь Константинъ, княжь Димитріевъ сынъ Кантемиръ, чтобъ вышеписанное недвижимое имѣніе, въ которой онъ по духовной отца его по имянному указу племянника нашего блаженныя памяти Государя Императора Петра второго учиненъ наслѣдникомъ всемилостивѣйше подтвердить и конфирмовать въ роды родовъ и дать нашу Императорскаго Величества жалованную грамоту; того ради мы Великая Государыня наше Императорское Величество изъ выписаннаго недвижимаго отца его имѣнія три части въ которомъ онъ князь Константинъ по духовной отца его и по указу племянника нашего Его Императорскаго Величества Петра второго учиненъ наслѣдникомъ ему князю Константину и потомкомъ его въ вѣчное владѣніе Всемилостивѣйше подтверждаемъ и конфирмуемъ и для того сію нашу Императорскаго Величества жалованную грамоту за подписаніемъ собственныя руки дать и Государственною нашею печатью укрѣпить повелѣли. Дана въ Санктпетербургѣ лѣта отъ сотворенія мира 7240, а отъ Рождества Христова Спасителя нашего Бога 1732 Мая второго на десять дня, Государствованія нашего третьяго году.

У подлинной грамоты подписано собственною Ея Императорскаго Величества рукою тако:

АННА

Канцлеръ графъ Головкинъ. Въ книгу записано Мая 12 дня 1732 году No. 142.

CUPRINSUL

ANEXE

A